

Розділ II.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ НАЙМЕНУВАНЬ ТРАДИЦІЙНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ У ГОВОРАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ

2.1. Назви сільськогосподарських культур

Назви зернових культур. Найважливішою галуззю хліборобства є зернове господарство. Під зерновими культурами — значна частина орних земель України. Харківщина не є щодо цього винятком, оскільки вирощування зернових є головною галуззю сільського господарства області [Гук 1971, с. 164]. На цій території вирощують озиму і яру пшеницю, озиме жито, кукурудзу, овес, просо, гречку. Отже, відповідно до позалінгвістичного принципу (від реалії до назви), перейдімо до розгляду лексем, пов'язаних із найменуваннями зернових культур.

ЛСГ на позначення злаків та пов'язаних з ними денотатів утворює своєрідну організовану цілісність. Ця своєрідність, зазначає відомий діалектолог П. Ю. Гриценко, полягає насамперед у тому, що гіпонімічні відношення (між родовими і видовими назвами) дуже динамічні [Гриценко 1984, с. 73–74].

Такі номени, як «пшениця», «жито», об'єднані родовою назвою «хліб»; як гіпоніми з лексемою «хліб» не пов'язані кукурудза, просо й інші культури. Мікрогрупи найменувань, співвідносні з окремими рослинами, у переважній більшості є репрезентантами спільного набору сем: «рослина, загальна назва», «стебло», «плодоносна частина стебла», «плід», «тип рослини за формою (кущ, стебло)» та ін. Отже, слушно зауважує П. Ю. Гриценко, «усвідомлювана цілісність ЛСГ назв сільськогосподарських культур реалізована в ідентичній (чи дуже близькій) сегментації денотативного плану; усвідомлення цілісності відбилось і в спільній номінації однакових частин різних рослин» [Гриценко 1984, с. 73]. Досить складну семантичну структуру мають такі лексеми цього ж семантичного ряду: *вóлот'* «колосок проса і вівса» (128, 129, 141); «сущвіття кукурудзи» — *в'іник* (135),

м'ім'ółка (136, 137), *м'імёлка* (128, 129, 131, 138). Останні дві лексеми у центральнособожанських говорах використовуються і на позначення найменувань колосків проса та вівса: *м'ім'ółка* (136, 137), *м'імёлка* (128, 129, 138).

Відмінність реалемна, як правило, позначається на номінації та структурі мікрогруп назв. Так, для ряду злакових — пшениці, ячменю — спільним найменуванням стебла виступає лексема «солома», а для стебла кукурудзи відзначено кілька відмінних назв: *кукурузін':а* (58, 60, 66, 68, 72, 79, 80, 93, 94, 128, 129, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 140), *кукурузін':а* (11, 15, 61, 64, 65, 73, 74, 86, 92, 113, 128, 129, 131, 133, 140, 141), *кукуруза* (138, 169, 177, 184), *кукуруза* (138, 169, 184), *кукурузн'ак* (88, 107, 109). Як прояв відмінної сегментації реалемного плану виникла невідповідність структурної організації мікрогруп лексем, співвідносних із різними рослинами, наприклад, до об'єднання слів на позначення назв пшениці належать репрезентанти сем «пшениця осіннього посіву» — *озіма пшениці'а* (в усіх обстежених пунктах), *озіміна* (128, 129, 130, 138); «пшениця весняного посіву» — *йара пшениці'а* (в усіх обстежених пунктах), *йаровá пшениці'а* (57, 68, 71, 107, 128, 129, 134, 140, 179, 182, 184), *йарина́* (15, 65, 94, 109, 128, 129, 130, 138), *йаріці'а* (65, 74, 134, 179), *йарка* (11, 65, 74, 109). Лише з мікроутворенням найменувань кукурудзи пов'язані репрезентанти сем: «обгортка качана» — *кожушóк* (60, 61, 73, 79, 86, 93, 135), *кожушін':а* (79), *шалушін':а* (11, 15, 74), *шалупін':а* (61, 71), *шелушін':а* (94), *пан'їж':а* (58), *одéжка* (132, 139), *плáт':а* (82), *мухоркі́* (138); «приймочки кукурудзи» — *пáтел'ки* (86, 130), *волóс':а* (15, 58, 61, 64, 66, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 82, 86, 88, 92, 93, 94, 106, 107, 110, 113), *волóс':ачко* (54, 71, 79, 93, 128, 129, 138), *волóс'т'ачко* (57, 92, 140), *волоскі́* (94), *вóлос* (82), *кóси* (11, 65, 69, 70), *пáтл'і́* (136, 137); «обтерблений качан» — *почішчена кукуруза* (128, 129), *почішчений качáн* (136, 137), *пустій качáн* (60, 92), *чíстий качáн* (134), *об'імн'áта кукуруза* (135).

Відмінність реалемного плану зумовлює неоднакову деталізацію спільного ряду денотатів семантичного простору. Так, номінація етапів росту й досягання злакових культур засвідчує наявність різної кількості елементів. Навіть сегментація зовсім вузького фрагмента цього семантичного простору — етапи досягання — також має відмінності відповідно до різних рослин, пор.: період формування плода для кукурудзи — *вийáжуц':а качані́* (131, 133, 136, 137, 138, 140, 168, 171, 175, 177, 181, 183), для пшениці — *набирáйе зерно́* (131).

Узагалі ж основні найменування зернових культур у говірках Харківщини загальновідомі й загальноновживані. Ці назви не відзначаються особливою різноманітністю і, як правило, майже безваріантні. Не виявляють вони й тенденцій до зникання чи заміни, хоч і дуже давні. Більшість найменувань злакових рослин успадковані ще з праслов'янської мови. Це, зокрема, *žito* «зернові культури взагалі», *rъžь* «жито», *ръшеніца* «пшениця», *есъту* «ячмінь», *овьсь* «овес», *proso* «просо». Розгляньмо сучасне функціонування цих назв у центральнослобожанських говірках: «жито, зернова культура» — *жіто* (майже в усіх обстежених пунктах), *рож* (11, 15, 55, 64, 65, 68, 69, 70, 73, 79, 86, 88, 93, 106, 109); у значенні «загальна назва зернових рослин» слово «жито» не вживається; «пшениця» — *пшени́ц'а* (майже в усіх досліджених пунктах), *пшини́ц'а* (64, 72, 113), *пшан'и́ц'а* (69, 93), *пшани́ц'а* (58, 109); «ячмінь» — *йачм'ін'* (майже в усіх обстежених пунктах), *йачмѐн'* (11, 58, 70, 88, 94, 132, 139), *йаровина́* (71); «овес» — *овѐс* (у більшості обстежених пунктів), *в'їусó* (55, 61, 68), *в'їфсó* (70); «просо» — *прóсо* (в усіх обстежених пунктах), *просцѐ* (128, 129), *пр'исцѐ* (58, 61, Отже, як бачимо, такі найменування усталені тривалим ужитком у своєму історичному минулому й у сучасному функціонуванні як стійкі мовні (мовленнєві) факти.

Лексема «гречка», як і сама реалія, потрапила на слов'янські терени пізніше за згадувані вище найменування злакових культур. Дослідник ботанічної номенклатури І. В. Сабадош пише, що гречка звичайна (родина гречкові) була відома в Київській Русі [Сабадош 1996, с. 37]. Підставою для такого твердження є знайдені археологами біля Харкова зерна гречки, які належать до періоду XI–XIII ст. І хоча, як слушно зауважує вчений, пам'ятками давньоруської писемності назви цієї культури не засвідчені, визнається, що старопольське *gryka* не пізніше XII–XIII ст. запозичене з лит. *grikai*, джерелом якого є киеворуські * *грѣка*, *греча* (тобто «грецька рослина»; «яка прийшла з Греції»), утворені від *грѣкъ* «грек» [Сабадош 1996, с. 37; 362 а, с. 457].

У центральнослобожанських говірках на позначення цієї культури використовують — *грѣчка* (майже в усіх обстежених пунктах), *гречі́ха* (15, 69, 106, 109, 128, 129), *греч'і́ха* (66, 70, 71, 86), *гречу́ха* (15, 55). Досить схожі назви маємо і в східнослобожанських говірках: *гречі́ха*, *гречу́ха*, *грічу́ха* (ССГ).

Кукурудза — найновіша для України злакова рослина. Вона завезена до Європи після відкриття Америки (за І. В. Сабадошем 1493 р.) [Сабадош 1996, с. 92]. Найменування цієї культури з'являються

на українських землях тільки з початку XVIII ст.: *пшениця турецькая, кіяхи, кукуруза, тенгериця, тенкериця, кукуруця, мелай* [Сабадош 1996, с. 92]. Порівняно з назвами рослин, що відомі слов'янам із давніх-давен, найменування кукурудзи мають значну кількість діалектних варіантів, зокрема в українських говорах. Наприклад, у правобережнополіських маємо такі: *кйяху́, к'йях'і́, к'іл'аху́, к'ік'і́, кит'аху́, к'ім'ах'і́, кит'агу́, ковт'аху́, пшени́чка, калáч, кукуру́за, кукуру́дза, какару́за* [Никончук 1985]. Більшість варіантів номінацій кукурудзи є запозиченими з інших мов, як слов'янських, так і неслов'янських, зокрема польської, румунської, угорської тощо [Сабадош 1996, с. 92–93]; це відзначає і М. М. Фещенко у дослідженні «Назви лікарських рослин в українській мові» [Фещенко 1974, с. 11], хоча, звичайно, є й власне українські утворення, наприклад, *кіяхи* (за допомогою суфікса **-ах-и** від кий «палиця») [Сабадош 1996, с. 109]. Центральнослобожанським же найменуванням цієї культури властива незначна варіативність, зокрема в «харківських» говірках, маємо лексему «кукурудза» та кілька її фонетичних варіантів — *кукуру́за, кукургу́за*, які є поширенішими у цьому ареалі. Узагалі ж, як слушно зауважує І. В. Сабадош, назва «кукурудза» належить до важких в етимологічному відношенні. Це відзначає й М. Фасмер [Фасмер 1964–1973, с. 407]. Незважаючи на численні етимології, в тому числі й ті, що допускають виникнення слова «кукурудза» на слов'янській мовній основі (зв'язок з прасл. **kokor-* (**kokur*), враховуючи труднощі пояснення утворення цієї лексеми на слов'янському ґрунті і напрям поширення культури кукурудзи в Європі з півдня на північ, слід схилитися до думки тих авторів, які припускають запозичення до української номена «кукурудза» через турецьке посередництво (пор. тур. *kukuruz*, *kokoros* і рум. *cucuruz*) [Сабадош 1996, с. 92]. Безперечно, заслуговує на увагу і припущення про те, що турецьке чи румунське слово, можливо, раніше запозичене від слов'ян, а потім повернулося до них із новим значенням і в дещо зміненому фонетичному вигляді [Сабадош 1996, с. 93]. До слов'янської етимології назви «кукурудза» схиляється й О. М. Трубочов у додатку до 2-го видання «Етимологического словаря русского языка» М. Фасмера, зокрема, він припускає можливість власне південнослов'янської назви, беручи до уваги документованість власного імені *Cucuruz* у 1190 р. [Сабадош 1996, с. 93].

Слід відзначити, що під тиском літературної вимови форма *кукургу́за* зникає з активного ужитку й відходить на другий план: [зараз ка́жут' кукуру́за / а коли́с' говорили кукургу́за // говорили так

в осно́вному стар'і́ л'у́ди //] (128); [кукургу́за / ка́жут' л'у́ди стар'і́ //] (133). Літературне *кукуру́дза* є невід'ємним складником лексичної системи досліджуваної території у сегменті «основні зернові культури», проте в центральнослобожанських говірках спостерігається доволі виразна тенденція заміни африкати *дз* на фрикативний звук *з* (і відповідно форму *кукуру́за*). У цьому виявляється як певне спрямування до «опрошення», так і вплив російських систем [Сагаровський 1988, с. 47]. Можливо, і графічне «непідтримання» африкати.

У складі ЛСГ «злакові рослини» розглянемо й назви схожого на овес бур'яну (вівсюг, дикий овес). Ці лексеми мають досить прозору мотивацію. Як справедливо відзначає В. О. Меркулова, фактично немає жодної назви культурної рослини, яка б не була основою творення найменувань подібних дикорослих рослин [Меркулова 1967, с. 110]. Для флорономенів вівсюг, дикий овес такою основою є овес (вівсо). У центральнослобожанських говірках на позначення цієї реалії маємо такі форми: *в'і́с'у́г* (у більшості обстежених пунктів), *ді́кий ове́с* (55, 68, 73, 86, 128, 129), *в'і́с'у́га* (57, 69, 94, 106, 110), *оу́с'у́г* (11, 69, 107, 133), *в'і́с'у́к* (74, 109, 138, див. і ССГ), *в'і́с'у́х* (15, 55), *в'і́с'у́жник* (73), *дику́н* (70).

Розглянемо найменування ще однієї злакової культури — сорго звичайне: *в'і́ник* (майже в усіх обстежених пунктах), *в'і́ничне прі́со* (11, 61, 65, 68, 69, 79, 94, 128, 129, 135) // [га́рні в'і́ники бу́дут' із д'о́го в'і́ничного прі́са //] (129); *ді́ке прі́со* (55, 57, 106, 107, 109, 110), *в'і́нич':а* (64, 75, 134, 140); *та́та́рське прі́со* (58, 69, 94), *в'і́ничин':а* (131).

До об'єднання слів на позначення назв жита належать репрезентанти сем «жито осіннього посіву» і «жито весняного посіву». На Харківщині вирощують тільки озиме жито [Гук 1971, с. 165]. Тому на питання про яре жито інформатори часто дають такі відповіді: [жі́то йа́рим не_бува́йє //] (128); [жі́то озі́ме //] (131); [йа́рого жі́та не_було́ // йа́рий йачм'і́н' йє //] (72); [т'і́л'ки пшени́ц'а бува́йє йа́ра (137), проте назви ярого жита у центральнослобожанських говірках відомі: *йа́ре жі́то* (55, 61, 68, 71, 74, 79, 113, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 139, 141, 169), *йа́ринá* (68, 74, 92, 106, 129), *йа́риц'а* (58, 65, 66, 70, 75, 88, 129), *йа́ровé жі́то* (79, 140, 169). На позначення ж найменувань озимого жита у центральнослобожанському ареалі уживаються такі лексеми: *озі́ме жі́то* (в усіх обстежених пунктах), *озимина́* (138).

Значний інтерес становлять назви частин зернових рослин, які, порівняно з найменуваннями основних злакових культур, характеризуються більшою варіантністю назв. Наприклад, семема «довгий

щетинистий вусик на колосковій лусці пшениці, жита, ячменю» передається у харківських говорах словами — *ос'т'ук* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ос'т'ук / це те / шо кóлец'а // і на_жит'і / і на_пшениц'і / і на_йачмéнев'і йе //] (128); *ус'т'ук* (57, 70, 80, 106, 109, 128, 129), *ос'т'ак* (74, 88, 94, 138), *в'усик* (130, 140, 141) // [на_колоску́ йачмéн'у в'усик б'іл'ший / чим у_пшениц'і //] (130); *усик* (58, 86, 93), *гос'т'ук* (133, 140), *вус'т'ук* (174, 179), *бóстик* [колі жнеш жіто / в_одéжу набива́йуц'а малéнк'і бóстики //] (130); *бóс'т'а* (58), *в'ус'ік* (82), *в'уса* (169). Значення ж «верхня частина злакової рослини» репрезентоване такими лексемами: *колосок* (майже в усіх обстежених пунктах), *кóлос* (128, 129, 130, 169) // [на_почáтку ліпн'а пшениц'а викидá кóлос //] (130); *колóс'а* (136, 137).

Сема «достиглий колосок зернових культур» представлена такими формами: *колосок* (130, 131, 135, 138, 141), *сп'ілий колосок* (128, 129, 134, 136, 137), *дóстíглий колосок* (*кóлос*) (128, 129, 130) // [дóстíглий колосок золотíстого кóл'ору //] (130); *дóзр'ілий* (132), *дóсп'ілий* (140), *налíтий кóлос* (169), *дóзр'іуший* (139), *зернó* (133), *хл'іб* (133).

Значення «недозрілий колосок пшениці, жита, ячменю» репрезентоване лексемами — *несп'ілий* (128, 129, 136, 137), *зелéний* (131, 134, 136, 137, 169), *зелéне* (128, 129, 133, 138) // [зелéне / абó кáжут' полов'íйе / зр'íйе //] (138); *недозр'ілий* (132), *колосок* (135, 141), *недозр'іуший* (139), *недóсп'ілий* [на_сус'іц'кому учáстку шче недóсп'іл'і колоскí //] (140).

Специфічним утворенням є мікрогрупа найменувань колосків вівса і проса. На позначення цих реалій у центральнослобожанських говорах дуже часто використовують схожі номінації. Наприклад, *м'ітелка* — колосок вівса (58, 61, 70, 71, 75, 128, 129, 138) і проса (11, 70, 71, 75), *м'іт'блка* (вівса) (69, 136, 137), проса (55, 72, 136, 137), *вóлот'* — колосок проса (11, 55, 66, 69, 73, 88, 94, 106, 128, 129, 141) і вівса (11, 15, 55, 65, 69, 73, 93, 94, 106, 107, 109, 128, 129, 141). Плодоносну частину проса дуже часто називають *колоскóм прóса* (майже в усіх обстежених пунктах), *прóсо* (140, 169), *волоток* (74, 94, 107, 110, 133), *кит'ах* (15, 61, 65, 69), *кíтиц'а* (79, 80), *волот':а* (58, 109), *в'інич':а* (79), *кíтичка* (113), *кв'ітка* [кв'ітки прóса булі скрúчен'і ў_пучок //] (65). У східнослобожанських же говірках на позначення колоска проса є *м'ет'блка*, *кíсточка*, *кíтиц'а*. Слово «метьолка» використовується в цьому ареалі й для називання сорго звичайного (віниччя справжнє) (див. ССГ).

Розгляньмо і назви плодоносної частини вівса: *колосок в'іусá* (майже в усіх обстежених пунктах), *м'ет'блка* (131), *овéс* (88, 92, 169),

колосок в'їса (128, 129), *в'їс'аний колосок* (132), *колосок оўса* (139), *в'їсіна* (140), *колосок* (74, 79), *кітиц'а* (61, 65, 66, 69, 71, 79), *волоток* (74, 109, 113), *волот'а* (15, 58). Із найменуваннями колосків тісно пов'язане і значення «зерно, вилущене з колоска»: *зерно* (майже в усіх досліджених пунктах), *зерна* (138), *зерн'атка* (139), *зерн'їўка* (130), *зерн'ата* (132), *хл'їб* (169).

Окрему мікрогрупу становлять репрезентанти семем, пов'язаних із номінаціями частин кукурудзи: «суцвіття кукурудзи у вигляді мітелочки з пилком на вершині стебла» — *м'їтелка* (11, 15, 55, 65, 69, 71, 73, 74, 75, 79, 109, 128, 129, 131, 138), *кітиц'а* (15, 58, 66, 69, 74, 88, 94, 106, 107), *м'їт'олка* (60, 68, 79, 80, 86, 106, 136, 137) // [у кукурудзи стебло / а на йому м'їт'олка //] (106); *кв'їт* (57, 69, 70, 110), *м'їтлічка* (58, 61, 94), *султан* (55, 69, 70), *цв'їт з кукурудзи* (71, 92), *вершечок* (128, 129), *в'їничок* (64, 80), *в'їник* (135), *кітичка* (113), *цв'їт* (79), *метеліц'а* (93), *м'їтелочка* (130), *метелка* (133), *м'їтла* (131), *колосок* (141). У східнословобожанських же говірках назви суцвіття кукурудзи репрезентовані такими формами: *метелка* [кукурудза скоро десп'їе / метелки уже зацв'їлі //]; *мет'олка*, *м'їтелка*, *м'їт'олка*, *р'аска* (див. ССГ). До цього мікроутворення належить і значення «недорозвинений качан кукурудзи»: *шўшвалок* (11, 73, 74, 106), *шўшвал'ок* (15, 57, 65, 70, 79, 93, 94) // [шче качан'її немаїе / а т'їки шўшвал'ки //] (65); *недозр'їлий качан* (60, 68, 79, 82, 131, 138), *початок* (58, 107, 132, 134, 139, 169), *качан* (128, 129, 135, 136, 137), *качанник* (71, 88, 94, 109, 110), *недор'їдн'їй качан* (61, 86, 128, 129, 140), *качанчик* (69, 130), *недорозвинений качан* (128, 129), *поганий качан* (128, 129), *шўшвал'* (15, 68), *качанч'їк* (70), *карлик* (80), *курд'їк* (106), *молодїй качан* (64), *недозр'їла кукурудза* (131), *молода кукурудза* (133), *молода кукурудза* (133), *несп'їлий качан* (138), *пустїй качан* (141), *шул'ак* (79), *шул'ак* (55), *шурупалок* (75), *шул'ачок* (113), *шушл'ак* (61). Сема «необтереблений качан кукурудзи» репрезентована такими словами: *початок* (15, 65, 68, 71, 72, 73, 88, 93, 94, 107, 128, 129, 140), *качан* (в усіх обстежених пунктах) і *качан* (у східнословобожанських говірках) // [кукурудза уродїла / качанї здоров'ї //] (СДЛЛ); *неочїшчений качан* (131, 136, 137, 138), *необчїшчений качан* (80, 134), *необтереблений качан* (132, 139), *качан ушелус'ї* (133), *кукурудза* (131), *кукурудза* (131), *кукурудзина* (ССГ).

Значний інтерес становлять назви різновидів основних злакових рослин. Вони мають значно більшу варіативність. Наприклад, семема «овес голий або голозерний» передається словом «голий» та іншими похідними від нього *гол'їц'*, *гол'ак*, *гол'ка*, *гол'ака*. Такі

найменування зумовлені потребою відрізнення цього сорту вівса з оголеним зерном від іншого поширенішого, так званого плівкового вівса, зерна якого є в плівках.

Найбільшу кількість видових назв у центральнслобожанських говірках і відповідно лексем на їх позначення має пшениця. Семема «безоста пшениця» репрезентована такими двослівними й однослівними елементами, що мають прозору мотивацію, а також описовими конструкціями: *безоста пшениця*'а, *безвуса пшениця*'а, *безос'т'укова пшениця*'а; *б'лоуська*, *б'локолоска*, *голоколоска*, *голка*; *пшениця*'а *без ос'т'ук'іу*, *пшениця*'а *без ус'т'ук'іу*. На позначення пшениці звичайної (з остюками) в центральнслобожанському ареалі використовують такі ж форми, як і для загальної назви, а якщо треба конкретизувати, то вживають форми *остіста пшениця*'а, *пшениця*'а *з ус'т'укамі*, *пшениця*'а *з ос'т'укамі*, *пшениця*'а *з ос'т'акамі*. Значення ж «пшениця тверда» представлене як однокомпонентними утвореннями: *арнаўтка*, *орнаўтка*, *арнаўта*, *орнаўта*, *арноўка*, *гарноўка*, *арн'іўка*, *гарн'іўка*, *арнаўт*, *арнаўт* (ці назви походять, очевидно, від турецького *artavut* «албанський») [ЕСУМ 1982–1989, с. 86], так і двокомпонентними: *скаліста пшениця*'а, *скліста пшениця*'а (походять, мабуть, від слів «скеля», «скло» тобто сорт з твердим, як скеля чи скло, зерном). Семема «яра пшениця» репрезентована такими лексемами *йáра пшениця*'а, *йáровá пшениця*'а, *йáринá*, *йáриця*'а, *йáрка*, причому слово «ярка» в центральнслобожанських говірках вживається й для називання молочної вівці, яка ще не ягнилася. Значення «озима пшениця» має найменшу кількість маніфестантів: *озіма пшениця*'а, *озіміна*, *озимина*.

Отже відзначимо, що найменування зернових культур — це дуже давня і стійка група слів. У її складі є утворення як праслов'янської доби (жито, овес, просо, пшениця, ячмінь), так і пізнішого часу (гречка, кукурудза), проте основні назви зернових рослин не виявляють тенденцій до зникання, хоч і дуже давні.

ЛСГ на позначення злаків та пов'язаних із ними денотатів становлять цілісну систему зі своєю організацією. Так, наприклад, мікрогрупи лексем на позначення тієї або іншої рослини є переважно репрезентантами спільного набору сем: «загальна назва сільськогосподарської культури», «стебло», «плодоносна частина», «тип рослини за формою (кущ, стебло)». Цілісність ЛСГ «найменування сільськогосподарських культур» реалізована і в ідентичній чи дуже близькій сегментації денотативного плану. Усвідомлення системності відбилося і в спільній номінації однакових частин різних рослин. Наприклад, *м'ітелка* — колосок проса і вівса, те ж саме *во́лот'* й ін.

Назви злакових рослин у центральнослобожанських говірках, як правило, збігаються з відповідними найменуваннями у загальнонародній мові, хоча є й певні відмінності, що виявляються на всіх рівнях діалектного мовлення даного ареалу, наприклад, у семантиці: метелиця — «суцвіття кукурудзи» і літ. «завірюха», плаття «обгортка качана кукурудзи» і літ. плаття — «вид верхнього жіночого одягу», мітла — «суцвіття кукурудзи» і літ. мітла — «знаряддя для прибирання»; у словотворенні: діал. *в'їус'ужник* (подібний до вівса бур'ян) і літ. *в'їус'уг*; фонетиці — діал. *ує'т'ук* і літ. *ос'т'ук*; граматиці: *ос'т'ук* (діал. *ос'т'ак*) (чол. рід) і *бс'т'а* (жін. рід). Однак основні найменування зернових культур у говірках Харківщини є переважно загальновідомими і загальноновживаними. Ці назви не відзначаються особливою різноманітністю і, як правило, майже безваріантні. Так, наприклад, така семема «ячмінь (назва рослини)» має у говірках Центральної Слобожанщини репрезентанти: *йачм'ін'* (загальноновживане), фонетичний варіант *йачм'ен'* (значно поширений) і лексичний дублет *йаровина́* (спорадичний). Значення «кукурудза, найменування культури» репрезентоване формами *кукуру́дза* (літ.), *кукуру́за* (найпоширеніший на Харківщині варіант цього слова) і *кукуру́за* (репрезентант, що поступово виходить із активного вжитку).

Найменування технічних культур. Поряд із злаковими рослинами, важливе місце у сільському господарстві Харківщини займають технічні культури, зокрема цукрові буряки і соняшник [Гук 1971, с. 167]. Саме тому й назви цих сільськогосподарських рослин посідають значне місце у складі центральнослобожанської аграрної лексики.

Ще з праслов'янської мови успадковані назви льону, конопель та їх частин: *льнъ* «льон», *копорь*, *копорја* «коноплі», *poskonь* «чоловіча особина конопель» та, можливо, найменування жіночих стебел конопель **матерька*, **матерька* [Сабадош 1996, с. 37]. М. Фасмер відзначає, що назва льону може бути як давнім культурним запозиченням, так і мати корінну спорідненість [Фасмер 1964–1973, с. 481], а найменування конопель виводиться з народнолатинського **canapis* або **cannapus* [Фасмер 1964–1973, с. 312]. У центральнослобожанських говірках на позначення цих реалій уживають такі назви: «льон» — *л'он* (в усіх обстежених пунктах) // [зл'ону ткалі тонкє полотно //] (72); *доўгунец'* (65, 69, 70, 106, 107), *б'ігун* (65, 69, 79) // [кв'іти б'ігунá др'ібн'і та голуб'єн'к'і //] (65); *б'ігунец'* (79), *пр'ад'иво* (138); «коноплі» — *конопл'і* (55, 57, 58, 60, 64, 65, 68, 71, 72, 75, 80, 86, 92, 93, 107, 109, 128, 129, 130, 134, 139, 140, 141, СМТ Г. Кв.- Осн.) //

[з'істе́бел коно́плі рóбл'ат' волокно́ //] (139); [за́раз коно́плі не са́д'ат' / м'і́л'і́й'а не да́йе / та і наркомáни / ка́жут' / хо́д'ат' // ран'іше с'і́йали бага́то / ум'і́ли йіх обрóбл'ати / це за́раз уже́ ўсе забу́ли //] (141); *конопл'а* (11, 15, 55, 61, 70, 74, 94, 106, 128, 129, 133, 134, 169), *коно́пл'а* (130, 132, 138), *пр'а́диво* (58, 68, 69, 71, 72, 86, 93, 110, 113) // [ран'іше с'і́йали пр'а́диво / збира́ли / пр'а́ли / тка́ли полотно́ / б'і́лили і носі́ли //] (72); пр'а́д'іво (61, 73, 79, 94, 135, 136, 137, 138, 170) // [ра́н'ше пр'а́д'іво бу́ло / до ко́л'ект'і́в'іза́ц'і́йі / за́раз не ви́рощчу́ют' //] (138); «плоскінь, чоловічі стебла конопель, що не дають насіння» — *плóск'ін'* (в усіх обстежених пунктах) // [плóск'ін' не да́йе нас'і́н':а / а слóжит' дл'а за́п'і́лен':а ма́т'ірки / ж'іно́чих сте́бел //] (130); *плоско́н'* (55, 61, 73, 74, 79, 80, 88); «матірка, жіночі стебла конопель, що дають насіння» — *ма́т'ірка* (у більшості досліджених пунктів) // [ма́т'ірка / на н'і́й с'і́мн'а росло́ // о́те с'і́мн'а ми суші́ли ў го́лодо́ўку і те́рли ў ма́к'іт'р'і / з'і́ого мо́локо́ получа́лос'а таке́ до́бре //] (170); *матері́нка* (15, 72, 88, 94, 106, 113), *ма́т'ірки́* (63, 71), *ма́тка* (169), *ма́тирка* (157). Із мікрогрупою «найменування конопель» пов'язані й репрезентанти сем: «буйна коноплина, що виросла окремо» — *га́йдур* (69, 94, 106, 109), *га́йдур* (169), *здо́рова коно́пліна* (61, 73, 74, 79, 80), *коно́пліна* (134, 139), *кушч* (132, 135), *пр'а́д'іво* (130, 170), *пр'а́диво* (170), *га́здур* (93), *нас'і́н:ик* (64), *ма́т'ірка* (55), *матері́нка* (72); «насіння конопель» — *с'і́м'а* (11, 15, 55, 57, 58, 60, 61, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 79, 86, 88, 93, 94, 106, 109, 110, 113, 128, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 140, 141), *с'і́мн'а* (64, 75, 86, 92, 107, 170), *с'і́менá* (133), *нас'і́н':а* (169), *с'і́м'а́чко* (80), *с'і́м'а* (65), *зе́рно* (170); «сніпок конопель, зв'язаний під час вибирання» — *с'н'і́п* (11, 65, 68, 71, 74, 75, 92, 128, 129, 131, 136, 137, 138), *сн'і́п* (15, 57, 58, 66, 69, 73, 79, 88, 109, 110, 113, 169), *го́рстка* (55, 61, 64, 68, 69, 86, 92, 93, 94, 106, 134, 170), *с'н'і́по́к* (132, 133, 139), *сно́пик* (58, 72, 107, 170) // [ко́лі збира́ли пр'а́диво / ви́азáли сно́пики //] (72); [сно́пики пр'а́дива ста́ўл'ат' ку́р'і́н'ом / шо́б вони́ со́хли //] (170); *го́рсточка* (80), *руча́йка* (80), *пуч'чо́к* (70), *ко́пка* (130), *ме́ндел'* (135).

Цікавою є семема «в'язка 5–10 снопок льону чи конопель». Її репрезентантами є *ви́азанка* (11, 55, 64, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 80, 93, 94, 106, 107), *ви́азка* (15, 61, 68, 73, 79, 86, 113, 128, 129, 133), *в'а́занка* (57, 75, 109), *пйáтка* (128, 129) // [пйáтка / пйáт' сно́п'і́ў //] (128), *в'а́зо́к* (69), *зві́язка* (58, 110), *зві́язо́к* (58, 110), *зві́язá* (88), *сно́пик* (92, 170), *сн'і́п* (73), *ко́п'і́чка* (60), *руча́йка* (58), *хрéстик* (140), *ку́чка* (135).

До технічних культур належить і тютюн. На території України, як свідчать пам'ятки, ця рослина з'являється найраніше (в 2-й пол. XVI ст.) у східній частині Закарпаття із Семигороддя, куди його привезли турки 1576 р. [Сабадош 1996, с. 139]. Із самого початку розрізняли два види тютюну — тютюн справжній (*Nicotiana tabacum*), який палили, і махорку (*Nicotiana glauca*), що використовувалася для жування і нюхання. У центрально-східноукраїнських говірках на позначення цієї культури уживаються лексеми — *таба́к* (11, 15, 55, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 79, 80, 82, 86, 88, 92, 93, 94, 106, 107, 109, 110, 113, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 169, 170) // [сади́ли і л'о́хкий таба́к / ѱ́йо́го бра́ли ліс'т'а / а не_сте́бла / і махо́ршний //] (93); *т'ут'у́н* (15, 55, 58, 65, 69, 71, 109, 130, 139) // [ра́н'іше т'ут'у́н виро́ш'ували на_про́даж / за́раз же ко́жен соб'і //] (130); *махо́рка* (15, 55, 69, 70, 71, 73, 75, 93), проте у більшості досліджених пунктів слово «махорка» означає висушене й подрібнене листя, вживане для паління. У «Словнику мови творів Г. Квітки-Основ'яненка» у цьому значенні маємо «тютюн» [СМТ Г. Кв.-Осн. 1978–1979], у ССГ подано лексему «довган» (тютюн-самосад).

Усі найменування тютюну запозичені: *тютюнь* і под. тур. *тутун* ід.; *догань* < угор. *dohány*, яке потрапило до угорської через південнослов'янські мови з осм.-тур. *duhan* [Сабадош 1996, с. 140]; *табакъ* (чол. р.) — через нім. *Tabak* або фр. *tabac* < ісп. *tabaco* < аравак. *tobako* (Гаїті); варіант *табака* (жін. р.) — через пол. *tabaka* < нім. і т. д. [Фасмер 1964–1973, с. 5]; варіанти *долгань*, *долгань*, *довгань* постали, очевидно, внаслідок діяння народної етимології (помилкове зближення з *долгий*, *довгий*) [Сабадош 1996, с. 106].

Привертають увагу й репрезентанти семи «топінамбур, земляна груша, рослина родини складноцвітих із бульбами, які використовуються на корм худобі, для виготовлення цукру, спирту» — *топ'іна́мбур* (у більшості досліджених пунктів), *земл'ана́ грю́ша* (58, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 128, 129, 141), *р'і́на* (11, 65, 66, 70, 79, 109, 113, 128, 129, 138), *топ'іла́мбур* (61, 72, 73), *бу́л'ба* (69, 74, 88, 109), *волос'ка р'і́на* (69, 106), *р'е́на* (172, 182), *р'е́нка* (68), *ор'і́хи земл'ан'і* (93), *л'існ'і грю́ш'і* (58).

Сільське господарство Харківщини, як уже згадувалося вище, спеціалізується на вирощуванні таких технічних культур, як цукровий буряк і соняшник, і тому є рація звернутися до цих найменувань: «цукровий буряк» — *са́харний бур'а́к* (у більшості обстежених пунктів), *цукро́вий бур'а́к* (58, 79, 131, 132, 135, 136, 137, 170), *солод́кий*

бур'як (55, 58, 72, 170, *сла́дкий бур'як* (65, 94, 171), *солóдкий ко́р'ін'* (61, 69), *са́харна св'єкла́* (131), *б'ілий бур'як* (139), *бур'як* (133); «со-няшник» — *со́йашник* (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 40, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 58, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 89, 91, 93, 94, 96, 97, 100, 101, 103, 104, 105, 110, 112, 113, 119, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 134, 138, 140, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 176, 177, 179, 180, 183, 185), *со́н'ашник* (8, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 32, 33, 38, 39, 44, 45, 46, 54, 56, 57, 58, 60, 62, 63, 66, 68, 69, 79, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 101, 104, 108, 111, 112, 121, 122, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 136, 137, 139, 142, 149, 150, 152, 154, 155, 156, 163, 165, 167, 169, 171, 172, 176, 178, 184), *подсо́лнух* (4, 8, 10, 13, 17, 20, 30, 34, 41, 59, 65, 69, 77, 82, 88, 94, 98, 102, 106, 107, 114, 115, 117, 119, 124, 128, 129, 135, 157, 159, 160, 171, 172, 175, 181, 182), *сон* (11, 22, 35, 42, 43, 47, 52, 86, 92, 120, 131, 133, 136, 137, 147, 153, 168, 169), *со́н'ачник* (2, 14, 31, 55, 61, 69, 74, 99, 109, 116, 118, 122, 128, 129, 131, 143), *подсо́нух* (15, 68, 71, 79, 86, 93), *со́н'ах* (65, 69, 70, 71, 110), *подсо́л'єчник* (128, 129), *надсо́нух* (141), *п'ітсо́нух* (70), *пац'о́нух* (94).

«Діалектні» слова цієї ЛСГ збігаються в основному з відповідною лексикою, уживаною в сучасній українській літературній мові, хоча, звичайно, є й певні відмінності. Наприклад, говіркові утворення *са́харний* (*б'ілий*, *солóдкий*, *сла́дкий*) *бур'як* за літературного *цукрoвий бур'як*. Проте літературна форма часто заступає говіркову, тобто стає уживанішою, наприклад, літературне *плóск'ін'* (чоловічі стебла конопель) у більшості досліджених пунктів і *плóскон'* у деяких із них.

Назви технічних культур відбивають також фонетичні і граматичні риси центральнослобожанських говірок: *с'ї́мн'а*, *конопл'о́йу* (орудн. відмінок), *зе^нрн'áта*, *зе^мл'анá груша* та ін. Трапляються у складі цієї лексико-семантичної групи запозичення з російської мови (*подсо́лнух*, *с'є́м'єчки*) і слова, успадковані з інших мов (праслов'янської, тюркських, грецької тощо), тривале функціонування яких, щоправда, у тій або іншій центральнослобожанській говірці зумовлюється значною підтримкою і впливом лексичної системи сусідньої російської мови (*конопл'á*, *са́харна св'єкла́*, *таба́к*); спостерігається й фонетичний вплив цієї мови на територіально-мовленнєві утворення Харківщини: *плóскон'*, *р'є́па*, *сла́дкий* (*буряк*) й ін.

Значення «тютюн» (рослина) репрезентоване у центральнослобожанських говірках 3 лексемами — *таба́к*, яка є найпоширенішою

формою, *т'ут'ун* (має значну активність у досліджуваних говірках) і *махорка* — рідковживаний репрезентант, проте це слово у більшості обстежених пунктів означає висушене й подрібнене листя, яке використовується для паління. Цікавою є сема «топінамбур, земляна груша, рослина родини складноцвітих із бульбами, які використовуються на корм худобі, для виготовлення цукру, спирту», найпоширенішими маніфестантами якої є *тон'іна́мбур* (*тон'іла́мбур*) і *зем'ана́ гру́ша*. Форма *тон'іла́мбур* рідковживана і, очевидно, постала внаслідок діяння народної етимології. Значну активність має репрезентант *р'і́на* (фонетичний варіант *р'éна*), проте це слово у літературній мові і в переважній більшості обстежених пунктів має інше значення — «коренеплід з їстівним солодкуватим на смак коренем, що має біле, жовте, часом червоне або фіолетове забарвлення». Незначне поширення мають назви *бу́л'ба* і *воло́с'ка р'і́на*. Репрезентанти *ор'і́хи зем'ан'і́*, *л'існ'і́ гру́ш'і́* є спорадичними.

Назви городніх культур. Здавна велику роль у господарстві мешканців нашого краю відігравало й вирощування городини. Тому, звичайно, розглянемо й лексеми, які вживаються на позначення найменувань городніх рослин.

Значна кількість назв городніх культур успадкована ще з праслов'янської мови: *bъбъ* «боби», *gorxъ* < *gorъ* «горох», *leča* «сочевиця» (**sočevica*), *lukъ* «цибуля», *česnъkъ*: *česnakъ* «часник», *čъrnušъka* «чорнушка», *gorьčica* «гірчиця» (**gorupa*), *takъ* «мак», *kapusta* «капуста», *dyn'a* «диня», *tyku* «гарбуз», *kropъ* «кріп» та ін. Однак є найменування пізнішого проникнення, зокрема картоплі. Ця рослина завезена з Південної Америки до Європи вдруге 1606 р. (в Іспанії розводили її з 1570 р.), однак ще майже два століття в європейських країнах, особливо північних, картоплю не культивують у широких масштабах [Сабадош 1996, с. 106].

Складова частина землеробства — городництво (традиційне заняття українців, білорусів і росіян) було перенесено переселенцями і на Слобожанщину. Відомо, що всім поселенцям разом із площами землі під озими та ярі посіви давали також городні наділи. Документи першої половини XVIII ст. свідчать про вирощування слобожанами капусти, моркви, ріпи, цибулі, часнику тощо. На Слобожанщині дуже рано почали розводити кавуни. Однак історичні джерела приділяють увагу лише царському баштанові. Вирощувати кавуни у Чугуєві почали у 40-х рр. XVII ст. Цим займалися перші поселенці. Із часом культивування кавунів стало досить популярним. Їх у значній кількості відправляли до Москви для царського двору.

Для перевезення кавунів із Чугуєва до Москви восени кожного року на 1–1,5 місяця посилали селян зі своїми підводами.

Про розвиток городництва на Харківщині детальніше свідчать історичні джерела другої половини XVIII ст. У «Географическом описании городов и уездов» (1768–1769), в «Ответях на экономические вопросы Вольного экономического общества» знаходимо свідчення про те, що майже всі мешканці краю мали городи і вирощували на них капусту, ріпу, редьку, цибулю, часник, моркву, буряк, пастернак, петрушку, селеру, салат, огірки, кріп та гарбузи, дехто вирощував дині й кавуни [Зайцев 2002, с. 127].

У другій половині XVIII ст. на Слобожанщині стали культивувати картоплю. За наказом уряду її завозили сюди з Росії, роздавали селянам і поміщикам по кілька сотень картоплин для посадки.

У рапорті Охтирської провінційної канцелярії від 1767 р. йшлося про те, що в листопаді 1766 року канцелярія отримала зі Слобідсько-Української губернської канцелярії картоплю («тартуфель» — земляні яблука) 1 тис. штук разом із розпорядженням та інструкцією про її розведення з наступної весни. 150 картоплин було посаджено в Охтирці, решту роздано для садіння в комісаріатах провінції: Охтирському — 184, Котелевському — 174, Краснокутському — 164, Богодухівському — 161, Борівському — 167. У цей же час картоплю та інструкцію щодо її вирощування відправили в Сумську, Ізюмську та інші провінції губернії.

Відомості, що збереглися в архівних документах, свідчать про те, що картопля тут, як і в інших місцях, приживалася дуже повільно.

Люди в той час, не знаючи великої цінності цієї культури, неохоче бралися за її розведення. До того ж вони не знали про те, що її потрібно полоти, обгортати, тому на перших порах її врожаї були дуже низькі. Однак це був важливий почин, що невдовзі спричинився до швидкого поширення цієї цінної продовольчої культури як на Слобожанщині, так і по всій країні [Зайцев 2002, с. 127].

На позначення загальної назви городніх культур у сучасних центральнослобожанських говірках використовують такі лексеми: *городина́* (11, 15, 58, 66, 69, 70, 71, 74, 75, 94, 106, 113, 130, 135, 141, 169, 171, 172), *горóдина* (57, 61, 64, 65, 73, 79, 109, 128, 129, 138, 140, 168), *огорóдина* (68, 69, 70, 74, 79, 86, 88, 93, 131, 133), *óвоч'и* (15, 58, 60, 68, 69, 71, 72, 92, 93, 94, 110, 132, 134, 139, 171, 172), *óвошч'и* (58, 71, 80, 82, 86, 94, 107), *огородинá* (55, 61, 170), *огорóдн'а* (136, 137), *óвошч* (55, 58), *овоч* (55, 58), *óвош'и* (170), *горóд* (169).

Картопля. Щодо найменування картоплі, то на Харківщині поряд із літературною назвою *карто́пл'а* (130, 132, 133, 135, 136, 137, 139) уживається *карто́шка* (остання поширена майже в усіх обстежених пунктах), рідше *карто́ха* (128, 129, 180). Такі ж назви, як *карто́пл'і* (130), *карто́шки* (129) є спорадичними. Найменування картоплі запозичене через польське *kartofla* з німецької мови *Tartuffel*, що потрапило в німецьку через італійське *tartufo, tartufo* «трюфель» [Фасмер 1964–1973, с. 204].

Із мікрогрупою «найменування картоплі та її частин» пов'язані й репрезентанти семем: «вічко картоплі, невеличке заглиблення з брунькою на картоплині» — *в'ічко* (в усіх обстежених пунктах), *гласок* (11, 57, 68, 69, 70, 74, 82, 86, 128, 129, 131, 133, 138, 141), *о́чко* (15, 75, 106, 128, 129), *очко́* (55, 57, 65), *па́росток* (60, 73), *па́г'інец'* (61), *гн'ізді́чко* (69), *гн'обди́шко* (88), *кл'учка* (168); «шкірка, покриття на необчищеній картоплі» — *кожура́* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 138), *шкúрка* (15, 128, 129, 139), *шкóрка* (11, 128, 129, 141, 185) // [пéред вар'і́н':ам з карто́шки зчища́йут' шкóрки //] (141); *шк'ірка* (45, 132, 138); «обчищена шкіра, лушпиння картоплі» — *лушпайкі́* (128, 129, 130, 134, 138, 170, 172) // [у_молодо́ї карто́шки тонéн'кі / а ў_старо́ї тоўс'т'і лушпайкі́ //] (130); *лушпíн':а* (128, 129, 132, 139, 140, 171), *шкаралу́па* (136, 137, 140), *шкарлу́па* (131, 135), *шкарлу́пíн':а* (133), *шкóрки* (141); *шкаралу́пи* [шкаралу́пи карто́шки ми ва́римо свíн'ам //] (168); *очи́стки* (169); «картопля, залишена на висадку» — *карто́шка на поса́дку* (128, 129, 138, 169), *поса́дкова карто́шка* (130, 136, 137, 141, 168) // [поса́дкову карто́шку / коли́ копа́ємо / збира́ємо окре́мо ў_йа́шчики / шоб не_плу́талис' сорти́ //] (141); *с'імен:а карто́шка* (131, 140, 170), *поса́дочна карто́пл'а* (132, 135, 139), *поса́дошна карто́шка* (134), *с'ім'а́нка* (138), *карто́шка на_нас'і́н':а* (138), *нас'і́н:о́ва* (171), *поса́дочна* (172).

Столовий буряк. Семема «столовий буряк» репрезентована такими назвами: *столо́вий бур'а́к* (майже в усіх досліджених пунктах) // [столо́вий бур'а́к кри́штут' у_бо́ршч //] (132); *кра́сний бур'а́к* (65, 66, 68, 70, 73, 86, 106, 110, 128, 129, 130, 131, 133, 138, 140, 168, 169, 171), *черво́ний бур'а́к* (11, 15, 55, 57, 69, 74, 113, 128, 129, 141), *столо́в'ий бур'а́к* (94, 128, 129, 138), *бур'а́к* (65, 66, 68, 70, 73, 86, 106, 110, 128, 129, 141), *све́кла* (65, 70, 88, 94), *све́кла* (55, 70, 82), *квасний бур'а́к* (64), *черво́ний бур'ачо́к* (141), *бур'ачо́к* (141).

Морква. Розгляньмо і найменування моркви (*Dacus carota*) (прасл. **mrku*, старосл. **mrkva*, болг. *морков*, серб. *mrkva*, рос. *морковь*, чеське *mrkev*, пол. *marchew*) [362 а, с. 655]. У центральнотрибужанських

говірках воно представлене такими формами: *мóрква* (в усіх обстежених пунктах) // [сорт'їу мóркви багáто // у_нás вирóшчуїут' артéк / кал'їсто / шантанé / нáнс'ку та хáрк'їус'ку //] (130); *моркóўка* (15, 57, 69, 73, 74, 79, 94, 106, 110, 113, 138) // [сáдимо куцén'ку моркóўку їй дóўгу //] (138); *моркóв'* (61, 69, 73, 74, 79, 80, 107, 109).

Із мікроутворенням «назви моркви та її частин» пов'язані й репрезентанти семем: «стебло моркви з квітами (зонтик)» — *вўсадок* (130, 133, 135, 136, 137, 141), *вўсадки* (128, 129, 131, 134, 138, 140), *зóнтик* (132, 134, 139, 141, 168, 172), *вўсадки* (128, 129), *шáпка* (128, 129), *мóрква на с'їменá* (169), *зóн'т'їк* (170), *нас'їн':а* (171); «стриженева частина моркви» — *середїна* (128, 129), *серцевїна* (128, 129), *морквіна* (130, 140), *стéржен'* (131), *середїнка* (138), *корн'еплóд* (139), *корнеплóд* (141), *кóр'їн'* (171); «тонкі бокові ниточки на моркві» — *вўсики* (128, 129, 131, 133, 134, 138, 168, 169, 171); *кор'їн'ц'ї* (132, 135, 140), *кор'їн':а* (136, 137), *коренц'ї* (130), *волоскї* (170), *ўшки* (172), *нїточки* (139), *жїнч'ї* (141).

Редиска. Ця назва потрапила з російської мови через запозичення з нижньонім. *reddis*, *radis* або нов.-верх.-нім. *Radies* «редиска» з франц. *radis* від лат. *rādix* «корінь» [Фасмер 1964—1973, с. 458]. У центральнослобожанських говірках поширені такі назви цієї культури: *редїска* (майже в усіх обстежених пунктах), *ред'їска* (171).

Ріпа. Назва цієї рослини родини хрестоцвітих успадкована ще з праслов'янської мови **рѣпа*. М. Фасмер же схиляється до думки, що слово «ріпа» є, очевидно, давнім мандрівним культурним терміном невідомого походження [Фасмер 1964—1973, с. 471]. У центральнослобожанських говірках вона репрезентована такими лексемами: *р'їпа* (у більшості досліджених пунктів), *ред'ка* (131), *б'їлор'їпа* (15, 88, 94, 109), *свир'їпа* (11, 55), *турнéc* (65, 94), *тон'їна́мбур* (76), *волóс'ка р'їпа* (64), *р'éпка* (172).

Редька. Імовірно, що слово «редька» (редькѣвь) праслов'янського походження — з **рьдьку*: **редьку id.* (род. відм. **редькѣве*), проте не всі слова, зафіксовані в писемних пам'ятках слов'янських мов, можна звести до цих форм, тому досить поширена думка про запозичення цього номена слов'янами у пізніший період [Сабодош 1996, с. 38]. У центральнослобожанських говірках на позначення назви цієї рослини уживають лексеми: *ред'ка* (майже в усіх досліджених пунктах) // [чóрну ред'ку нá зиму сáд'ат' //] (128); *р'їпа* (131).

Із мікрогрупою «назви редьки та її частин» пов'язані й репрезентанти семем: «стовбур редьки» — *стóўбур* (57, 58, 60, 61, 66, 68, 71, 73, 74, 75, 79, 80, 82, 110, 113, 128, 129, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 138,

139, 141, 169, 172) // [стоўбур ред'ки твердй //] (141); *стоўбурина* (11, 15, 58, 65, 68, 74, 86, 88, 93, 94, 106, 109), *стоўбурын':а* (69, 128, 129), *стебло* (70, 72, 171), *ц'іўка* (55, 70), *стр'ілка* (107), *стоўбір* (93), *стоўб'ір* (92), *стоўбор* (141), *бадиліна* (133), *ботва* (131), *ред'ка* (170); «редька, порожня всередині» — *пустá ред'ка* (128, 129, 130, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 168, 170, 171, 172) // [пустá ред'ка со́ку не_пúсте / бо вона́ полусухá //] (170); *старá ред'ка* (128, 129, 132), *порóжн'а ред'ка* (139, 169), *дупл'анка* (131).

Часник. Назва часнику є давньою. Вона успадкована ще з праслов'янської мови: *česněkъ: česníkъ: česnakъ* [Фасмер 1964–1973, с. 350]. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї городньої культури уживають такі назви: *часнік* (в усіх обстежених пунктах) // [часніку́ ў_нас сад'ат' небага́то // сухий часнік вийа́жут' у_лучкі і хран'ат' на_чердаку́ //] (141); *часно́к* (15, 55, 65, 74, 88, 94, 109, 128, 129), *ч'існо́к* (55, 65), *ч'есно́к* (70).

Із мікроутворенням «назви часнику та його частин» пов'язані й репрезентанти сем «головка часнику» — *голоўка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [весно́йу сад'ат' м'єлк'і́ голоўкі́ часніку́ //] (70); *часничі́на* (132, 135, 141), *гол'іўка* (134); «один зубок часнику» — *зубо́к* (у всіх досліджених пунктах), *зубчик* (134, 141), *до́лка* (170); «осіння посадка часнику» — *поса́дка на́ зиму* (128, 129, 134, 141, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184), *поса́дка на́ з'іму* (133, 136, 137, 138, 169, 170), *озі́ма поса́дка* (130, 134, 185), *ос'ін':а поса́дка* (131, 138); «насі́нний пагі́н часніку» — *стр'ілка* (57, 71, 72, 93, 107, 128, 129, 130, 131, 138, 140, 141, 169, 173, 174, 176, 177, 178, 180, 183, 184) // [часнік викину́ стр'ілку //] (140); *ду́дка* (11, 55, 58, 68, 74, 75, 94, 136, 137, 172, 175, 179, 181, 182, 185), *стр'єлка* (66, 113, 128, 129, 171), *па́росток* (132, 133, 135), *ці́бка* (15, 94, 106, 109), *ці́пка* (66, 69, 79), *цибі́на* (79, 88), *стр'іла́* (61, 80, 168), *гол'іўка* (70, 73), *голоўка* (170), *па́г'ін* (60), *с'єменá* (82), *с'іме́нка* (86), *часнік* (92), *зубчик* (134); «ли́стя молодого часніку» — *п'і́р'я* (57, 73, 74, 88, 110, 113, 128, 129, 131, 132, 135, 141, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *п'і́рц'á* (61, 64, 65, 66, 71, 79, 80, 94, 130, 134, 140, 170), *перо́* (55, 65, 68, 69, 93, 131, 136, 137, 138, 169), *ліс'т'а* (15, 58, 68, 72, 86, 128, 129, 170, 172), *зє́лен'* (106, 128, 129, 171), *пер* (58, 70, 94, 109), *п'і́р* (11, 107), *п'і́р':а* (75), *ботва́* (170).

Цибуля. У центральнослобожанських говірках маємо дві назви цієї рослини — *цибу́л'а* (запозичення з лат. *sepulla*) (в усіх обстежених пунктах) та успадковану з праслов'янської мови *лук* (15,

55, 65, 68, 69, 70, 74, 88, 94, 109, 128, 129, 141, 168) // [цибу́л'а п'о́го ро́ку ўроди́ла добре / хоч і небу́ло дощч'і́ў // лу́ком на́зиму за́пасліс' //] (74).

Із мікрогрупою «назви цибулі та її частин» пов'язані й репрезентанти семем: «цибуля-сіянка (вживані як насіння невеличкі цибулинки, що виростили з висіяних зерен цибулі)» — *с'їянка* (майже в усіх досліджених пунктах), *цибу́л'а-с'їянка* (55, 58, 68, 72, 82, 86, 87, 92, 93, 130, 171, 172, 173, 177, 183), *са́жанка* (57, 61, 70, 73, 74, 128, 129), *ті́канка* (55, 72, 94, 131, 140, 141, 168, 169), *чорну́шка* (60, 69, 92, 131, 169, 170), *с'іво́к* (128, 129), *віс'ї́ўка* (71), *са́д'інка* (61), *са́д'анка* (88), *ті́каўка* (94); «листя молоді цибулі» — *п'і́р'я* (57, 61, 69, 70, 74, 82, 88, 92, 93, 94, 106, 109, 113, 128, 129, 132, 134, 135, 139, 141, 172, 173, 175, 177, 179, 180, 182, 183, 184) // [зелене п'і́р'я цибу́л'і кла́д'ут' у са́ла́т і йі́д'а́т' шче цел'і́ко́м // у н'о́му мно́го в'іта́м'і́н'і́ў //] (141); *п'і́р'ц'а* (64, 66, 71, 73, 79, 80, 94, 130, 140, 170, 171, 174, 176, 178, 181), *перо́* (55, 58, 60, 68, 69, 86, 137, 138, 169, 182), *зелений лук* (128, 129), *цибулі́н'а* (133), *п'і́р* (11, 72, 94, 104, 128, 129, 131, 133, 168), *п'і́р'а* (15, 55, 65, 75, 110), *зелене ліс'т'а* (128, 129), *ліс'т'а* (58), *зелена цибу́л'а* (68), *п'ору́шко* (185); «насі́нний пагі́н цибулі» — *дудка* (у більшості обстежених пунктів), *стр'і́лка* (15, 55, 57, 58, 65, 68, 69, 71, 74, 75, 79, 83, 86, 88, 92, 93, 94, 106, 107, 109, 110, 169, 171), *стр'е́лка* (66, 69, 113, 133), *тру́бка* (68), *ці́пка* (66, 79, 134), *ці́по́к* (64), *цибу́л'а на в'уса́док* (92), *цибулі́на* (139); «лушпиння цибулі» — *цибулі́н'а* (у більшості обстежених пунктів) // [су́хе цибулі́н'а іспо́л'зуйут' / шоб кра́сит' йа́йц'а на ве́лі́гден' //] (141); *лушп'і́н'а* (128, 129, 132, 134, 139, 171, 182, 184), *лушп'а́йки* (130, 185), *шелуха́* (138), *шолуха́* (169), *чешу́йа* (172); «сплетена в косу цибуля» — *в'іно́к* (майже в усіх досліджених пунктах), *коси́ц'а* (130, 132, 134, 139, 169, 174, 175, 179, 180) // [на́зиму цибулі́ни ча́сто запл'і́та́йут' у ко́си́ц'і і п'ідв'і́шуйут' у са́ра́йі / на го́рі́шч'і //] (139); *плéтенка* (172); «цибулинки, які виростають на стріліці після цвітіння» — *чорну́шка* (128, 129, 130, 133, 136, 137, 138, 141, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 183, 184, 185), *ч'ерну́шка* (136, 137, 138, 169, 179, 181, 182), *цибулі́нки* (131, 139, 170), *д'і́тки* (132, 135), *д'ётки* (140), *стр'і́лки* (134), *с'їянка* (171).

Порівняймо центральнослобожанські назви зі східнослобожанськими: «насі́нний пагі́н цибулі» — *дудкі́* (ССГ) і *дудка* (один із найуживаніших номенів для називання цієї реалії у говірках Центральної Слобожанщини); «листя молоді цибулі» — *п'і́р'ачко* (ССГ), *цибу́л'а* (СДЛЛ), на Харківщині найуживанішою є назва *п'і́р'я*.

Цікавою ЛСГ є «зелені овочі» (петрушка, пастернак, салат, кріп, гірчиця, коріандр, огіркова трава (бораго) й ін.). Репрезентантами семеми «загальна назва зелених овочів» у центральнослобожанських говірках є *зѣлен'* (у всіх обстежених пунктах) // [зѣлен' трѣба висів'ати ў добре угно́йений ґрунт //] (130); *зѣлен'і ѳвоч'і* (132, 139), *городина́* (135).

Петрушка. Вважається традиційно, що найменування останньої запозичене, ймовірно, через ст. пол. *pietruszka*. Проте заслуговує на увагу й версія В. Топорова, згідно з якою назва «петрушка» не запозичена, а власне (від Петро) [248, с. 103]. У центральнослобожанських говірках для називання цієї культури використовують лексему *петру́шка* (в усіх обстежених пунктах) // [петру́шку вирѳщуйут' дл'а салáт'іў //] (130).

Із мікрогрупою «назви петрушки та її частин» пов'язані й репрезентанти семеми «петрушка, зібрана в пучок» — *пучѳк* (у всіх досліджених пунктах), *зѣлен'* (141), *петру́шка* (170).

Селера запашна. Слово «селера», мабуть, прийшло через польську мову, пор. пол. *selera*, яке, очевидно, з нім. *sellerie* або іт. *selero* [Сабадош 1996, с. 103]. Форма ж *сел'дерѣй* та подібні запозичені з гол. *selderis* [Фасмер 1964–1973, с. 597]. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї рослини уживають *сел'дерѣй* (128, 129, 130, 132, 136, 137, 138, 139, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 184, 185) // [у сел'дерѣйу особливий за́пах //] (139), *сел'д'ерѣй* (128, 129, 178), *селѣра* (128, 129), *сел'д'ер'ѣй* (134, 179), *сел'д'ірѣй* (135), *сел'дер'ѣй* [сел'дер'ѣй ма́йе б'ілий крупний ко́р'ін' / йакій кладу́т' у салáт / і небагато др'ібних листѳч'іў / похѳжий на петру́шку //] (141).

Пастернак. Назву цієї культури запозичено через пол. *parterhak* з нім. *Pasterhak* від лат. *pastināca* [Фасмер 1964–1973, с. 213]. Семема «пастернак» на Харківщині має такі вияви: *пастерна́к* (у всіх обстежених пунктах), *б'ілий ко́р'ін'* (128, 129).

Салат. Ця культура була завезено до Європи після відкриття Америки та інших раніше не відомих земель [Сабадош 1996, с. 90]. В Україну відповідний ботанічний номен *salada* прийшов через Польщу (XVI–XVIII ст.) з франц. *salade* < іт. *salata* «салат, те, що засолено» [Фасмер 1964–1973, с. 549]. У центральнослобожанських говірках сема «салат» репрезентована лише однією назвою — *салáт* (у всіх обстежених пунктах).

Кріп. Із давніх-давен на Україні вирощують кріп (**kropъ*). У центральнослобожанських говірках на позначення цієї рослини уживають

кр'їн (130, 132, 138, 139, 140, 170, 171, 176, 182, 184), *укр'іп* (131, 133, 136, 137, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 185) // [п'іді нарві укр'іпу ўкарт'ішку //] (168); *окр'іп* (128, 129, 134, 135, 169), *окр'іп* [посіп карт'ішку окр'іпом //] (185).

Із мікрогрупою «назви кропу» пов'язані й репрезентанти сем: «молодий кріп» — *зел'ений кр'ін* (132, 138, 139, 140, 176, 182, 184), *зелен'* (128, 129, 134, 136, 137, 169, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 183), *молодій кр'ін* (130, 140, 180, 183, 184), *молодій окр'іп* (128, 129, 135), *укр'іп* (131, 133), *зел'ений окр'іпец'* [зел'ений окр'іпец' кладут' у салат / ўсуп і борщ / сұшат' на з'іму //] (141); *молодій укр'іп* [молодій укр'іп ми солімо у банкі //] (168); *зел'ений укр'іп* (172, 175, 178), *молодій окр'іп* [молодій окр'іп харашо пахне //] (185); «старий кріп» — *укр'іп* (131, 133, 136, 137, 168, 169, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 183) // [кр'ім часніку ўог'іркі кладут' шче укр'іп із з'іпком //] (168); *старій кр'ін* (132, 138, 139, 170, 176, 182, 184), *кр'ін* (130, 140, 171) // [при маринуван'і кладут' кр'іп дл'а смаку і запаху //] (130); *окр'іп* (128, 129), *старій окр'іп* (128, 129), *старій окр'іпец'* [старій окр'іпец' кладут' у консервацију //] (141); *з'іпк* (134, 135), *з'іпки* [на дно банкі положи з'іпки //] (185); *сухий укр'іп* (185).

Гірчиця. Для позначення культивованого виду гірчиці (*Brassica nigra*) у центральнослобожанських говірках уживається успадкована ще з праслов'янської мови (*gorb'čica* «гірчиця») загальнонародна назва *г'ірч'іц'а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [г'ірч'іц'у тр'єба захиш'ати в'ід хрестоцв'ітної блохі //] (130); *горч'іц'а* (133, 172, 179, 180) // [горч'іц'у ўнас не сад'ат' / купуйем гот'іву //] (133); *г'ірч'іц'а* (134, 170), *горч'іц'а* (185).

Коріандр. До ЛСГ «зелені овочі» належить і назва коріандру. Найменування цієї рослини запозичене через ст.польську *koriander*, *koliandr*, *koliandra*, *koledra* <лат. *corriandrum*, грец. *koriannon*. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї культури уживають лексеми: *кор'іандр* (майже в усіх досліджених пунктах), *кінза* (132, 138, 139), *кинз'а* (128, 129), *к'інз'а* (130, 141) // [листки к'інзи майут' р'ізкій запах / гострий смак / плоді з приємним ароматом //] (130).

Борого. До зелених овочів належить і огіркова трава, або ж борого (*Borago officinalis*). Для називання цієї культури на Харківщині використовують такі лексеми: *ог'ір'іпник* (130, 134, 173, 174, 177, 180, 181, 183) // [ог'ір'іпник уживайемо молодім у йжу //] (130); *огур'іпник* (141, 171, 184), *огур'іпник* (141, 171, 184) // [огур'іпник

у_на́с ча́сто са́д'а́т' йа́к цв'і́ті // іно́гда́ / пра́ўда́ / у_са́ла́т кла́ду́т' // (141), *огу́р'єчна́ трава́* (172), *огу́р'єчна́ трава́* (172), *огу́р'єкова́ трава́* (182), *са́ла́т* (185).

ЛСГ «багаторічні овочеві рослини». До цього утворення відносно назви шавлю (праслов'янське *ščavь*), хрону, м'яти, ревеню, спаржі, меліси.

Сема «щавель» на Харківщині репрезентована такими лексемами: *шчавéл'* (майже в усіх обстежених пунктах) // [п'ідшчавéл' в'ідво́д'а́т' низи́н'і́ д'і́л'а́нки //] (130); *шчавéл'* (132, 135, 139, 180) // [шчавéл' ма́йе кі́слий сма́к //] (132); *ш'авéл'* (168, 170, 184), *квасéц'* (130, 140) // [з_квасц'у́ ва́р'а́т' зе́лє́ний бо́ршч //] (140); *шчовéй* [у_листóчк'і́у шчовéйа́ кисловáтий ў́кус // воні́ невели́чк'і́ і зе́лє́ні //] (138); *кислéц'* (169).

Із праслов'янської мови успадковано найменування хрону (*xrenь*) [Поістогова 2001, с. 38]. У центральнорослобожанських говірках ця рослина має такі назви: *xp'ín* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 138, 140, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184) // [xp'ín при́дає упр'у́г'і́с'т' консе́рво́вани́м огу́р'єка́м //] (132); *xpon* (128, 129, 134, 136, 137, 139, 140, 141, 169, 185) // [xpon кидáют'в_огу́р'є́кі́ / шо́б хру́ст'і́ли //] (185); *xpen* (128, 129, 172).

Семема «м'ята» репрезентована лексемами: *ми́ята* (в усіх обстежених пунктах), *мн'áта* (138, 139, 170, 175, 182, 184) // [мн'áту са́д'а́т' т'і́л'ки́ т'і́ / хто́ л'у́бе́ йи́йі́ за́пах //] (182); *м'áта* (172, 185) // [чай з_м'я́ти́ ко́рисний́ при́засту́д'і́ //] (172). Номен «м'ята» запозичено з лат. *mentha* від грецького [Фасмер 1964–1973, с. 31].

На позначення ревеню у центральнорослобожанських говірках використовують такі форми: *pév'in'* (у більшості досліджених пунктів), *pév'en'* (128, 129, 172), *péven'* (130, 175) // [у_пе́рший р'і́к п'і́сл'а́ са́д'і́н':а́ ре́вен'а́ урожа́й з'йóго́ не зби́ра́ють //] (130); *p'év'en'* [p'év'en' ран'і́ше р'і́с сам / а те́пер йóго́ дéкто́ са́дит' на́горо́д'і́ / і́ ж'інкі́ ка́жут' / шо́ з'йóго́ ў́кусне́ ва́рен':а́ //] (141); *pével'* (131). Номен «ревінь» засвоєний з тур. *rävänd* < перс. *rävəna* [Фасмер 1964–1973, с. 454–455].

Семема «меліса» репрезентована лексемами: *мел'і́са* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ли́стóчки́ мел'і́си́ похóж'і́ на́кро́піву́ / а́ за́пах у́йї́х / йа́к у́димóна́ //] (141); *лимóн':а́ трава́* (134, 140), *ми́ята* (128, 129). Назва меліси засвоєна з латинської ботанічної номенклатури (лат. *melissa*), яке є результатом скорочення грецьк. *melissophyllom* [ЕСУМ 1982–1989, с.433].

ЛСГ «баштанні культури». До цього утворення належать найменування гарбуза, кавуна, дині, патисонів, кабачків та ін.

На позначення загальної назви баштанових культур у централь-нослобожанських говірках уживають лексеми: *бакшá* (128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 140, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 177, 180, 181, 183, 184, СУМ Б. Гр., СМТ Г. Ф. Кв.-Осн.) // [бакшá ростé пóза картóшкоу //] (168); *бахчá* (128, 129, 131, 141, 176), *баштáнов'и* (136, 137, 139, 172, 178, 179), *бакчá* (131, 180, 182), *бахшá* [бахшá особливо дин'и і кавуні / дóбре витрímуйут' висóк'и темперáтури //] (130); *бахч'ив'и* (170), *бакч'ив'и* (170), *баштáн* (185).

Найпоширенішою є назва *бакшá*, яка має значну активність і у східнослобожанських говірках.

Із праслов'янської мови успадковані найменування гарбуза і дині (*туку* «гарбуз» і *дун'а* «диня»).

Гарбуз. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї культури використовують, в основному, дві назви — давню *тiкква* (55, 65, 69, 74, 88, 94, 106, 128, 129, 131) // [тiкву вiрвали на_кáшу //] (65) і *гарбу́з* (запозичення з тюркських мов) (у всіх обстежених пунктах) // [гарбузи́ сáдимо по_кукургу́зи / і м'iсце не_займа́ють і дóбре росту́т'//] (141). Зрідка для називання цієї баштанової культури уживають лексему *кабáк* (15, 65). Остання запозичена з турецької мови [Фасмер 1964–1973, с. 148].

Слово гарбуз уперше засвідчене через антропонім *Гарбузь* 1596 р., а безпосередньо як ботанічний номен тільки у XVIII ст. Лексема *гарбузь* (відзначається також варіант *карбузь*) — тюркізм; пор. полов. *харбуз*, *карбуз*, крим.-тат. *к̆арнуз*, тур. *кагриз* «кавун», перс. *arbuza* «диня» [Сабадош 1996, с. 107].

Із мікроутворенням «назви гарбуза та його частин» пов'язані репрезентанти семем: «найменування гарбузового насіння» — *гарбузо́ве нас'и́н':а* (майже в усіх обстежених пунктах), *нас'и́н':а* (128, 129, 136, 137, 180, 184) // [тре́ба насуши́ти нас'и́н':а з_гарбуз'и́ //] (180); *кабачкі́* (11, 55, 65, 69, 70, 73, 79, 82, 94, 106, 131, 133, 139, 169, 170, 175, 176) // [сма́жен'и кабачкі́ з_гарбуз'и́ дóже дóбр'и //] (139); *гарбус'ц'и́* (68, 92, 168, 172, 179, 185), *гарбузо́в'и кабачкі́* (11, 65, 73, 106, 140, 169, 175, 176), *гарбуз'áne нас'и́н':а* (132), *гарбуз'ач':а* (135), *гарбузо́в'и с'ем'ечки* (11, 68, 86, 141, 170) // [гарбузо́в'и с'ем'ечки ону́ки л'убл'ат' лу́скати //] (141); *с'емоч'ки* (170); «одне стебло гарбуза з листям» — *гарбузи́н':а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [гарбузи́н':а / коли́ розсте́л'уйу́ца / ч'пл'áйец'а вусиками за_росли́ни / шо р'áдом //] (141); *огу́дина* (128, 129), *гу́дина* (128, 129), *бади́л':а* (130, 174) // [на_однóму бадил':и́ мо́же рості́ по_к'iлка гарбуз'и́ р'iзного ро́зм'иру //] (130); *на́г'ин* (136, 137), *стеблiна* (138,

180), *пагон* (172), *бат'іг* (140), *батог* (185), *бадиліна* (131), *пл'ім'* (134), *огу́д* (170); «стебло гарбуза без листя» — *гарбу́зін':а* (майже в усіх досліджених пунктах), *огу́дина* (128, 129, 136, 137), *бат'іг* (130, 134, 135), *стебл́о* (133, 138, 179), *гу́дина* (128, 129), *баді́л':а* (141), *батог* (185), *бадилі́на* (131), *бадилі́на без ліс'т'а* (131), *огу́д* (170); «вусики на стеблі гарбуза» — *вуси́ки* (у більшості досліджених пунктів) // [отó ч'іпл'а́йец'а гарбу́з вусиками і на_дерéва / і на_кукургу́зу / і на_со́н'ашник //] (140); *ус'іки* [на_гарбу́з'і закруті́лис'а ус'іки //] (172); *вуса* (169, 172, 174, 178), *баранчи́ки* [баранчи́ками гарбу́з ч'іпл'а́йец'а за_сус'ідн'і росли́ни //] (141); *батогі́* [батогі́ами гарбу́з'іу гра́йц'а:а д'іти / т'ага́йут' у_пил'у́ц'і //] (168); «м'ясиста частина гарбуза» — *міа́кот'* (майже в усіх обстежених пунктах) // [із_міа́кот'і гарбу́за мо́жна варі́ти ка́шу //] (168); *міа́куш* (140, 141, 176, 179) // [міа́куш гарбу́за ора́нжевий і смачни́й печéним //] (141); *м'а́кот'* (135, 172, 185) // [м'а́кот' гарбу́за ора́нжевого ко́л'ору / тверда́ //] (135); *гарбу́з* (128, 129), *мн'а́кот'* (139), *мн'акі́ш* [мн'акі́ш гарбу́за ку́ри кл'у́йут' / в'ін на_ко́рм іде́ //] (170); «м'якоть у гарбузах, де є насіння» — *міа́кот'* (у більшості досліджених пунктів), *сі́мен:і́к* (138, 172, 180, 181, 184), *жабу́рін':а* (138), *кишкі́* (131), *се́редина* (169), *мн'акі́ш* (170), *м'а́кот'* (185); «поверхня гарбуза» — *шкúрка* (128, 129, 133, 138, 170, 171, 173, 177, 183, 184), *шкúра* (140, 174, 175, 176, 185), *шкаралу́па* (131, 136, 137, 140, 179, 182), *шк'і́ра* (168, 178) // [шоб запекі́ти гарбу́з у_духо́уц'і / трéба його́ обчи́стити в'ід_шк'і́ри //] (168); *ко́рка* (172, 180), *кожу́ра* (169).

Диня. У центральнорослобжанських говірках ця культура репрезентована лексемою *дін'а* (в усіх обстежених пунктах) // [ми са́димо колхозни́ц'у / вона́ ра́н':а / і дуб'і́уку / це п'ізн'а дін'а //] (138).

Кавун. Назва цієї рослини *Citrullus vulgaris* (кавун) разом з означуваною реалією прийшла до нас із тюркських мов (тур. *kavun*, *kaun* «диня», тат. і казах. каун «кавун; диня»), які помітно вплинули на розвиток староукраїнської ботанічної номенклатури [Сабадош 1996, с. 141; Фасмер 1964—1973, с. 154]. У центральнорослобжанському ареалі на позначення кавуна уживають такі назви: *кавúн* (11, 15, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 71, 72, 74, 75, 79, 80, 82, 86, 92, 93, 94, 106, 107, 110, 113, 128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185) // [ран'іше кавуні́ багáто хто ма́ / поки́ не_созр'іли / в'ід_грак'і́у сторожи́ли //] (72); як паралельна і доволі активна *арбу́з* (128, 129, 131, 136, 137, 175, 176, 179, 180, 183), а також *арбу́з* (128, 129), *кау́н* (185).

Із мікроутворенням «найменування кавуна та його частин» пов'язані й репрезентанти семема «середина розрізаного кавуна» — *барán* (15, 55, 58, 61, 64, 75, 79, 94, 106, 110, 169, 170, 184), *середíна* (57, 68, 71, 82, 92, 128, 129, 173, 177, 180, 183), *барáничик* (60, 68, 69, 70, 72, 80, 86, 93, 136, 137), *серцеvíна* (128, 129, 140, 172, 174, 175, 176, 178, 179), *бáрин'а* (11, 128, 129, 131, 182), *середíнка* (74, 133, 138, 185), *барáнич'ик* (65, 66, 73, 170), *серéдина* (128, 129, 181), *душá* (88, 109), *мйáкуш* (128, 129), *баранéц'* (70, 94), *москóўка* (139, 171), *бáбка* (113), *бáрин'ка* (131), *мйáкот'* (138), *кавúн* (168), *москвá* [москвá сáма слáдка ў_кавунá //] (185), *бал'ер'інка* [бал'ер'інка ў_кавунá дúже сóчна //] (185).

Кабачки. У центральнотлобожанських говірках маємо такі назви цієї культури: «кабачки» — *кабачкí* (в усіх обстежених пунктах) // [у_нас сáд'ат' грíбоўс'к'í кабачкí //] (133); *кабачáта* (136, 137). Найменування рослини, очевидно, запозичене з тюркських мов.

Патисони. Семема «патисони» репрезентована такими елементами: *патисóни* (в усіх досліджених пунктах) // [ран'íше булі патисóни / та дéхто і с'óгодн'і сáдé йix //] (184), *пат'исóни* (131, 140, 169, 170, 185).

Ханьки. Значення «ханьки, декоративні маленькі гарбузи» представлене формами *хан'кí* (майже в усіх досліджених пунктах) і *хán'ки* (140). Проте колись, очевидно, слово «ханька» вживалося й на позначення гарбуза загалом. Як застаріле зі значенням «гарбуз» воно зафіксоване у 3-томі «Нового тлумачного словника української мови» [НТСУМ 2008, с. 681].

ЛСГ «бобові культури». До цієї лексичної групи належать найменування гороху, квасолі, бобів, сої й ін.

Розгляньмо спершу загальну назву рослин родини бобових: *бобóв'í* (в усіх обстежених пунктах) // [бобóв'í зан'імáйут' невелику плóщчу //] (185), *бобí* (майже в усіх досліджених пунктах).

Із праслов'янської мови успадковані назви гороху (*gorxъ* < *gorosz* «горох») [Фасмер 1964–1973, с. 444]. У центральнотлобожанських говірках на позначення цієї культури уживають такі лексеми: «горох» — *горóх* (у всіх досліджених пунктах) // [з_горóху пирогí пеклí //] (72); *орóх* (15, 58, 68, 73, 75, 86, 92, 94, 113, 128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 168, 169, 174, 179, 184).

Із мікроутворенням «назви гороху та його частин» пов'язані й репрезентанти семи «зернята гороху» — *горóх* (майже в усіх обстежених пунктах), *орóх* (15, 58, 68, 73, 75, 86, 92, 94, 113, 128, 129, 131, 133, 136, 137, 140, 168, 174, 179, 184), *горóшок* (138), *горошín'а* (171).

Щодо найменування квасолі, то, слід зауважити, що воно проникло в українську мову через посередництво польської (пол. *fasola id.* з с.-верх.-нім. *facōl, phasōl*, нім.д. *Fasola*, с. лат. *fassolius, fasellus* (лат. *phaseolus, phaselus, fassiolus*), гр. *phaselis* [Сабадош 1996, с. 101; Фасмер 1964–1973, с. 187]. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї рослини уживають такі лексеми: *квасо́л'а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [коліс' квасо́л'і бага́то с'їяли //] (72); *фасо́л'а* (15, 55, 65, 70, 74, 88, 93, 94, 109), *квасу́л'а* (68, 130), *квасо́л'і* (131).

Із мікрогрупою «найменування квасолі» пов'язані й репрезентанти семем: «квасоля з витким стеблом (тичкова)» — *виту́ха* (11, 65, 69, 70, 72, 74, 75, 79, 93, 106, 109) // [виту́ха / квасо́л'а / йака́ вйе́ц':а по_земл'і //] (72); *квасо́л'а* (61, 73, 92, 93, 110, 169, 170, 173, 176, 177, 178, 180, 183), *вйу́шча* (128, 129, 133, 136, 137, 172, 181, 182, 184), *плиту́ча* (57, 58, 71, 128, 129, 138, 175), *тичкова́* (65, 94, 113, 171, 174, 185), *плиту́ха* (55, 61, 86, 107), *плиту́шча* (128, 129, 131), *квасо́л'а / шо плите́ц':а* (80, 140, 169), *повиту́ха* (71), *вйу́шка* (82, 93, 172), *вйу́ш':а* (128, 129, 179), *вйу́ча* (68, 94), *вйу́нка* (66), *виткова́* (169), *кру́чена* (64), *ти́чна квасо́л'а* (15), *ти́чна фасо́л'а* (70), *тичи́на* (69), *фасо́л'а* (88); «квасоля з невитким стеблом» — *п'їша квасо́л'а* (11, 15, 66, 68, 94, 113, 138), *квасо́л'а* (75, 93, 168, 170, 174, 175, 176), *кушчова́* (72, 128, 129, 131, 133), *неплиту́ча квасо́л'а* (55, 58, 71, 107), *седу́ха* (93, 94, 106, 107), *кушчик* (128, 129), *кушчо́ўка* (128, 129), *неу́йшча* (136, 137), *са́харна квасо́л'а* (75, 93), *кушчо́ўка* (128, 129), *лежу́ха* (88, 109), *неу́шка* (82, 93), *невитка́* (169), *куш':ова́* (140), *квасо́л'а без ра́гон'їу́* (72), *лежу́н* (69), *низе́н'ка квасо́л'а* (86), *сид'у́шка* (57), *низе́н'ка квасо́л'а* (92).

Розгляньмо й репрезентанти семемі: «поздовжня половина зерна гороху, квасолі» — *полові́на* (в усіх обстежених пунктах), *полові́нка квасо́л'і* (173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183), *п'їу́гороши́ни* (168, 169, 170, 182, 184), *п'їу́квасо́ліни* (170, 182, 184), *полові́нка гороши́ни* (170, 182), *полові́нка квасо́лін':а* (168), *полові́нка зерн'а́тка квасо́л'і* (168), *полові́нка квасо́лін':а* (168), *полові́нка горо́ху* (168), *полові́нка квасо́ліни* (170); «поздовжня половина стручка» — *полові́нка* (в усіх досліджених пунктах), *сту́лка* (140), *квасо́лін':а* (168), *лушпа́йка* (170); «струк, з якого вийняли зернята (лушпиння)» — *лушпи́н':а* (128, 129, 133, 136, 137, 140, 168, 169, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184), *лушпайкі́* (131, 170), *квасо́лін':а* (138, 185), *лушпи́нки з_горо́ху* (138), *лушпи́нки з_оро́ху* (138), *лушпи́нки з_квасо́л'і* (138); «струк квасолі, гороху, коли в ньому

зав'язуються зернята» — *стр'учок* (133, 136, 137, 138, 140, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 183, 185), *стручок* (131, 169, 171, 178, 179, 180, 184), *зелений стр'учок* (128, 129), *стр'ук* (133), *молодий стр'ук* (168); «спілий струк гороху, квасолі» — *стр'учок* (136, 137, 138, 140, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183, 185), *стручок* (169, 171, 178, 179, 180, 184), *сп'ілий стручок* (131, 138), *сп'ілий стр'ук* (168), *старій стручок* (169); «маленькі листочки коло стручка» — *листочки* (131, 133, 136, 137, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183), *вусики* (128, 129, 138, 182, 184), *квасолін':а* (168); «маленька ніжка, на якій тримається стручок» — *плодоніжка* (128, 129, 136, 137, 138, 169, 173, 177, 178, 179, 180, 181, 183), *ніжка* (170, 171, 172, 174, 175, 176, 182, 184), *хвостик* (133, 140), *кор'шок* (131); «процес видалення зерна квасолі зі стручків» — *лушч'ін':а* (128, 129, 131, 138, 140, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183), *лушчин':а* (133, 136, 137, 168, 171, 182, 184, 185), *лузан':а* (169).

Со́я. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї рослини використовують лексему *со́йя* (в усіх обстежених пунктах).

Вика. Семема «вика» репрезентована такими формами *в'і́ка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [в'і́ку с'ійали ум'іст'і з_У в'і́сом / дл'а_У ко́рма тварі́н'і //] (72); *ві́ка* (15, 69, 74, 79, 94, 182), *горо́х* (55, 57, 107), *горо́шок* (88, 106), *горо́шок ми́шійний* (15), *ді́кий горо́шок* (73), *горо́шок горо́бійний* (15), *горо́шок за́йачий* (69), *в'і́коовес* (61). Походження назви цієї рослини (*Vicia sativa* L) остаточно не з'ясоване. Вона виводиться через польське посередництво від давньоверхньонім. *wicka*, *wicha*, яке походить від лат. *vicia* «вика» [Фасмер 1964—1973].

Сочеви́ця. Значення «сочеви́ця» представлене такими найменуваннями: *чечеві́ц'а* (майже в усіх досліджених пунктах) // [чечеві́ц'а / вона́ плискáт'ін'ка / корі́чнева //] (128); *чечаві́ц'а* (11, 57, 64, 65, 66, 70, 79, 107, 110, 128, 129) // [чечаві́ц'у й сам'і́ йі́лі / і скоті́ну годувáлі //] (65); *чечиві́ц'а* (75, 94), *щечаві́ц'а* (71), *шичаві́ц'а* (79).

Капу́ста. Назва цієї рослини успадкована ще з праслов'янської мови (*kapusta* «капу́ста», старослов. *kapusta* (*kapousta*). Проте дослідник О. Брюкнер стверджує, що слово «капу́ста» прийшло в Україну з пол. *kapusta* і походить від середньолатинського *capucium* «головка» від лат. *caput* — «голова» [Огієнко 1979—1995]. М. Фасмер зауважує, що, очевидно, ця назва постала внаслідок контамінації сер.лат. *compos* (*ita*), іт. *composta* «суміш, склад; компот, добриво, першопочаткове «згорнений» (сер.-верх.-нім. *kumprost* «варення» і «кисла (квашена) капуста» і давн.-верх.-нім. *charuz*, сер.-верх.-нім. *karuz* від лат. *caputium* «качан капусти» [Фасмер 1964—1973,

с. 188]. На Харківщині ця культура представлена найменуванням *капу́ста* в усіх обстежених пунктах: [у_на́с виро́шчуйут' б'ілокача́н:у капу́сту //] (133).

Із мікрогрупою «назви капусти та її частин» пов'язані й репрезентанти семем: «качан капусти (головка)» — *голо́ўка* (майже в усіх досліджених пунктах), *кача́н* (128, 129, 131, 180, 185), *капусті́на* (133, 175, 182, 184); «капуста, що не склалася в головку» — *шул'а́к* (майже в усіх обстежених пунктах) // [шул'а́к / капу́ста / йака́ не_ўйа́жец':а //] (128); *храбу́ст* (60, 68, 80), *шал'а́к* (128, 129), *капу́ста* (58, 71), *кача́н* (71, 92), *недо́р'ідо́к* (79), *пу́ста капу́ста* (138), *цв'іту́ха* (66), *шаму́лка* (88), *шушл'а́к* (61), *шул'на́к* (70), *шупла́к* (69), *шу́шелиц'а* (64); «осередок у головці капусти» — *кача́н* (у всіх обстежених пунктах), *кочері́жка* (131, 172), *кача́нчик* (66, 82), *качане́ц'* (70).

Огірок. Очевидно, що огірки прийшли до Європи з Азії через слов'ян, тому їх назви в деяких європейських народів, наприклад, німців, мають слов'янське походження. Проте О. Брюкнер вважає, що поширювалася до Європи ця культура справді з Азії, але не через слов'ян, а через греків [Сабадош 1996, с. 39]. Є припущення, що в киеворуський період існували назви *огорькъ: *огурькъ < *огорькъ: *огурькъ*, гр. *agouros* [Сабадош 1996, с. 39].

У центральнословобанських говірках на позначення цієї культури уживають лексеми: *ог'іро́к* (у всіх обстежених пунктах) // [со́лили ог'ірк'і́ў бага́то / до_петра́ аж булі́ //] (72); *огуре́ц'* (55, 69, 75, 79, 93, 94, 170, 172, 180) // [у_на́с са́д'ат' огу́рці́ дал'н'евосто́чн'і / конкуре́нт / н'іжинс'к'і́ / родн'ічо́к //] (172); *огеро́к* (15, 65, 72, 74, 88, 109, 174), *огиро́к* (58, 68, 71, 94, 138, 170), *гиро́к* (86, 92, 133), *г'іро́к* (55, 131, 140), *огуро́к* (128, 129), *гуро́к* (69, 113), *уг'іро́к* (113). Приблизно ж такі форми маємо у східнословобанських говірках: пор. *г'іро́к*, *ог'іро́к*, *огеро́к*, *огуре́ц'* (ССГ).

Із мікроутворенням «найменування огірків і його частин» пов'язані й репрезентанти сем: «перестиглий огірок, залишений на насіння» — *жоўт'а́к* (у всіх обстежених пунктах) // [ото́ж жоўт'а́ка́ с'іме́на вибира́йут' і виса́жуйут' весно́йу //] (140); *нас'ін:у́к* (128, 129, 176), *нас'ін:у́к* (128, 129), *с'ім'яні́к* (128, 129), *с'ім'яні́к* (128, 129), *семен:у́к* (128, 129), *с'іме́н:у́к* (170); «маленький огірок» — *за́ўйаз'* (128, 129, 131, 136, 137, 179, 182, 184), *пу́пйано́к* (131, 133, 140, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 183, 184, 185), *пу́пйашо́к* (138, 180), *пу́пйах* (172); «квіточка з огірочком» — *за́ўйаз'* (майже в усіх досліджених пунктах) // [огіро́к без_за́ўйаз'і назива́йут' пу́стоцв'і́том //] (138); *пу́пйано́к* (128, 129), *кору́н'шо́н* (131);

«маленький огірочок, з якого спала зів'яла квіточка» — *пупйанок* (133, 136, 137, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 183, 184, 185), *ог'ірочок* (128, 129), *ог'ірок* (128, 129), *пупйашок* (138), *пупйах* (172); «маленькі вусики огірків» — *вусик* (в усіх обстежених пунктах), *вуса* (169, 178, 180), *ус'іки* (179, 185), *усі* (172), *батіг* (131); «насіння огірків» — *с'іменá* (128, 129, 168, 169, 173, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183) // [с'іменá ог'ірк'іў збер'ігаємо у_тр'апчáн'ій торбінц'і //] (168); *с'ім'енá* (174, 179, 180, 184, 185), *нас'ін':а* (128, 129, 171, 185) // [то йа нас'ін':а ог'ірк'іў поклáла / шоб сохло //] (185); *жоўт'ák* (128, 129, 138), *с'еменá* (136, 137), *с'ем'енá* (131), *семенá* (133), *с'іменá* (140), *с'ёмочки* (170), *с'ём'ечки* (172).

Баклажан. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї культури (*Solanum lycopersicum*) уживають лексеми: *синén'кий* (60, 68, 71, 74, 110, 128, 129, 133, 138, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183) // [закріла синén'ких бáнок дéс'ат' //] (177); *баклажáн* (15, 57, 58, 61, 66, 68, 69, 71, 72, 74, 79, 80, 82, 86, 88, 92, 93, 94, 106, 107, 128, 129, 140, 171, 178, 182), *сін'ій пом'ідор* (55, 65, 69, 94, 109, 128, 129, 179), *сін'ій баклажáн* (64, 65, 70, 113, 128, 129), *с'ін'ін'кий* (15, 79, 169, 185), *с'інén'кий* (136, 137, 180, 184), *сін'ій* (128, 129, 140), *с'ін'én'кий* (11, 57, 70), *сенén'кий* (70, 79), *сінен'кий* (61, 106), *сін'ін'кий* (66). Найменування «баклажан» запозичене з турецької мови (тур. *patlıcan*, яке походить від перського *bādinđān*) [Фасмер 1964–1973, с. 111].

Помідор. Ця культура (*Lycopersicum esculentum*) здавна відома в Перу. На наших же землях вона з'являється у ХІХ ст. Номен «помідор» запозичено з іт. *romi d'oro* від *romo d'oro*, буквально «золоте яблуко» (неточне відтворення з французької мови) [Фасмер 1964–1973, с. 323]. У говірках Харківщини для називання плоду цієї культури використовують лексеми: *пом'ідор* (в усіх обстежених пунктах) // [пом'ідори ўже порозов'іли //] (168); *баклажáн* (11, 55, 58, 65, 68, 70, 71, 73, 74, 79, 82, 92, 94, 106, 128, 129, 133, 136, 137, 138, 140, 170, 184) // [баклажáни ц'óго рóку почорн'іли //] (184); *помидóр* (88, 94, 109, 140, 170, 174); *томáт* (61, 65, 69, 106, 109, 128, 129, 131, 180). Остання ж назва запозичена через франц. *tomate*, ісп. *tomate* з мексик. *tomatl* [Фасмер 1964–1973, с. 75]. Семема ж «помідор, рослина» має такі назви: *пом'ідор* (майже в усіх досліджених пунктах) // [пом'ідор п'ідійла капус'т'áнка //] (168); *кушч пом'ідор'іў* (128, 129, 131, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185) // [шоб п'ідвйáзати кушч'і пом'ідор'іў / багáто пáлок трéба //] (170); *кушч помидор'іў* (140, 170, 174), *кушч пом'ідора* (131, 138, 182).

Мак. Ця культура (*Papaver L*) у центральноробожанських говірках має такі назви: *мак* (у всіх досліджених пунктах) // [мак ви́рошчува́ли ко́ліс' / п'і́сл'а то́го / йа́к за́прети́ли / пере́ста́ли //] (138). Імовірно, слово «мак» праслов'янського походження (прасл. *makъ*, старосл. *makъ*), проте є й припущення, що це запозичення з германських мов (старосаксонське *maho*, *mago*) або навіть про доіндоевропейське походження цього слова з грецького *tekon*, *makon* «мак» [Огієнко 1979–1995, с. 26–27; Фасмер 1964–1973, с. 560].

Із мікрогрупою «назви маку і його частин» пов'язані й репрезентанти семем: «головка маку» — *ма́к'і́ўка* (в усіх обстежених пунктах), *мак* (128, 129, 169, 178), *го́лоўка* (140, 169, 170), *ко́робо́чка* (170); «мак, у якого коробочка під приймочкою відкривається дірочками (самосійний мак)» — *мак* (майже в усіх досліджених пунктах), *само́с'і́йний мак* (168, 169), *само́с'і́й* (169), *ди́кий мак* (171), *стрибу́нець* (185); «мак, у якого коробочка під приймочкою не відкривається дірочками» — *мак* (у всіх обстежених пунктах), *пил'устко́вий мак* (170); «достиглі зернята маку» — *мак* (майже в усіх обстежених пунктах) // [з ма́ку пир'і́жкі пе́клі / бу́блики // ў т'і́сто його́ м'і́шáli //] (179); *сп'і́лий мак* (138, 174), *мач'і́ни* (185); «головка маку, з якої видобули зернята» — *пу́ста ма́к'і́ўка* (128, 129, 133, 138, 169, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184), *по́ро́жн'а ма́к'і́ўка* (128, 129, 133, 179), *ма́к'і́ўка* (128, 129, 185), *шкара́лу́па* (136, 137), *мак* (131), *го́лоўка* (170), *пу́стоўка* (140), *пу́ста ко́робо́чка* [пу́ст'і́ ко́робо́чки ма́ку ми па́лимо //] (168); *ко́робо́чка* (172); «процес видобуття маку з головок» — *висипа́н':а* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 173, 176, 177, 178, 180, 181, 183), *вигру́суван':а* (140, 170, 171, 172), *виги́т':а́* (128, 129), *виги́ван':а* (133, 138) // [ка́к ви́бива́ють з ма́к'і́вок / ка́жемо ви́бива́н':а //] (138), *зби́ра́н':а ма́ку* (168), *ро́злу́шчен':а* (169).

Перець. На позначення цієї культури у центральноробожанських говірках уживають такі лексеми: *пе́рець* (у всіх обстежених пунктах) // [в а́джі́ку сі́пемо сла́дкий і го́р'кий пе́рець //] (185). Найменування «перець» є давнім запозиченням з латинської мови (лат. *pipere*, яке походить із гр. *pereri*, давньоіндоевр. *piprali*, через давньовірхньонім. *peffer* — давньорус. пѣпъръ, словен. *prpar*) [Огієнко 1979–1995].

Із мікроутворенням «назви перцю» пов'язані й репрезентанти семем: «солодкий перець» — *со́ло́дкий пе́рець* (майже в усіх досліджених пунктах) // [на со́ло́дкий пе́рець ка́жемо со́ло́дкий / на г'і́ркий / г'і́ркий //] (138); *пе́рець* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 169, 170, 171, 180, 182, 184, 185), *сла́дк'і́й пе́рець* (133), *сла́дкий пе́рець* (172); «гіркий перець» — *г'і́ркий пе́рець* (у більшості обстежених

пунктів), *пéрець'* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 169, 170, 171, 180, 182, 184, 185), *гóр'кий пéрець'* (172, 185).

Найменування городніх рослин переважно збігаються з відповідними назвами у літературній мові. Нормативні лексеми відомі, як правило, усім носіям діалекту, незалежно від їхнього віку, і навіть більше того, функціонують у деяких говірках Харківщини (через відсутність місцевого відповідника в них) як єдино відомі назви на позначення тих або інших сільськогосподарських культур. Наприклад, у говірці селища Солоницівка на позначення такої городньої культури, як морква, уживається лише літературна назва, а в говірці Пісочина тільки літературне найменування вживається на позначення часнику та огірка. Подібні явища характерні не тільки для цих населених пунктів, а й для багатьох інших. Це, з одного боку, свідчить про близькість наших говірок до середньонаддніпрянського діалекту, який є основою української літературної мови. А з другого боку — настановує на думку, що входження слів літературної мови у лексичний склад говірок на сучасному етапі інтенсивніше, ніж протилежний процес — перехід діалектних лексем до сучасної української літературної мови. Однак, слід зауважити, що літературномовні лексичні елементи, потрапляючи в говірку, нерідко піддаються фонетичному чи морфологічному переоформленню: *горóх* — *орóх*; *столóвий бур'ák* — *столóв'їй бур'ák*; *ог'ірок* — *г'ірок*, *огирóк*, *огерóк*, *огурóк*, *уг'ірок*; *пом'ідóр* — *помидóр* та ін.

Для цього сегмента сільськогосподарської лексики характерні й такі лексичні паралелі: 1) українська назва сільськогосподарської культури і запозичена чи успадкована з інших мов (тюркських, праслов'янської тощо), тривале функціонування яких, щоправда, у тій або іншій центральнослобожанській говірці зумовлюється значною підтримкою і впливом лексичної системи сусідньої російської мови: *гарбúз* — *тiкква*, *цибу́л'а* — *лук*, *каву́н* — *арбу́з*, *столóвий бур'ák* — *свекла́*, *в'ічко* (невеличке заглиблення з брунькою на картоплині) — *глазóк*; 2) говіркова лексема на позначення рослини і літературна: *са́жанка* — *цибу́л'а-с'їянка*, *ві́ка* — *горóшок за́йчий* та ін.

Очевидним є й фонетичний вплив російської мови, зокрема, у фактах: *р'éна*, *стр'éлка* (насінний пагін цибулі), *óвошч'і*, *в'і́ка*, *гóр'кий пéрець'*. Проте дуже часто російськомовні утворення, які постали внаслідок узаємодії центральнослобожанських говірок із сусідньою мовленнєвою стихією, при засвоєнні, як правило, адаптуються до фонетико-морфологічних особливостей ареалу: *фасóл'а*, *моркóу*, *чечеві́ц'а*, *горчич'а* й ін.

2.2. Назви сортів сільськогосподарських рослин

Основні найменування сільськогосподарських культур у говірках Харківщини загальновідомі та загальнозживані. Майже всі вони безваріантні, не виявляють тенденцій до зникання чи заміни. Вони утверджені тривалим ужитком у своєму історичному минулому та в сучасному функціонуванні як стійкі мовні факти. Великий інтерес тут становлять назви різноманітних і численних сортів сільськогосподарських культур. У данім разі географічне поширення їх чи диференціація за ознаками розвитку не привертають нашої уваги. Ці номени ситуативно цікаві з іншого боку — з погляду загальних питань вивчення називання. Вони демонструють спосіб думання людини й шляхи формування найменувань. Назви сортів городніх рослин відображають велику різноманітність у характерних деталях основних сільськогосподарських культур та ті тонкощі, які так удало й влучно відбило у своїх засобах живе народне мовлення. Щоправда, у роботі ми розглядаємо не тільки традиційні (народні), а й новіші (офіційно-номенклатурні) найменування такого типу, оскільки досліджуємо, власне, не суто територіальні, вузьколокальні мовленнєві реалії, а скоріше встановлюємо особливості функціонування елементів сільськогосподарської лексичної системи у центрально-слобослобожанському ареалі загалом, а вона (система), зрозуміло, включає в себе як говіркові утворення, так і офіційні (літературні). Однак, очевидно, все ж таки варто певним чином диференціювати відповідні назви.

До традиційних (народних) зокрема віднесемо такі: *б'їла, к'їн'с'кий зуб, кормова* (сорта кукурудзи); *крупний, м'єлкий, пузанок* (сорта соняшнику); *б'їла, жбўта, іван-да-мар'я, краса/червона, розова, сїн'а, скоросп'їлка/скоросп'єлка, сорокодєнка/сорокадєнка/сорокодн'єўка, циганка, червона шапка* (сорта картоплі); *борщовий/борщевий, д'їн:ий, кормовий, короткий, красний, сахарний/цукровий* (сорта буряків); *дбўга, куцєн'ка* (сорта моркви); *б'їла, б'їлокрайка, краса/червона, крупна, серєдн'а* (сорта редиски); *б'їла, весн'ана, жоўтувата, зїмн'а/зимова, кругла, ф'їолєтова, чорна* (сорта редьки); *весн'аний/весн'аний/в'ес'єн'ий, зїмн'ий/з'їмн'ий/зимовий/озїмий, йарий/йаровий, москал'/москалик* (сорта часнику); *б'їла, гбстра, золотїста, ран':а, сїн'а, солбдка, сорокозубка* (сорта цибулі); *полосатий, р'абїй, скоросп'їлка/скоросп'єлка, чорний* (сорта кавуна), *кругла, репанка* (сорта динь); *б'їла, б'їлокачанка, п'їзн'а, ран':а, серєдн'а, сїн'а, скоросп'їлка* (сорта капусти); *пбўний, самос'їй, стрібунєц'* (сорта маку); *гладкий, дбўгий, ран':ий* (сорта огірків); *жбўтий, ран':ий, слиўкї/слиўки* (сорта помідорів);

г'іркий/гиркий/г'ор'кий, жоб'утий, зелений, красний/червоний, сол'одкий/сла'дкий, стр'учковий/стр'учковий, шишковатий (сорти перцю).

Офіційними ж назвами, нашу думку, є *ароматна, бе'мо, доне'ца, дн'іпро'ус'ка, зор'а, коуше'н, одес'ка, сілосна, украї'н'с'ка, хар'к'і'ус'ка* (сорти кукурудзи); *ене'й, ной, передовік, по'гл'ад, пол'овік, св'іточ, со'нечко, сол'ібр'ет, хар'к'і'ус'кий* (сорти соняшнику); *гола'нка, е'ла, іскра, ко'бза, н'е'ус'ка, ра'йа, серпа'нок, чарі'уни'ца* (сорти картоплі); *б'ілий полта'ус'кий, б'ілоц'ерк'і'ус'кий, бордо', кал'істо, кийе'ус'кий, краснос'ел'с'кий, ра'н':е диво, рос', стол'овий, хар'к'і'ус'кий, шве'ц'кий* (сорти буряків); *арт'ек, га'ури'л'і'ус'ка, карат'ел', на'н'с'ка, на'н'ц'ка, мат'ене, скв'ірс'ка, хар'к'і'ус'ка, шантан'е/шантен'е* (сорти моркви); *руб'ін, червоний ве'летен'* (сорти редиски); *грайвор'он'с'ка, марчел'ан'с'ка, одес'ка* (сорти редьки); *куба'н'с'кий, па'рус, украї'н'с'кий, хар'к'і'ус'кий* (сорти часнику); *бату'н, карата'л'с'ка, дн'іпропетро'ус'ка, луга'н'с'ка, сала'тна, скв'ірс'ка, стри'гун'і'ус'ка, ткач'і'ус'ка, хар'к'і'ус'ка, шало'т* (сорти цибулі); *грибо'ус'кий/гриб'і'ус'кий/гриб'о'ус'кий, каскел'ен'с'кий, хар'к'і'ус'кий* (сорти кропу); *комиша'нс'кий/камиша'нс'кий, мел'іто'пол'с'кий, огон'о'к* (сорти кавунів); *анана'сна, десерт'на, дуб'і'ука, йа'бл'учна, колго'спни'ца, украї'нка, хар'к'і'ус'ка ра'н':а* (сорти динь); *амаге'р, б'ілокача'н':а, б'ілосна'їжка, діме'рс'ка, ій'ун'с'ка, каміана' голова, колобо'к, йаросла'уна, хар'к'і'ус'ка* (сорти капусти); *айа'кс, гола'н'с'кий, дал'н'евосто'бний/далекосх'ідний, дон'с'кий, зозу'л'а, конкур'ент, крині'чка, кр'ісп'і'на, мали'ш, н'іжин'с'кий, па'ркер, родн'і'о'к/джер'ело, усн'е'х, фе'н'ікс* (сорти огірків); *ага'та, волгогра'ц'кий, вол'ве се'рце, деба'ра'го, доне'ц'кий, кременчу'ц'кий, промет'ей, ро'зовий вели'кий, св'іта'нок, фа'кел, чо'рний принц, йа'бл'учко* (сорти помідорів); *бату'н, болгар'с'кий, н'іжн'іс't', огон'о'к, одес'кий, роту'нда/рату'нда, йанта'р'* (сорти перцю).

Отже, подамо загальний перелік назв сортів тих сільськогосподарських рослин, що вирощуються на території Харківщини, вживаються і використовуються у говірках досліджуваного регіону тощо. Принцип подачі матеріалу — від найпоширенішого номена (1-й стовпчик) до малопоширеного (останній) (дані 2004 року).

Сорти кукурудзи

одес'ка	сілосна	красна
ароматна	сахарна	зор'а
хар'к'і'ус'ка	зерновá	г'ібр'ід
к'і'н'с'кий зуб	украї'н'с'ка	коуше'н
б'іла	доне'ц'ка	бе'мо
кормовá	дн'іпро'ус'ка	

Сорти соняшнику

св'іточ хár'к'іус'кий красен' крупний м'єлкий пузанок	пол'овік передовік поглад йужний еней ной	сонечко зеленка сол'ібрет
--	--	---------------------------------

Сорти картоплі

голанка сорокодєнка/сорокадєнка/ сорокодн'єўка б'їла син'оглázка/син'еглázка/ с'ін'еглázка розова іван-да-мáрїа цигáнка н'єўс'ка єла чар'їўніц'а красна/червона скоросп'їлка/скоросп'єлка кóбза зór'ка червона шапка	красноглázка тура пйáниц'а негрит'áнка/негритóска жóўта сін'а серпáнок нед'кóва слаўйáнка/слаўйáн'с'ка америкáнка куб'їнка їскра крїмс'ка рóза весна раїа
--	---

Сорти буряків

кормовий бордо сáхарний/цукровий красний йуб'їлєйний рос'	столóвий/столóв'ий боршчовий/ боршчевий хár'к'іус'кий кїйєўс'кий б'їлий полтáўс'кий б'їлоцерк'іус'кий	корóткий дл'їн:ий краснос'єл'с'кий швєц'кий рáн'є дїво кохáлик
--	---	---

Сорти моркви

каратєл' шантанє/шантенє артєк нán'с'ка/нán'ц'ка	гаўрїл'іус'ка хár'к'іус'ка скв'їрс'ка дóўга	куцєн'ка кал'їсто матєне
---	--	--------------------------------

Сорти редиски

б'юлокраїка красна/червона зор'а/зар'а руб'ін	б'їла крупна середн'а	червоний в'елетен' француз'кий заўтрак л'од'анá сосул'ка
--	-----------------------------	--

Сорти редьки

чорна б'їла зимн'а/зимова весн'анá	жоутувáта ф'юл'етова кругла	грайворонс'ка одес'ка марчелан'с'ка
---	-----------------------------------	---

Сорти часнику

зимн'їй/з'їмн'їй/ зимовий/озїмий весн'аний/весн'аний/ в'ес'ен'їй їарий/їаровий	москал'/москалик хár'к'їус'кий україн'с'кий	кубан'с'кий простáк пáрус
--	---	---------------------------------

Сорти цибулі

стригун'їус'ка чорнушка/чернушка кушчóўка/кушч'їўка сїн'а скв'їрс'ка б'їла ран':а	дн'їпропетрóўс'ка луган'с'ка хár'к'їус'ка салáтна гóстра нап'їўгóстра солóдка	батун золотїста ткач'їус'ка сорокозубка каратáл'с'ка шалóт
---	---	---

Сорти кропу

грїбоўс'кий/грїб'їус'кий/ грїбóўс'кий звичáйний	хár'к'їус'кий каскал'енс'кий
---	---------------------------------

Сорти кавунів

огон'óк полосáтий мел'їтóпол'с'кий/м'ел'їтóпол'с'кий р'абїй комишáнс'кий/камишáнс'кий	п'їзн'їй чóрний скоросп'їлка/скоросп'їлка хár'к'їус'ка скоросп'їлка
---	--

Сорти динь

колхóзниц'а/колхóзн'ица/ колгóспниц'а дуб'їўка/дубóўка хáр'к'їўс'ка рáн':а українка десéртна	рéпанка крúгла йáблучна ананáсна мид'áнка
---	---

Сорти капусти

цв'ітна рáн':а амагéрка/амагéр/магéра/мегéра б'ілокачáн:а/б'ілокачáнка хáр'к'їўс'ка п'їзн'а серéдн'а сйн'а	б'ілозн'їжка камайáна голова дїмерс'ка їйўн'с'ка скоросп'їлка б'їла йарослáўна колобóк
---	---

Сорти маку

самос'їйний/самос'їй пил'усткóвий	пóўний стрибунéц'
--------------------------------------	----------------------

Сорти огірків

дал'н'евостóчний/далекосх'їдний родн'ічóк/джерéло н'éжин'с'кий (н'їжин'с'кий, н'éжен'с'кий, н'éж'ін'с'кий) айáкс зозул'а кр'їсп'їна усп'эх пáркер криничка	конкурéнт фéн'ікс дóўгий гладкий рáн':їй дон'с'кий малиш голáн'с'кий поб'їдїтел'
---	--

Сорти помідорів

слиўкї/слиўки волгoрáц'кий волóве сéрце донéц'кий дебарáго агáта	кременчúц'кий рóзовий великий жóўтий рáн':їй средн'орáн':їй	св'ітанок фáкел/хвáкел чóрний принц прометéй йáблучко
---	---	---

Сорти перцю

болга́рс'кий подáрок Молдóви кра́сний/черво́ний г'ірки́й/гірки́й/го́р'кий рату́ндра/рату́нда/рату́н бату́н солóдкий/сла́дкий стру́чкóвий/стру́чковий	огон'о́к зелéний жо́утий оде́с'кий йанта́р' н'їжн'іс'т' шишкова́тий
---	---

Номінація сортів, як показують факти, реалізується за різними ознаками. Значна кількість рослин має найменування, що співвідносяться з тією або іншою географічною територією, з якої було завезено чи на якій було виведено той або інший сорт: *оде́с'ка*, *ха́р'к'іу́с'ка*, *украї́н'с'ка*, *донéц'ка*, *дн'іпроу́с'ка* (кукурудза); *ха́р'к'іу́с'кий*, *йу́жний* (соняшник); *гола́нка*, *кї́йіу́с'ка*, *славіа́нка/славіа́н'с'ка*, *америка́нка*, *куб'і́нка* (картопля); *ха́р'к'іу́с'кий*, *кї́йіу́с'кий*, *красно-с'е́л'с'кий*, *шве́ц'кий*, *б'їлоцерк'іу́с'кий*, *б'їлий полта́у́с'кий* (буряк); *на́н'с'ка*, *ха́р'к'іу́с'ка* (морква); *оде́с'ка*, *грайворо́н'с'ка* (редька); *ха́р'к'іу́с'кий*, *украї́н'с'кий*, *куба́н'с'кий* (часник); *дн'іпропетро́у́с'ка*, *луга́н'с'ка*, *ха́р'к'іу́с'ка* (цибуля); *ха́р'к'іу́с'кий* (кріп); *мел'іто́пол'с'кий*, *ха́р'к'іу́с'ка* *скоросп'і́лка* (кавун); *ха́р'к'іу́с'ка* *ра́н':а*, *украї́нка* (диня); *ха́р'к'іу́с'ка* (капуста); *дал'н'евосто́чний/далекосх'ідний*, *гола́н'с'кий*, *н'їжин'с'кий*, *дон'с'кий* (огірок); *волгогра́ц'кий*, *донéц'кий*, *кремечу́ц'кий* (помідор); *болга́рс'кий*, *подáрок Молдóви*, *оде́с'кий* (перець).

Багато культур мають сорти з назвою *ха́р'к'іу́с'кий* або *ха́р'к'іу́с'ка* (залежно від роду рослини). Таке найменування, як правило, вказує на місцеве походження сорту, тобто на те, що його було виведено в харківському регіоні. І це цілком природно, оскільки на території Харківщини свого часу працювали численні селекційні науково-дослідні станції.

Географічний відтінок має й номен «французький завтрак» (сорт редиски), другий елемент якого свідчить про його засвоєння з російської мови. Проте це найменування, на нашу думку, не зумовлюється власне географічним чинником. В основу номінації, мабуть, покладено не «територію», а скоріше той факт, що французи любляють їсти на сніданок редиску, що може бути і цілком реальним явищем або сприйматися як природне у свідомості мовців.

Номінація сортів реалізується і за кольоровою ознакою (прямою чи опосередкованою): *б'їла*, *кра́сна* (кукурудза); *б'їла*, *син'огла́зка*,

рóżова, циганка, красна/червона, красноглазка, негрит'анка/негрит'оска, жобута, син'а (картопля); *красний, б'ілий полтаўський* (буряк); *б'ілокрайка, красна/червона, руб'ін, б'іла, червоний в'єлетен'* (редиска); *чорна, б'іла, жоутувата, ф'іолетова* (редька); *чорнушка/чернушка, син'а, б'іла, золотиста* (цибуля); *огон'ок, р'абій, чорний, полосатий* (кавун); *цв'ітна, б'ілокачан:а/б'ілокачанка, син'а, б'ілосніжка, б'іла* (капуста); *рóżовий великий, жобутий, чорний принц* (помідор); *красний/червоний, зелений, жобутий* (перець).

Такі найменування будовою можуть бути простими, складними і складеними. Прості номінації — це назви, що безпосередньо вказують на той або інший колір (фактично найменування сорту одночасно є і назвою кольору). Наприклад, *жобута, син'а, красна/червона, рóżова* (картопля); *б'іла, чорна, ф'іолетова* (редька) й ін. До простих віднесемо й номен «жовтувата» (сорт редьки), що, крім указівки на сам колір, означає частковий вияв забарвлення плоду цієї рослини. Те саме стосується і найменування «золотиста» (сорт цибулі). Назви відтінків, на нашу думку, передають і такі найменування, як *руб'ін* (сорт редиски), *йантáр'* (сорт перцю). Номінація тут реалізується на підставі подібності сортів до цих каменів за ознаками кольору.

Складні ж найменування — це номінації, у яких перша частина містить указівку на колір, а друга, як правило, на ту частину рослини, яка має це забарвлення: *б'ілокачан:а/б'ілокачанка* — капуста; *б'ілокрайка* — редиска; *син'оглазка, красноглазка* — картопля. Цікавим є номен «білосніжка» (сорт капусти), перша частина якого прямо вказує на колір (білий), а друга — опосередковано (сорт, що схожий кольором на сніг).

До складених віднесімо двослівні найменування *чорний принц* (помідор) і *червоний в'єлетен'* (редиска). В останньому факті номінація реалізується не тільки за кольором, а й за розміром.

Цікавими є й найменування *циганка, негрит'анка/негрит'оска* (сорта картоплі). Номінація у фактах *циганка, негрит'анка/негрит'оска* реалізується на підставі подібності цих сортів кольором до забарвлення шкіри представників однойменних народностей.

Називання сортів реалізується і за розміром: *крупний, м'єлкий* (соняшник); *короткий, дл'інний* (буряк); *дбўга, куц'єнка* (морква); *крупна* (редиска); *малиш, дбўгий* (огірок); *рóżовий великий* (помідор); за формою: *к'ін'с'кий зуб* (кукурудза); *пузанок* (соняшник); *сорокозубка, кушчобўка* (цибуля); *кругла, йáблучна* (диня); *колобок, камйана голова* (капуста); *гладкий* (огірок); *слиўка, волóве серце*,

йáблучко (помідор); *пóўний* (мак); *кру́гла* (редька); *л'од'анá сосу́лка* (редиска); *стр'учковий*, *шишковáтий* (перець); за смаком: *сáхарна* (кукурудза); *сáхарний/цукрóвий* (буряк); *солóдка, гóстра, нап'їгóстра* (цибуля); *десéртна* (диня); г'іркíй/гóр'кий, *солóдкий/слáдкий* (перець); за часом висіву або садіння: *веснá* (картопля); *зімн'а/зимóва, весн'анá* (редька); *зімн'їй/зимóвий/озі́мий, весн'аний/в'ес'ен'їй, йáрий/йáровий* (часник); за часом досягання і збирання: *сорокадénка/сорокодн'éўка, скоросп'їлка* (картопля); *серéдн'а* (редиска); *rán':a* (цибуля); *скоросп'їлка, п'їзн'їй* (кавун); *хár'к'їус'ка rán':a* (диня); *rán':a, серéдн'а, п'їзн'а* (капуста); *rán':їй* (огірок); *rán':їй, средн'орán':їй* (помідор); за призначенням: *кормовá, сілосна, сáхарна, зерновá* (кукурудза); *кормовий, сáхарний/цукрóвий, столóвий/столóв'їй, борщовий/борщевий* (буряк); *простáк* (часник); *салáтна* (цибуля); *звичáйний* (кріп); *десéртна* (диня); за ароматичними властивостями культури: *аромáтна* (кукурудза); за способом розмноження рослини: *самосі́йний* (мак); за генетичними ознаками: *г'їбр'їд* (кукурудза); за якимось антропонімом (як правило, за іменами чи назвами відомих біблійних, міфічних і легендарних героїв та істот): *енéй, ной* (соняшник); *éла* (картопля); *йáрослáўна, колобóк* (капуста); *айáкс, фéнікс* (огірок); *агáта, прометéй* (помідор) та за іншими менш прозорими, часом невиразними і децю загадковими ознаками.

З усіх основних рослин, найменування сортів яких зафіксовано під час обстеження, найменшу кількість назв має мак. І це цілком природно, оскільки культура не така вже й важлива, як інші городні рослини, і скоріше є периферійною, ніж основною. Тому й не виникло особливої потреби у виведенні нових сортів маку, в їх удосконалюванні й урізноманітнюванні.

Для повної характеристики аналізованого матеріалу зауважимо, що найменування сортів відзначаються значною фонетичною і словотвірною варіативністю: *сорокодénка/сорокадénка/сорокодн'éўка; син'оглáзка/син'еглáзка/ с'ін'еглáзка; негрит'ánка/негритóска; скоросп'їлка/скоросп'élка* (сорт картоплі); *столóвий/столóв'їй; борщовий/борщевий* (сорт буряку); *шантанé/шантенé; нáнс'ка/нáнци'ка* (сорт моркви); *зор'á/зар'á* (сорт редиски); *зімн'а/зимóва* (сорт редьки); *зімн'їй/з'їмн'їй/зимóвий/озі́мий; весн'аний/в'ес'ен'їй; йáрий/йáровий; москáл'/москáлик* (сорт часнику); *кушчóўка/кушч'їўка* (сорт цибулі); *грíбоўс'кий/грíб'їўс'кий*, (сорт кропу); *мел'їтóпол'с'кий/м'ел'їтóпол'с'кий; скоросп'їлка/скоросп'élка* (сорт кавуна); *колхóзниц'а/колхóзн'їца; дуб'їўка/дубóўка* (сорт дині); *амагéрка/амагéр/магéра/мегéра* (сорт капусти); *н'éж'їнс'кий/*

н'їжннс'кий (огірок); *фа́кел/хва́кел* (сорт помідорів); *г'їркій/гиркій*; *рату́ндра/рату́нда/рату́н* (сорти перцю).

Очевидним є фонетичний вплив російської мови, зокрема у фактах: *скоросп'єлка*, *зар'а*, *с'їн'єгла́зка*, *з'їмн'їй*, *кушч'о́ўка*, *грібоўс'кий*, *м'єл'іто́пол'с'кий*, *дуб'о́ўка*, *н'єж'їнс'кий*, *усп'єх*, *средн'оран'їй*, *в'єс'єн'їй*.

Є й значна кількість лексичних запозичень із російської: *са́харна* (кукурудза), *са́харний* (буряк), *красна* (кукурудза), *красна* (картопля), *красний* (буряк), *красна* (редиска), *красний* (перець), *красногла́зка* (сорт картоплі), *м'єлкий* (соняшник), *сорокодн'єўка* (сорт картоплі), *їўжний* (соняшник), *полоса́тий* (кавун), *дл'їн:ий* (буряк), *крїмс'ка р'о́за* (сорт картоплі), *їй'ун'с'ка* (капуста), *колхо́зниц'а* (сорт дині), *ро́зовий вели́кий* (помідор), *поб'їдітел'* (сорт огірків), *франціу́з'кий заўтрак* (сорт редиски), *дал'н'євост'бчний* (огірок).

Залучення свідчень діалектної лексики надзвичайно важливе для поглиблення теорії номінації, оскільки дослідження окремих її ТГЛ сприяє розумінню природи називання і розкриває особливості становлення й функціонування номінативних одиниць.

Великий інтерес для з'ясування мотивів номінації становлять найменування сортів сільськогосподарських культур. Їх називання реалізується за різними ознаками, проте найпродуктивнішими є мотиви кольору і географічної території.

Назви сортів городніх рослин демонструють значну фонетичну і морфемну варіантність.

2.3. Назви хвороб і шкідників сільськогосподарських культур

Із ЛСГ «найменування сільськогосподарських рослин і їх сортів тісно пов'язана лексика на позначення хвороб і шкідників аграрних культурних рослин. Ця лексика не була предметом спеціального детального вивчення. Назви хвороб і шкідників сільськогосподарських культур, як правило, не виділялися в окрему лексико-семантичну групу, проте, слід зауважити, що деякі номени такого плану розглядалися у складі ЛСГ «найменування сільськогосподарських рослин», зокрема назви хвороб зернових культур. Так, наприклад, у монографії М. В. Никончука у розділі «Сільськогосподарські культури» подаються дві семеми — «грибковий паразит на колосках жита у вигляді чорного ріжка» і «грибковий паразит у вигляді чорного пилу на колосках пшениці, ячменю, на вітках проса, на качанах кукурудзи» [Никончук 1985].

У центральнослобожанських говірках репрезентантами першої з цих семем є лексеми: *р'їжкі* (майже в усіх обстежених пунктах) //

[у_ко́лоска́х жи́та бува́йут' так'і те́мні́ р'іжкі́ / йак'і́ по́рт'ат' зерно́ //] (141); *р'іжо́к* (57, 65, 70, 94, 106), *зо́на* (58, 69, 74, 79, 110), *ро́жки* (71, 94, 128, 129), *са́жа* (79, 80, 82, 171), *ро́жкі́* (128, 129), *р'іжкі́* (117, 128), *спор'і́й* (128, 129), *зо́на* (55, 65), *жу́чки* (136, 137), *ба́бка* (65, 68), *голоу́н'а* (68, 69), *голоу́н'а* (79), *парша́* (172), *грибо́к* (64), *жу́желиц'а* (66), *зола́* (55), *са́жка* (140), *спорі́н'я* (134), *мучни́ц'а* (140), *ма́нка* (88), *поп'і́л'ни́ц'а* (86).

Друга семема «грибковий паразит у вигляді чорного пилу на колосках пшениці, ячменю та інших злакових культур» у центральнослобожанському ареалі репрезентована такими лексемами: *са́жа* (у більшості обстежених пунктів), *голоу́н'а* (128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 139, 140, 141, 185) // [мину́лого ро́ку пше́ни́ц'а́ була́ зара́жена голоу́н'о́йу //] (130); *са́жка* (15, 65, 70, 71, 74, 88, 109, 136, 137, 141), *зо́на* (58, 69, 73, 74, 79, 93, 94, 110), *голоу́н'а* (55, 68, 69, 73), *зо́на* (58, 113), *са́ржа* (69, 79), *р'іжо́к* (58, 93), *грибо́к* (68), *са́жиц'а* (70), *і́ржа́* (61), *пі́л'на голоу́н'а́* [бува́йє тверда́ і пі́л'на голоу́н'а́ // пі́л'на к_концу́ убо́рки перетво́р'уйє зерно́ у_про́сі́ / кукуру́зі́ / пше́ни́ці́ / оу́сі́ ў_пил // спóри розл'і́гайуц':а / а ко́лосо́к / йак по́звоно́к // а у_тверд'і́й голоу́н' і соу́сі́м дру́ге д'і́ло // йє пузі́рчата у_кукуру́зі́ голоу́н'а́ //] (168); *тверда́ голоу́н'а́* (168), *пузі́рчата голоу́н'а́* (168), *чо́рна зо́на* [чо́рна зо́на на_ко́лоска́х / а тоді́ вона́ розпі́л'уйєц':а і по́йда́йє зерно́ // його́ ну́жно ви́рива́т' // ми зр'і́зали пр'а́мо ко́лоскі́ у_жі́тов'і́ //] (170).

Розгляньмо й семему «сажка, грибковий паразит у вигляді чорних пухирчастих наростів на кукурудзі й інших рослинах», репрезентантами якої у центральнослобожанських говірках є лексеми: *са́жа* (майже в усіх обстежених пунктах) // [бага́то кукуру́зі́ / на_йак'і́й йє са́жа //] (65); *са́жка* (61, 70, 73, 79, 106, 128, 129, 130, 131, 132, 136, 137, 138, 139, 140, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 183, 185) // [кукуру́за покрі́лас' са́жойу //] (131); *голоу́н'а́* (55, 109, 128, 129, 134, 135, 180, 182, 184), *зо́на* (58, 61, 69, 73, 74, 93, 94, 110), *са́жа* (11, 55, 64, 75), *зо́на* (55, 65, 113), *пузі́рчата голоу́н'а́* (72, 128, 129), *грибо́к* (68), *ба́бка* (68), *пога́на кукуру́за* (60), *пухі́рчата са́жка* (73).

Із мікроутворенням «хвороби злакових рослин» пов'язані й репрезентанти семем: «колосок пшениці чи жита, уражений хворобою» — *бол'ни́й* (136, 137, 138), *хво́рий* (128, 129), *у́ражений хворобойу* (128, 129, 134), *пога́ний* (131, 136, 137), *зара́жений* (138, 170), *бол'а́чка на_ко́лоску́* (128, 129), *са́жа* (133, 170), *у́ражений* (135, 184), *пора́жбни́й* (138), *пусті́й* (131), *парша́* (130); «качан кукурудзи, вражений хворобою» —

бол'ний (136, 137, 138), *голоўн'а* (132, 135, 139), *хвóрий* (128, 129), *зара́жений* (138, 170), *бол'а́чка на качан'і* (128, 129), *у́ражений хворóбойу* (128, 129), *у́ражений кача́н* (168), *пога́ний* (131), *поражо́ний* (138), *са́жковий кача́н* (130), *голове́шка* (134).

Відзначимо, що діалектоносії не завжди чітко усвідомлюють різницю між шкідниками і хворобами зернових культур. Так, наприклад, до хвороб метонімічно зараховано жужелицю (*жу́желиця хлі́бна* — це комаха з добре розвинутими задніми стрибальними ногами, яка завдає значної шкоди листкам жита, пшениці, ячменю) [Визначник 1987, с. 10].

ЛСГ «шкідники та хвороби технічних рослин(соняшнику, конопель, тютюну та ін.)». Найпоширенішими захворюваннями технічних культур є *чо́рна пл'аміс'т'іс'т'* (у більшості досліджених пунктів) // [голоўн'і шк'ідникі со́н'ашника / коно́пел' / л'óну та т'ут'уно́у / хрестоцв'ітн'і бл'ішки / а се́ред хворо́б / чо́рна пл'аміс'т'іс'т' //] (130) і *корнева́ гнил'* (майже в усіх обстежених пунктах) // [тл'а на со́н'ашнику / бур'а́к п'ідіда́є довгоно́сик // мо́же бу́ти корнева́ гнил' // со́ўка бур'а́к йіс'т' // на бур'а́к напада́є воу́чок / ка́жут' шче су́чка / медве́дка // це одне́ і те ж // метели́ца бур'а́к ви́їда́є / мете́лики б'іле́нк'і / але́ не са́м мете́лик / а черва́ йіс'т' бур'а́к і віса́док //] (131).

Зрідка у говірках Харківщини використовують номен «септаріоз» на позначення хвороби соняшнику): [ми об'ри́скуєм со́йашник од се́птар'іо́за //] (185). Уживається він, як правило, сільськими фахівцями, зокрема агрономами. Проте, навіть функціонуючи у мовленні людей із спеціальною середньою чи вищою освітою, ця назва набуває дещо відмінних від літературної мови фонетичних рис (літературна назва *септоріоз* — хвороба зернових та інших культурних рослин, при якій на листі, зрідка й на стеблах, з'являються світло-жовті чи бурі плями, що призводять до засихання листя, його опадання). У говірковому мовленні голосний звук **о** в ненаголошеній позиції вимовляється як **а**. Проте така вимова, як відомо, не є нормативною, правильною і не відповідає орфоепічним вимогам української літературної мови. Рідковживаною є і назва «заразіха» (багаторічна трав'яниста рослина-паразит, що прикріплюється до кореневої системи технічних культур (соняшнику, тютюну й ін) та зростається з ними своїм стеблом: [кул'ту́ри порази́ла зарази́ха //] (185). Літературна назва цього рослинного паразита *вовчо́к*. Найменування *зарази́ха*, очевидно, виникло на Центральній Слобожанщині внаслідок контактування з говірками російської мови (пор. російське

заразіха). Узагалі ж у говірковому мовленні Центральної Слобожанщини найменування хвороб технічних рослин вирізняються слабко або ж не виділяються мовлянами зовсім.

Назви шкідників технічних культур у говірках Харківщини репрезентовані ширше. Шкідниками, як правило, є комахи, хоча у свідомості мовців як такі сприймаються і деякі тварини.

Розгляньмо спочатку найменування комах. Семема «соняшнікова міль, або метелиця (*Homolospoma nebulellum*)» репрезентована такими лексемами: *мол'* (у більшості досліджених пунктів), *м'їл'* (141, 168, 171, 184), *метелиця*'а (131, 180, 184), *метелиця*'а (131), *падсо́нухова м'їл'* (141), *метелик* (175).

На позначення вовчка звичайного, або ж капустянки (*Gryllotalpa gryllotalpa*) у центральнослобожанських говірках використовують слова: *капу́с'т'анка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [на со́йашник / коно́плі / л'он напада́є капу́с'т'анка / і са́харний бур'а́к вона́ по́рте //] (185); *капу́с'т'анка* (128, 129, 131, 133, 169, 170, 182), *воу́чок* (128, 129, 131, 133, 138, 140, 172, 179, 182, 184), *медве́дка* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 168, 169, 175, 176), *ведме́дка* (131, 133), *су́чка* (131).

Семема «попелиця» на території Харківщини репрезентована лексемами: *тл'а* (в усіх обстежених пунктах) // [тл'а на со́н'ашнику бува́є / на бу́р'ако́в'ї і табаку́ / на коно́пл'ах //] (131); *попелиця*'а (140, 168, 184), *поп'їл'ни́ця*'а (170).

До шкідників технічних рослин належить і лучний метелик (*Pyrausta sticticalis*), який у центральнослобожанських говірках має такі назви: *метелик* (майже в усіх досліджених пунктах) // [метелик бур'а́к йіс'т' / со́н'ашник / коно́пл'у / але не са́м / а гу́сениці //] (171); *стебе́льний метелик* (185).

Семема «клоп буряковий (*Polymegus cognatus*)» репрезентована на Харківщині лексемою *клоп*. Однією лексемою представлені й назви довгоносика та совки: *доу́гоно́сик* (у всіх обстежених пунктах) // [доу́гоно́сик йіс'т' бур'а́к / подсо́лнух / л'он / коно́пл'у / горо́х //] (172); *со́йка* (в усіх досліджених пунктах) // [со́йка / личи́нка з бру́дним білим т'їлом / по́ўн'їс'т'у зйіда́є листкі́ рослі́н // вони́ бува́ють і сіл'но погри́зені // йіс'т' бур'а́к / со́йашник / карто́шку / горо́х і квасо́лу //] (185).

Семема «листовійка» репрезентована лексемою *листове́ртка* (134, 174, 175, 180) // [листове́ртка крила́та / бува́є безкри́ла / кома́ха зеле́ного чи жо́утва́то-зеле́ного ко́л'ору // листкі́ одне́ї жо́ўкнут' / засиха́ють і скру́чуюц'а // у коно́плі вона́ / л'о́ні //] (134).

На позначення сарани у центральнослобожанському ареалі використовують слово *саранча* (в усіх обстежених пунктах) // [на_техн'ічн'і кул'тури нападає і саранча // вона вигризає д'ірки //] (132).

Семема «блїшка» репрезентована лексемами: *блoхa* (у більшості досліджених пунктів) // [блoхa пoрте л'он / конопл'і / табак / соїашник //] (185); *блoшка* (131, 139, 179), *бл'їшка* (182, 184), *блoшїц'а* (135), *хрестоцв'їтна бл'їшка* (130), *конопл'ана блoхa* (141).

До шкідників технічних культур належить і личинка хруща, яка має на Харківщині такі назви: *хрoбак* (майже в усіх обстежених пунктах) // [хрoбакї п'їдїдаїут' бур'ак / л'он / картoшку //] (168); *личїнка хрушчa* (134, 176).

Шкідниками, як уже згадувалося вище, можуть бути і тварини: горобці, граки, кози, кроти. Семема «горобець» репрезентована у центральнослобожанських говірках лексемами: *гороб'єц'* (у всіх досліджених пунктах) // [горобц'ї сон викл'oвуйут' //] (168); *вороб'їй* (172, 179, 183), *вороб'єї* (128), *вороб'єй* (128).

До шкідників-птахів зрідка на Харківщині зараховують граків: *грак* (169, 174) // [гракї сoн'ашник кл'уйут' //] (169). Із тварин найпоширенішими шкідниками на території Центральної Слобожанщини є крїт (на позначення цієї реалії тут уживають лексеми *крот* і *кр'їт*, які поширені у центральнослобожанському ареалі однаковою мірою) і слїпак звичайний (*Spalax microphthalmus*), якого на Харківщині переважно називають слїпцем або слїпаком. Проте для називання останнього часто використовують у центральнослобожанських говірках вищезгадані лексеми *крот* і *кр'їт*. Здебільшого як шкідники сприймаються і кози: [козa у_сoн'ашник заб'їгає //] (169).

ЛСГ «хвороби та шкідники городніх рослин». Розгляньмо семему «хвороба, за якої чорніє нїжка капусти (розсади)», репрезентантами якої у центральнослобожанських говірках є лексеми: *чoрна нoжка* (майже в усіх обстежених пунктах), *чoрна н'їжка* (131, 138, 139, 185), *чорнонoжка* [на_капyсту напала чорнонoжка //] (168). Із мікрогрупою «хвороби капусти» пов'язані й репрезентанти семми «слизистий бактерїоз, хвороба капусти, яка виявляє себе в період зав'язування качана і від якої вона гниє і вкривається слизом» — *гнил'* (128, 129, 136, 137, 169, 171, 172, 178, 181, 182), *слиз* (131, 133, 136, 137, 173, 177, 179, 180, 183), *слизистий бактер'їoз* (140, 168), *гнил':а* (138), *бактер'їoз* (185).

Зрідка на Харківщині зустрічається хвороба капусти, яка має найменування: *килa* (140), *к'їлa* (168). Узагалі ж кила — це хвороба

деяких сільськогосподарських рослин, зокрема й капусти, що характеризується появою наростів на їх корінні.

Семема «хвороба помідорів, за якої підгниває нижня частина плодів» репрезентована такими лексемами: *гнил'* (майже в усіх обстежених пунктах), *ф'ітофтора* (128, 129, 138), *хв'ітофтора* (128, 129, 138), *ф'ітофтороз* (140, 185), *хв'ітофтороз* (140, 185).

Хвороби перцю на території Центральної Слобожанщини, як правило, не поширені і, відповідно, маловідомі: [у_пéрц'а р'ідко бува́йе хв'ітофтороз / бактер'іоз //] (185). Те саме стосується і хвороб баклажанів: *ф'ітофтора* (128, 129), *хв'ітофтора* (128, 129), *ф'ітофтороз* [ф'ітофтороз / грибна́ хвороба / при_йак'ій зйау́л'áйуц':а нал'іт і пл'áми // бува́йе ў_пом'ідор'іу і сін'іх //] (140), *хв'ітофтороз* (140).

Захворювання баштанових культур. У центральнослобожанських говірках було вивлено такі найменування хвороб гарбузів, кавунів і динь: *гнил'* (майже в усіх досліджених пунктах) // [йес'т' гнил' нападáйе на_гарбузі / кавуні // дін'і гний'ут' бува // йакшо́ на_д'іл'áн'ц'і дес'áток штук згнийе́ / то це не_багато //] (170); або *бактер'іоз* [бактер'іоз ура́жує ог'ірк'і / дін'і / кавуні / гарбузі / і вони́ гний'ут' //] (140). Семема «хвороба, яка утворює плями і наліт, що призводять до засихання рослин — гарбузів та інших баштанових культур, репрезентована лексемами: *борошніста роса* [борошніста роса́ бува́йе у_гарбуза́ / ог'ірк'іу́ / дін'і / на_кавунáх] йе // вона́ утво́руйе пл'áми / нал'іт / п'ісл'а чо́го росли́на засихáйе //] (140); *роса* (133), *лучніста роса* (140), *лучна́ роса* (133).

Хвороби картоплі. Найпоширенішим захворюванням картоплі у центральнослобожанських говірках є *гнил'* (у всіх досліджених пунктах). Ця назва має своєрідну диференціацію, яка полягає в тому, що дуже часто мовці виділяють суху і мокру гніль: *суха́ гнил'* (131, 136, 137, 140, 171, 172, 173, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184) // [суха́ гнил' п'áтнами / мо́кра гнил' / коли́ прóсто гнийе́ //] (131); *мо́кра гнил'* (131, 136, 137, 140, 170, 171, 172, 173, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184). Такі найменування на позначення хвороб картоплі, як *ф'ітофтороз* (168, 185), *хв'ітофтороз* (168, 185), *чо́рна парша́* [чо́рна парша́ / хвороба́ / при_йак'ій ура́жен'і і па́ростки / і плоді́ //] (140) мають поодинокі виявлення. Іноді мовці чітко не розрізняють назви шкідників і хвороб. Так, наприклад, як хворобу було названо колорадського жука: *ко́лора́ц'кий жу́к* (128, 129) // [ў_карто́шки дв'і осно́ўні́х хвороб'и / гнил' і ко́лора́ц'кий жу́к //] (129).

Захворювання цибулі та часнику. На Харківщині вивлено такі найменування хвороб цибулі та часнику: *гнил'* (майже в усіх обстежених

пунктах), *шійкова гнил'* [шійкова гнил' / грибоквіа хвороба / йакá виника́йе п'ід час збер'іган':а цибу́л'і чи часнику́ //] (140); *ше́йкова гнил'* [треба завести́ ново́йі цибу́л'і / бо ў_наш'ій ше́йкова гнил' //] (168); *гнил' ден'ц'а* [гнил' ден'ц'а ў_дибу́л'і бува́йе / жо́ўтне ліс'т'а і росліна вйáне //] (140); *моза́йка* [моза́йка / це коли́ на_цибу́л'і зйаўл'áйуц':а св'ітло-жо́ўт'і і б'і́л'і смўги //] (140); *переспороно́з* [хоч цибу́л'а і часнік л'іка́рство дл'а_нас / но і вони́ бол'і́ют' на_переспороно́з //] (185). Останнім двом відповідають такі літературні назви, як *моза́йка* (мозаїчна хвороба) і *пероноспоро́з*, або *неспра́вжня борошніста роса́* (грибкове захворювання, що проявляється через 3–4 тижні після садіння і при якому спостерігається відставання рослин у рості, жовтіння та засихання листя, а у вологу погоду навіть і покриття їх сірувато-фіолетовим нальотом). Лексема «мозаїка» утворилася, мабуть, унаслідок універбації (стягнення в одне слово стійкого словосполучення — мозаїчна хвороба-мозаїка). Проте для розмовного літературного та говіркового мовлення, очевидно, природнішою є усічена, економніша з погляду мовнозвучкових засобів та, відповідно, придатніша й зручніша для комунікативного процесу, форма *моза́йка*. Щодо лексеми «переспороно́з», то вона, ймовірно, утворилася від літературного слова «пероноспороз» унаслідок дії так званої народної етимології.

Хвороби бобових культур. Дуже рідко зустрічається у централь-нослов'янських говірках така назва хвороби бобових рослин, як *аскох'іто́з* [аскох'іто́з горб́оу ўра́жу́йе ўс'у росли́ну / зйаўл'áйуц':а пл'áми / ц'áточки // хвороба передай'ец':а р'ештками заражено́й росли́ни //] (140). Аскохіто́з — це хвороба, що вражає переважно горох, на листі і стеблах якого з'являються світло-каштанові плями з темно-коричневою облямівкою. Рідковживаною назвою є й *антракно́з квасо́л'і* [антракно́з квасо́л'і / це коли́ ў_пер'іо́д зйаўлен':а схо́д'іў і утво́рен':а плод'іў виника́ют' черво́ні пл'áми / йак'і набуха́йут' / а по́т'ім зйаўл'áйуц':а смўги //] (140). Антракно́з — грибкове захворювання сільськогосподарських культур, унаслідок якої молоді рослини гинуть, а на старіших з'являються жовті, рожеві або бурі плями, тріщини і виразки з темно-бурими краями; на стеблах плями бувають чорні, ніби обвуглені. Уживаються ці назви, як правило, фахівцями.

Найменування хвороб інших городніх рослин, зокрема редьки і редиски, мовцям невідомі.

Назви шкідників городніх культур. Семема «колорадський жук, шкідник картоплі, баклажанів, помідорів» репрезентована лексемами:

колора́цький жук (майже в усіх обстежених пунктах), *колора́д* (128, 129, 136, 137, 138, 173, 175, 177, 177, 178, 180, 181, 183, 185), *жук* (169).

Значна кількість найменувань шкідників городніх рослин є однаковою з назвами шкідників технічних культур, тому детально розглядати їх ми не будемо.

Перерахуймо найменування шкідників помідорів: *медвѣдка* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 168, 169), *со́ўка* (136, 137, 138, 140, 168), *воу́чок* (128, 129, 131, 133, 172), *капу́с'т'анка* (140, 171, 185), *капу́с'т'анка* (170), *ведме́дка* (131).

Шкідники баштанових культур. Із цим мікроутворенням пов'язані такі назви: *тл'а* (майже в усіх обстежених пунктах), *башта́н:а попелі́ця* (140), *воу́чок* (131, 140), *капу́с'т'анка* (185), *со́ўка* (185), *паву́тін:ий кл'іш':* (140), *три́пс* (140), *слима́к* (140), *дрот'а́ник* [дрот'а́ники / це черв'ячкí так'í малѐн'к'í / б'і́л'і //] (140); *дрот'а́нка* (179), *грак* [гра́ки бакшу́ бува́йе викл'о́вуйут' //] (169).

Шкідники баклажанів і перцю. Ці рослини мають незначну кількість шкідників, а відповідно і їх найменувань: *воу́чок* (133), *капу́с'т'анка* [капу́с'т'анка поп'ідгриза́ла пе́рец' //] (185).

Шкідники цибулі та часнику. Із цим мікроутворенням пов'язані такі назви: *тл'а́* (136, 137, 138), *дрот'а́нка* (128, 129, 170) // [дрот'а́нка цибу́л'у йіс'т' / а часні́к н'ічо́го не́йіс'т' // часні́к по́ртиц':а / коли́ бур'і́е //] (170); *доу́гоносик* (140), *черв'ячкí б'і́л'і* (133), *цибул'ко́ва м'і́л'* (140), *лу́кова му́ха* (168).

Шкідники редиски та редьки. На Харківщині виявлено такі найменування: *тл'а* (131, 136, 137, 168), *мошкá* (128, 129), *попелі́ця* (140); *блоха́* (138, 170, 185) // [блоха́ ліс'т'а зvéрху йіс'т' і на_реді́ски / і на_ред'ки / а на_кор'ін'ц'а́х не́ма н'ічо́го //] (170); *дрот'а́нка* (128, 129), *слима́к* (140); *капу́с'т'анка* (185); *со́ўка* (185), *м'і́л'* (168); *чорне́н'к'і жу́чкі* (133).

Шкідники картоплі. Із цим мікроутворенням пов'язані такі назви: *дрот'а́нка* (128, 129, 131, 133, 170, 172), *дро́тик* [дро́тик / малѐн'кíй слима́к //] (138) *слиз'к'і черв'ячкí* (138); *воу́чок* (128, 129, 131, 133, 138, 172), *капу́с'т'анка* (140, 171, 185), *медвѣдка* (128, 129, 131), *ведме́дка* (131), *капу́с'т'анка* (131, 170); *хробáк* (128, 129, 131, 168); *со́ўка* (170, 185); *крот* (133), *кр'і́т* (140). Іноді спостерігаємо явище метонімічного перенесення. Так, наприклад, серед шкідників картоплі названо *гнил'* (136, 137), яка є хворобою.

Шкідники капусти. Із цією мікрогрупою пов'язані такі номени: *метѐлик* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 168, 185), *б'і́лан*

(131, 136, 137, 138, 169), *б'ілий метéлик* (170); *капу́с'т'анка* (140, 171, 185), *капу́с'т'а́нка* (131, 170), *ведме́дка* (169); *блoхá* (136, 137, 138, 140, 172, 185), *блoшкa* (131), *тл'а* (128, 129, 138, 140, 168, 170), *комаши́н'á* (140), *мошкара́* [йак мошкара́ нападé / то розвод'áт' с'іл' у вод'і і бри́зкайт' нéйу капúсту / посипáйт' м'і́ждур'áд':а дúстом чи пoп'ілом //] (170); *со́ўка* (185), *мол'* (128, 129); *жучкі́ б'і́л'і* (128, 129), *жучкі́* (140); *слима́к* (185).

Шкідники гороху, квасолі. На Харківщині виявлено такі найменування: *жучкі́* (136, 137), *куз'кі́* (128, 129, 133) // [у_з'ібраному куз'кі́ завод'ац'а / а так черв'які́ йак'іс' / цв'і́л' //] (128); *черв'які́* (128, 129); *орóхова зерно́ўка* (168), *горóхова зерно́ўка* (185); *метéлиц'а* (131); *пoпелі́ц'а* (168), *тл'а* (185); *саранчá* (169), *горóхова мýха* [і ў_горóхов'і / і ў_квасoл'і при_цв'іт'ін':і оц'á мýха закладáйе йа́ички // с'іменó достига́йе / достига́йе і йа́ичко // жучoк там сиді́т' / йак у_комoр'і / а пoт'ім проку́суе д'і́рочку і ви́лазит' // а пoт'ім закладáйт'а йáйт'а ш'е на_стеблoв'і //] (170). Іноді до найменувань шкідників квасолі і гороху зараховують такі назви, як *цв'і́л'* (128, 129) і *мохнаті́н':а* [бува́йе оро́х мохнаті́н':ам берéц':а / стр'учoк чoрн'і́е / а шo_воно / хто_ його_знá //] (133).

Отже, відзначимо, що назви хвороб і шкідників сільськогосподарських рослин відомі не всім діалектоносіям. Певні найменування знають лише фахівці, зокрема агрономи. Наприклад, *переспоронóз*, *аскох'ітoз*, *антракнóз*, *септар'іoз*. Проте навіть у їхньому мовленні подібні найменування часто зазнають часткових трансформацій (*переспоронóз* від літ. *пероноспорóз*, *септар'іoз* від літ. *септоріoз* тощо). Такі номени, як *ф'ітофто́ра*, *ф'ітофторóз* відомі не тільки спеціалістам, а й звичайним діалектоносіям, але для рядових мовців природнішими є форми *хв'ітофто́ра*, *хв'ітофторóз*. Узагалі під фітофторою розуміють «рід нижчих грибів класу фікоміцетів, що паразитують на картоплі, помідорах і т. ін.», а під фітофторозом — «хворобу рослин, спричинюваною фітофторою (грибами-паразитами)». Проте фітофторою називають не тільки самих паразитів, а й захворювання ними спричинюване. Таке метонімічне перенесення, у принципі, властиве й літературній мові. Своєрідна мовленнева диференціація, залежно від професійної приналежності мовців, спостерігається й у використанні назв *слизистий бактер'іoз* і *слиз*. Уживання першої характерно для мовлення сільських спеціалістів, другої — для усіх інших діалектоносіїв. Зауважимо, що мовці не завжди чітко усвідомлюють різницю між шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур. Це нерозрізнення привело до виникнення різних метоніміч-

них перенесень. Так, наприклад, до хвороб картоплі зараховується мовцями колорадський жук (*колора́ц'киї жук*) (див. контекст вище), який, по суті, є прожерливим шкідником бурувато-жовтого кольору, що об'їдає листя картоплі та інших рослин родини пасльонових і завдає цим їм великої шкоди. Або, навпаки, до шкідників картоплі зараховується *гнил'* (загальна назва хвороб рослин, спричинюваних деякими видами бактерій або грибів, унаслідок якої рослина, її коренеплоди, плоди розкладаються тощо). Назви захворювань сільськогосподарських культур структурою можуть бути простими (однокомпонентними), наприклад, *зона́*, *са́жка* й ін., складеними (двослівними): *бороши́ста роса́*, *чо́рна парша́* тощо, зрідка складними, тобто такими, що поєднують у собі кілька коренів: *хв'ітофто́ра*, *хв'ітофторо́з*, *чорноно́жка*. Зауважимо, що двослівні найменування внаслідок дії словотвірних процесів (в основному основоскладання й універбації) часто зливаються в одну лексему: *сли́зистіі́ бактер'іо́з* — *слиз*, *чо́рна но́жка/чо́рна н'і́жка* — *чорноно́жка* тощо. Може спостерігатися й просте відкидання уточнювального елемента двокомпонентної сполуки: *сли́зистіі́ бактер'іо́з* — *бактер'іо́з*, *мо́кра гнил'*, *суха́ гнил'*, *ши́йкова гнил'* — *гнил'*, *бороши́ста роса́*, *лучна́ роса́* — *роса́*. Узагалі ж найменування хвороб сільськогосподарських рослин у говірках Харківщини представлені слабо, більш вираженими є назви шкідників, хоча знову ж таки вони відомі не всім носіям тієї або іншої центральнослобожанської говірки.

2.4. ЛСГ на позначення різних періодів росту і досягання сільськогосподарських культур

Розгляньмо окремо і багату в репертуарному плані й поліінформативну в науковому відношенні лексичну групу на позначення етапів росту й досягання сільськогосподарських рослин. Номінація різних періодів росту і дозрівання культивованих рослин характеризується неоднаковою деталізацією семантичного простору. Вона засвідчує наявність різної кількості елементів і має відмінності відповідно до особливостей досягання тієї або іншої культури. Проте для всіх сільськогосподарських рослин можна виділити 4 основні стадії: 1) етап появи сходів; 2) період росту (розвиток сходів, поява стебла і колоса (для зернових культур)); 3) стадія цвітіння; 4) період формування плодів і їх досягання».

Етапи росту й дозрівання жита. Прадавня економічна і культурна цінність жита для східних слов'ян є загальновідомою, тому різні періоди росту і досягання цієї рослини повсюдно і здавна

лексично репрезентовані. Перший етап «жито сходить» представлений такими формами: *схóде* (майже в усіх обстежених пунктах), *схóдит'* (131, 133, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 182, 183), *проростá/проростáйе* (128, 129, 131, 168, 171, 172, 185). Другий період «сходи розвиваються» репрезентований назвами *кушчúйец'а* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 172, 174, 179), *кушчúц':а* (141, 170, 176, 182, 185) // [жіто кушчúц':а / пóт'ім колосóв'і ідúт' у_цстр'ёлку / пóт'ім із_цстр'ёлки випускáйец'а кóлос / дáл'і жіто цв'ітє / пóт'ім кóлос наливáйец':а / пóт'ім пер'іод восковóйі і поўно́йі сп'єлос'т'і //] (170).

На позначення третього етапу «з'являються стебла» використовують номени *вихóде у_цтру́бку* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183), *йде ў_цстр'ёлку* (170, 182, 184, 185), *йде ў_црост стеблó* (131).

Четвертий період «з'являється колос» репрезентований такими формами: *йде ў_цкóлос* (майже в усіх обстежених пунктах), *викидá/викидáйе кóлос* (130, 131, 135, 139, 182, 184), *колосúц':а* (131, 134, 135, 141, 185), *випускá/випускáйе кóлос* (170).

На позначення п'ятого етапу «цвіте» використовують назви *цв'ітє* (в усіх досліджених пунктах), *красúйец':а* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 170, 171, 172).

Шостий період «наливається зерно» репрезентований у такий спосіб: *наливáйец':а* (в усіх обстежених пунктах); *наливáйец':а зерно́м* (128, 129, 131, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 185), *наливáйец':а кóлос* (170, 173, 174, 178, 179, 184).

Сьомий етап «зріє» представлений назвами *дозр'івá/дозр'івáйе* (128, 129, 136, 137, 138, 179, 180, 182), *сп'íйе* (133, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183), *достигá/достигáйе* (141, 168, 171, 178, 184, 185), *стíгне* (135, 139), *посп'івá посп'івáйе* (140), *зр'íйе* (172).

У періоді досягання жита мовці виділяють іноді такі стадії: *молóчна і зр'іла сп'іл'іс'т'* (172), *восковá і поўна сп'іл'іс'т'* (170), *молóчна, молóчно-восковá зр'іл'іс'т'*, *зр'іле* (185), *молóчна і поўна сп'іл'іс'т'* (141). Зауважимо, що такі утворення, як правило, побутують у мовленні місцевих спеціалістів.

Етапи росту й дозрівання пшениці. Ця злакова культура має такі ж періоди росту і досягання, як і жито. Перший етап «пшениця сходить» репрезентований формами *схóде* (майже в усіх обстежених пунктах), *проростá/проростáйе* (128, 129, 131, 168, 169, 171, 172, 185), *схóдит'* (131, 134, 135, 139, 184).

На позначення другого етапу «сходи розвиваються» використовують такі назви: *кушч'їец'а* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 172, 174, 179), *кушчіц'а* (141, 170, 176, 182, 185) // [пшениц'а тóже сходе / пóт'ім кушчіц'а / дáл'і випуска́є стр'елку / вибрáсує кóлос / пóт'ім цв'іте / кóлос налива́єц'а і доходе до восковóї і дáл'і пóуно́ї сп'елос'т'і //] (170).

Третій період росту «з'являються стебла» репрезентований такими елементами: *вихóде у трóбку* (128, 129, 136, 137, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183), *їде ў стр'їлку/стр'елку* (170, 182, 184, 185), *стебліц'а* (130, 131, 132, 134, 139, 185) // [пшениц'а сходе / кушч'їец'а / пóт'ім кáжут' стебліц'а / дáл'і пшениц'а викидá колос / набира́є зерно́ абó / кáжут'/ полов'ї́е //] (131).

На позначення четвертого етапу «з'являється колос» використовують такі назви: *викидá/викидá́є кóлос* (130, 131, 133, 134, 135, 139, 170, 182, 184), *їде ў кóлос* (132, 134, 136, 137, 138, 140, 169, 177, 181, 183), *колосіц'а* (131, 134, 135, 141, 185), *вибрáсує кóлос* (170), *викидá́є колосóк* (135), *викидá кóлос* (130).

П'ятий період «цвіте» репрезентований лексемами *цв'іте* (в усіх обстежених пунктах), *крас'їец'а* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 170, 171, 172).

На позначення шостого періоду «наливається зерно» використовують такі назви: *налива́єц'а* (в усіх обстежених пунктах), *налива́єц'а зерно́м* (128, 129, 131, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 185), *налива́єц'а кóлос* (170, 173, 174, 178, 179, 184), *налива́єц'а зерно́* (130, 132, 134), *полов'ї́е* (131, 133), *набира́є зерно́* (131), *набира́єц'а зерно́м* (133), *форм'їец'а пл'їд* (128, 129, 131, 138, 169, 184).

Сьомий етап «зріє» репрезентований лексемами *дозр'івá/дозр'івá́є* (128, 129, 135, 136, 137, 138, 179, 180, 182), *зр'ї́є* (172), *сп'ї́є* (133, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183), *посн'івá/посн'івá́є* (140), *достигá́є* (141, 168, 171, 178, 184, 185), *достигá* (168, 171, 178, 184, 185), *стігне* (135, 139).

У періоді досягання пшениці мовці додатково виділяють іноді такі стадії: *восковá* і *пóуна сп'ї́л'їс'т'* (170), *молóчна* і *пóуна сп'ї́л'їс'т'* (141), *молóчна* і *зр'ї́ла сп'ї́л'їс'т'* (172), *молóчна* і *молóчно-восковá зр'ї́л'їс'т'*, *зр'ї́ле* (185). Ці терміноподібні найменування, окрім *зр'ї́ле*, є утвореннями останнього часу. Вони активно побувають у мовленні сільських фахівців, зокрема агрономів.

Етапи росту й дозрівання ячменю. Перший і другий етапи мають такі ж назви, як і відповідні періоди росту пшениці.

Третій період росту «з'являються стебла» репрезентований такими формами: *виходе у_тру́бку* (128, 129, 136, 137, 141, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 178, 180, 181, 183), *йде ў_стр'ілку/стр'елку* (170, 182, 184, 185), *стебліц':а* (130, 132, 134, 139, 185), *йде ў_стебло́* (128, 129, 133, 138), *йде ў_тру́бку* (169).

Четвертий і п'ятий етапи мають такі ж найменування, як і відповідні періоди росту пшениці. На позначення шостого етапу «наливається зерно» використовують такі назви: *налива́йцец':а* (в усіх обстежених пунктах), *налива́йцец':а зерно́м* (128, 129, 131, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 175, *налива́йцец':а ко́лос* (170, 173, 174, 178, 179, 184), *налива́йцец':а зерно́* (130, 132, 134).

Сьомий етап «зріє» має такі ж назви, як і відповідний період пшениці. Цей період складається з таких фаз: *молóчна* і *поўна сп'і́л'іс'т* (141), *воскова́/вóскова* і *поўна сп'і́л'іс'т'/сп'елос'т'* (170), *молóчна* і *зр'і́ла сп'і́л'іс'т'* (172), *молóчна*, *молóчно-воскова́/вóскова*, *воскова́/вóскова зр'і́л'іс'т'*, *зр'і́ле* (185).

Різнi періоди росту і досягання вівса й проса. Перший етап росту вівса і проса має такі ж назви, як і відповідний період досягання пшениці. Другий етап «сходи розвиваються» репрезентований такими лексемами: *кушч'у́йцец':а* (128, 129, 130, 132, 136, 137, 138, 172, 174, 179), *кушч'і́ц':а* (131, 133, 141, 170, 176, 182, 185) // [отó йак пшени́ц'а ростé / так і овес / з'йшоў / тоді кушч'і́ц':а / вибрáсує стр'елку / ко́лос / цв'ітé / налива́йцец':а і дохо́де до_сп'елос'т'і //] (170); *куш'і́ц':а* (170), *ростé* (134, 139, 140, 168, 169, 171, 173, 175, 177, 178, 180, 181, 183, 184).

Третій період росту має ж такі найменування, як і відповідний етап досягання ячменю. Четвертий період «з'являється колос» репрезентований такими формами: *викида́/викида́йе ко́лос* (128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 139, 170, 182, 184), *йде ў_ко́лос* (132, 134, 136, 137, 138, 140, 168, 177, 181, 183), *колосі́ц':а* (131, 134, 135, 185), *викида́ ко́лос* (130), *вибрáсує ко́лос* [прóсо з'йде / тоді куш'і́ц':а далі іде ў_стр'елку і вибрáсує ко́лос / по́т'ім цв'ітé / ко́лос налива́йцец':а і сп'і́е //] (170), *викида́ во́лот'* (141).

П'ятий етап росту вівса і проса має такі ж назви, як і відповідний період досягання пшениці. На позначення шостого періоду «наливається зерно» вживають такі ж самі найменування, як і для називання ячменю.

Сьомий етап росту «зріє» репрезентований такими формами: *дозр'іва́йе* (128, 129, 131, 136, 137, 138, 179, 180, 182), *зр'і́е* (172),

сн'їє (128, 129, 133, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183), *посн'івá/посн'івáїє* (140), *досн'івá/досн'івáїє* (141), *достигáїє* (168, 169, 171, 178, 184, 185), *достигá* (168, 171, 178, 184, 185), *стїгне* (135, 139).

Етапи росту й дозрівання гречки. Періоди росту і досягання цієї злакової культури мають такі ж найменування, як і етапи дозрівання жита.

Різні періоди росту і досягання кукурудзи. Перший етап «кукурудза сходить» має ж такі назви, як і відповідний період росту пшениці. Те ж саме стосується і другого етапу — розвитку сходів.

Третій період росту «з'являються стебла» репрезентований такими формами: *вихóде у трóбку* (136, 137, 138, 141, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183), *їде ў стр'їлку/стр'їлку* (170, 182, 184, 185), *їде ў стеблó* (128, 129, 133, 169, 170), *стеблїц':а* (132, 139), *розвивáїєц':а кукурузїн':а/кукурудзїн':а* (130, 134, 135).

На позначення четвертого етапу «з'являється колос» використовують такі найменування; *викидáїє кóлос* (колосóк) (130, 133, 134, 135, 139, 141, 182, 184), *колосїц':а* (134, 135, 185), *викидá/викидáїє в'їник* (131), *вїбрáсуїє м'їтлїчку* (170).

П'ятий період росту «кукурудза цвіте» репрезентований такими лексемами: *цв'їтé* (в усіх обстежених пунктах), *красуїєц':а* (133, 136, 137, 138, 171, 172).

На позначення шостого етапу «поява качанів» використовують такі назви: *заўїáзуїєц':а пл'їд* (128, 129, 132, 134, 135, 139, 169, 172, 173, 174, 176, 179, 180, 182, 184, 185), *вїáжуц':а качанї* (131, 133, 136, 137, 138, 140, 168, 171, 175, 177, 181, 183), *зїаўл'áїєц'а качán* (141, 178), *вїбрáсуїє почáтки* [кукургўза схóде / їде ў стеблó / вїбрáсуїє м'їтлїчку / цв'їтé / вїбрáсуїє почáтки / наливáїєц':а / пóг'їм пер'їод молóчно-восковóїї і пóўноїї сп'єлос'т'ї //] (170); *викидáїє пл'їд* (131).

Сьомий період росту «наливається зерно» репрезентований такими елементами: *наливáїєц':а* (в усіх обстежених пунктах), *наливáїєц':а зернóм* (128, 129, 131, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 185), *наливáїєц':а качán* (170, 173, 174, 178, 179, 184), *наливáїєц':а кукуруза* (130, 132, 134, 170).

На позначення восьмого етапу «зріє» використовують такі найменування: *дозр'івá/дозр'івáїє* (128, 129, 131, 132, 136, 137, 138, 179, 180, 182), *зр'їє* (172), *сн'їє* (128, 129, 133, 140, 141, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183), *досн'івáїє* (141); *достигá/достигáїє* (168, 171, 178, 184, 185), *стїгне* (135, 139).

Етапи росту й дозрівання льону. Перший період розвитку цієї технічної культури «сходи» репрезентований такими найменуваннями: *проростá/проростáйе* (130, 134, 168, 171, 172, 175, 179, 180, 184, 185), *схóде* (140, 141, 169, 173, 176), *схóдит'* (182, 183), *виростá/виростáйе* (170).

На позначення другого етапу «сходи розвиваються» використовують такі назви: *ростé* (130, 134, 140, 168, 171, 175, 180, 183, 184), *виростá/виростáйе* (182), *кушч́иц':а* (182, 185), *кушч́у́йец':а* (179).

Третій етап «з'являються стебла» репрезентований формами *вихóде у т́рубку* (168, 171, 172, 175, 179, 180, 183), *идé ў ст́р'ёлку/идé ў ст́р'ёлку* (170, 182, 184, 185), *идé ў стéблó* (170), *зйаўл'áйуц':а стéбла* (130, 134).

На позначення четвертого періоду досягання «цвіте» використовують назву *цв'итé* (в усіх обстежених пунктах).

П'ятий етап «з'являється насіння репрезентований такими формами: *зйаўл'áйуц':а с'іменá* (168, 170, 171, 172, 175, 179, 180, 182, 183, 184, 185), *зйаўл'áйец':а нас'ін':а* (130, 134, 171, 179, 182), *пойаўл'áйуц':а с'іменá* (135, 139), *пойаўл'áйец':а нас'ін':а* (170).

На позначення шостого періоду «зріє» використовують такі найменування: *достигáйе* (130, 134, 168, 171, 175, 184, 185), *достигá* (168, 171, 178, 184, 185), *дозр'івá/дозр'івáйе* (179, 180, 182), *зр'і́йе* (172), *сп'і́йе* (140, 175, 183), *посп'івá* (170).

Етапи росту й дозрівання соняшнику. Перший період досягання цієї технічної культури «сходи» репрезентований такими лексемами: *схóде* (135, 139, 140, 141, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183), *схóдит'* (139, 169, 170, 175), *проростá/проростáйе* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 168, 171, 172, 184, 185).

На позначення другого етапу «сходи розвиваються» використовують таку назву: *ростé* (в усіх обстежених пунктах).

Третій період росту «з'являються стебла» репрезентований у такий спосіб: *вихóде у т́рубку* (136, 137, 139, 141, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183), *идé ў стéблó* (128, 129, 130, 138, 140, 169, 170, 182, 184, 185).

На позначення четвертого етапу «з'являється головка соняшника» використовують такі найменування: *зйаўл'áйец':а голóўка* (128, 129, 130, 138, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184), *викидá/викидáйе шл'áнку* (132, 134, 135, 141, 172, 175, 182), *зайáзу́йец':а гр'інка* (140, 168, 171, 185), *викидá гр'áнку* (131, 133), *зйаўл'áйец':а гр'áнка* [сон проростáйе / ростé / йде ў стéблó/ зйаўл'áйец':а гр'áнка

або / *ка́жут'* заўйáзуйец':а гр'ánка / *пóт'ім цв'іте* / *пóт'ім гр'ánка* налива́йец':а і сп'і́е //] (133), *заўйáзуйец':а гр'ánка* (133), *заўйáзуйец':а корзінка* (128, 129, 136, 137, 139), *зйаўл'áйец':а ша́пка* (128, 129), *зйаўл'áйец':а кружа́лок* (138), *заўйáзуйец':а кружо́к* (138), *викида́йе со́н'ашник* (169), *пoйаўл'áйец':а голо́ўка* [ўсо́йашника св'і́й пер'іод рóста // со́йашник сxóде / *ростé* / *йде ў_стеблó* / на_йóму пoйаўл'áйец':а голо́ўка / *пóт'ім ц'а голо́ўка розкривáйец':а* / со́йашник цв'і́те і кабачкі *пoсп'івáйут'* //] (170); *викида́ ко́шик* (180). Між появою головки соняшника і цвітінням іноді виділяють проміжний етап — *голо́ўка розкривáйец':а* (170).

На позначення п'ятого періоду «цвіте» використовують назву *цв'і́те* (в усіх обстежених пунктах). Між цвітінням і появою насіння соняшника іноді виділяють проміжний етап — *п'ідн'імáйец':а* [со́н'ашник сxóде / *ростé* / *йде ў_стеблó* / *викида́ со́н'ашник* / *цв'і́те* / *п'ідн'імáйец':а* / *зйаўл'áйуц':а кабачкі* / *достига́йе* //] (169).

На позначення шостого періоду «з'являється насіння» використовують такі найменування: *зйаўл'áйец':а нас'ін':а* (128, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 168, 171, 173, 176, 177, 178, 181, 183, 184, 185), *зйаўл'áйуц':а с'ém'ечки* (131, 132, 135, 139, 141, 172, 174, 175, 185), *зйаўл'áйуц':а с'іменá/семенá/с'ім'енá/с'ем'енá* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 168, 179, 180, 182, 185), *зйаўл'áйуц':а кабачкі́* (169, 170), *зйаўл'áйец':а сон* (131, 133, 134, 136, 137), *зйаўл'áйуц':а зéрна* (171), *зйаўл'áйуц':а зерн'áта* (128, 129), *пoйаўл'áйуц':а сém'ачки* (135), *пoйаўл'áйуц':а сém'йачки* (128, 129), *налива́йец':а гр'інка* [со́йашник сxóде / *ростé* / *йде ў_стеблó* / *пóт'ім заўйáзуйец':а гр'інка* / *цв'і́те* / *пóт'ім налива́йец':а гр'інка* і со́йашник сп'і́е //] (140).

Сьомий етап «зріє» репрезентований такими лексемами: *сп'і́е* (128, 129, 131, 132, 133, 140, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183), *дoсп'івáйе* [падсо́нух спочáтку сxóде / *пóт'ім ростé* / *вихóде ў_тру́бку* / *викида́йе шл'áпку* / *цв'і́те* / *пóт'ім зйаўл'áйец':а нас'ін':а* / *дáл'і падсо́нух дoсп'івáйе* //] (141); *кабачкі́ пoсп'івáйут'* (170), *достига́йе* (130, 134, 168, 169, 171, 178, 184, 185), *достига́* (168, 171, 178, 184, 185), *сті́гне* (135, 139), *дозр'івá/дозр'івáйе* (128, 129, 131, 132, 136, 137, 138, 179, 180, 182), *зр'і́е* (172).

Різні періоди росту і досягання буряків. Перший етап «сходи» репрезентований такими лексемами: *прорoстá/прорoстáйе* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 168, 171, 172, 184, 185), *сxóде* (139, 140, 141, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 182, 183), *сxóдит'* (139, 170, 175).

Другий період росту «поява кількох листків» представлений такими назвами: *йде у_вілочку* (128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 138, 139, 140, 141, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 176, 178, 179, 180, 182, 184, 185), *викида́/викида́йе листо́чки* (133, 173, 174, 177, 181, 183), *зйаўл'а́йец':а листо́чки* (136, 137).

На позначення третього етапу «поява гички» використовують такі найменування: *ростé гичка* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *ростé гич* (128, 129, 168, 171), *зйаўл'а́йец':а ботва́* (128, 129, 141, 172), *зйаўл'а́йец':а баді́л':а* (128, 129), *ростé свекла́* (128, 129), *ростé свёкла* (138, 140).

Четвертий період досягання «корінь росте» репрезентований такими формами: *ростé ко́р'ін'* (128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 138, 139, 140, 170, 171, 173, 174, 176, 177, 181, 182, 183, 184, 185) // [бур'ак сходе́ / йде у_вілочку / це коли́ два листо́чка пе́рших зйаўл'а́йец':а // по́т'ім пост'іпе́н:о набира́йе пйа́т' / с'ем листо́чк'іў / ка́жут' / гичка ростé / ко́р'ін' ростé / поки́ його́ не_вікопайут' //] (170); *ростé корневи́ще* (133, 136, 137, 141, 168, 172, 175, 178, 179) // [бур'ак пророста́ / викида́йе листо́чки / ростé гичка / корневи́ще / пл'ід ростé і созр'іва́йе //] (133), *іде ў_ко́р'ін'* (169, 180).

На позначення п'ятого етапу «росте плід» використовують такі назви: *ростé пл'ід* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 140, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185), *форму́йец':а пл'ід* (128, 129, 131, 138, 169, 184), *розвива́йец':а пл'ід* (136, 137), *ростé бур'ак* (133), *утво́р'уйец':а корнепл'од* (141).

Шостий період росту «зріє» репрезентований такими формами: *сп'і́йе* (132, 135, 136, 137, 139, 140, 169, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183), *дозр'іва́йе* (128, 129, 131, 138, 172, 179, 180, 182), *созр'іва́йе* (131, 133), *достига́йе* (130, 134, 168, 171, 178, 184, 185), *достига́* (168, 171, 178, 184, 185), *ростé корнепл'од* [бур'ак сходе́ / по́т'ім / йде у_вілочку / зйаўл'а́йец':а ботва́ / ростé корневи́ще / утво́р'уйец':а корнепл'од / і дал'і в'ін ростé //] (141).

Слід звернути увагу і на стадії росту буряка, який залишають на другий рік для отримання насіння (висадок). Він має такі періоди досягання: [з_корнепл'оду вироста́йе суцв'іт':а / або́ / ка́жут' / пуска́ стр'ілку / цв'іте́ / по́т'ім зйаўл'а́йец':а нас'ін':а //] (141).

Етапи росту і дозрівання картоплі. Перший період — «картопля сходить» має ж такі назви, як і аналогічний етап росту буряків. Другий етап «сходи розвиваються» репрезентований такими лексемами: *ростé* (130, 132, 134, 135, 139, 140, 141, 168, 169, 170, 171, 172, 173,

175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *виг'а́гуєць':а* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 174, 179), *кушч'у́єць':а* (138).

На позначення третього періоду росту «з'являються стебла» використовують такі найменування: *йде ў_кушч* (128, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185) // [картошка сходе / росте / йде ў_кушч / цв'іте / заўйа́зуйец':а пл'ід / по́т'ім засиха́ баді́л':а і форм'у́єць':а пл'ід //] (169); *форм'у́єць':а кушч* (141, 176), *росте ў_баді́л':а* (170, 180) // [картошка пророста́ / а йак поса́д'ат' / то сходе / росте / по́т'ім у_баді́л':а росте / тоді́ нач'іна́йе цв'істі́ / по́йаўл'а́йец':а заўйаз' // а коли́ баді́л':а посóхне / тоді́ уже́ карто́шку копа́йут' //] (170); *зйаўл'а́йец':а картоплі́н':а* (134).

Четвертий етап «цвіте» репрезентований лексемою: *цв'іте́* (в усіх обстежених пунктах).

На позначення п'ятого періоду росту «з'являється плід» використовують такі назви: *вйа́жець':а карто́шка* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 141, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185) // [картошка сходе / росте / йде ў_кушч / цв'іте́ / вйа́жець':а / виле́жуйец':а / достига́йе //] (140); *заўйа́зуйец':а карто́пла* (132, 134, 135, 139), *йде ў_зе́мл'у* (128, 129), *по́йаўл'а́йец':а заўйаз'* (170).

Шостий етап «росте плід» репрезентований такими формами: *форм'у́єць':а пл'ід* (128, 129, 130, 135, 136, 137, 138, 139, 169, 173, 174, 177, 181, 182, 183), *росте́ пл'ід* (128, 129, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 168, 171, 172, 175, 176, 178, 179, 180, 184, 185), *форм'у́єць':а корневі́шце* (131, 133), *виле́жуйец':а* (140).

На позначення сьомого періоду досягання «засихання бадилля» використовують такі найменування: *засиха́ баді́л':а* (128, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 168, 169, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185), *засиха́ картоплі́н':а* (130, 134, 141, 171, 175, 183), *со́хне баді́л':а* (170, 174).

Восьмий етап «дозрівання картоплі» репрезентований такими лексемами: *дозр'іва́йе* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 172, 179, 180, 182, 184), *созр'іва́йе* (131, 133), *достига́йе* (130, 134, 140, 168, 171, 175, 178, 184, 185), *сп'і́йе* (132, 135, 139, 173, 174, 176, 177, 181, 183).

Різні періоди росту і досягання огірків. Перший етап росту «сходи» має такі ж назви, як і аналогічний період росту буряків. Другий етап «сходи розвиваються» репрезентований такими лексемами: *сте́лиць':а* (135, 139, 140, 141, 168, 171, 172, 173, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183) // [ог'ірки́ схода́т' / стéл'ац':а / цв'іту́т' / утво́р'у́йец':а заўйаз' і пуп'янок / расту́т' плоді́ / да́л'і пожо́ут'і́н':а баді́л':а //

сам пл'ід проходить' так'ї пер'іоди рóсту / заўйяз' / пўпйанок / ог'ірок / жоўт'ак //] (141); *розстел'айец':а* (138, 169) // [огірок проростá / розстел'айец':а / абó / йак шче кáжут' / плетéц':а / пóт'ім цв'ітé / ўйáжец':а / зйаўл'айец':а пўпйанок / ростé пл'ід / сп'ійе / стайé жоўт'акóм //] (138); *плетéц':а* (128, 129, 132, 133, 136, 137, 138, 174, 175, 176, 178, 184) // [гірок проростá / плетéц':а / цв'ітé / заўйáзуйец':а / зйаўл'айец':а пўпйанок / ростé пл'ід / сп'ійе гірок / йакшó ўчáсно не ўз'ірвáли / стайé жоўт'акóм абó спец'іáл'но залишáйут' на нас'ін':а //] (133); *розпл'ітáйец':а* [зрáзу сáд'ат' зéрно / воно виростáйе ўч'от'ір'і листóч'ки / схóде / а тод'і розвивáйец':а абó розпл'ітáйец':а / цв'ітé // цв'іт обп'іл'уйут' бжóли / получáйец':а пўпйанок / із дўпйанка виростáйе ог'ірок //] (170); *зйаўл'айец':а гўдина* (130), *зйаўл'айец':а огўдина* (134); *кушчўйец':а* (131), *вихóде у стеблó* (131), *розл'агáйец':а* (131); *вибивáйец':а ў ботвў* (185), *розвивáйец':а* (170).

На позначення третього періоду росту «цвіте» використовують лексему *цв'ітé* (в усіх обстежених пунктах).

Четвертий етап досягання «зав'язь» репрезентований такими лексемами: *заўйáзуйец':а* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 139, 141, 168, 169, 172, 173, 174, 177, 179, 181, 183, 185), *вийáжец':а* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 171, 175, 176, 178, 180, 182, 184).

На позначення п'ятого періоду росту «поява плоду» використовують такі найменування: *зйаўл'айец':а пўпйанок* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *розвивáйец':а пўпйанок* (133, 174).

Шостий етап «росте плід» репрезентований такими формами: *ростé пл'ід* (128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 175, 179, 180, 182, 184, 185), *виростá ог'ірок* (141, 170, 173, 174, 176, 177, 181, 183), *ростé ог'ірок* (128, 129, 141), *формўйец':а пл'ід* (128, 129, 131, 138, 169, 184).

На позначення сьомого періоду «досягання» використовують такі назви: *сп'ійе* (128, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 169, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 183), *достигáйе* (130, 134, 168, 171, 172, 179, 180, 182, 184, 185). Іноді мовці у дозріванні плоду огірків виділяють такі стадії: *молочкó*, *молóчний воск*, *затверд'ін':а* (185).

Восьмий етап «поява переспілого огірка», який є необов'язковим для цієї культури репрезентований формою: *зйаўл'айец':а жоўт'ак* (в усіх обстежених пунктах), *утвóр'уйец':а пересп'ілий ог'ірок* (128, 129, 133).

Етапи росту і дозрівання гарбузів. Періоди росту і досягання гарбузів в основному однакові з етапами дозрівання огірків, тому ми докладно не зупинятимемося на них, а наведемо лише кілька ілюстрацій: [гарбузі / йак ог'ірки / сход'ат' / стел'ац':а / цв'ітут' / зай'язуйуц':а / зй'аул'айец':а п'уп'янок / росте пл'ід / сп'ійе //] (141); [гарбузі сад'ат' у'й'амки зернечком і рос:адою // посад'ат' вонó сходе / тод'і росте / кажут' / розпл'ітайец':а / цв'іте / за'й'яз' по'й'аул'айец':а чи / кажут' / зай'язуйуц':а / дал'і гарбуз иде ў'рост / сп'ійе //] (170).

Етапи росту, вирощування й дозрівання капусти. Перший етап «з'являються сходи» репрезентований такими лексемами: *пророст'а / пророст'айе* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *сходе* [капу́ста сходе / зй'аул'айец':а рос:ада / п'ік'іруйец':а / розвив'айуц':а ніжн'і листкі / зй'аул'айец':а голоўка / росте / сп'ійе //] (140).

Другий період росту «з'являється розсада» представлений такими найменуваннями: *зй'аул'айец':а рос:ада* (майже в усіх обстежених пунктах), *вирост'айе рос:ада* [споч'атку с'ійут' зернечко / пот'ім вирост'айе рос:ада // капу́сту с'ійут' у'парники / такé риштов'ан':а / а ў' це риштов'ан':а с'ійут' рос:аду // рос:аду рос:ажуйут' / росте вонá шул'акóм / це ш':е без'ліс'т'а / а пот'ім нач'іна'йе склад'атис'а голоўка //] (170).

На позначення третього етапу «розсаджується розсада» використовують такі назви: *п'ік'іруйец':а* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *розса'жуйец':а рос:ада (розсада)* (140, 170, 175, 176, 179).

Четвертий період вирощування «висаджування розсади в ґрунт» репрезентований такими формами: *виса'жуйец':а ў'з'емл'у* (128, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 185), *виса'жуйец':а ў'ґрунт* (128, 129, 130, 135, 139), *садиц':а ў'з'емл'у* (170, 178, 182). Іноді мовці перед п'ятим етапом виділяють стадію, за якої ще не з'явилося листя: [капу́ста росте шул'акóм //] (170).

На позначення п'ятого етапу «з'являється листя» використовують такі найменування: *розвив'айуц':а ніжн'і листкі* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 168, 170, 171, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 181, 183), *зй'аул'айец':а ліс'т'а* (128, 129, 141, 168, 169, 170, 171, 172).

Шостий період росту «з'являється качан» репрезентований такими формами: *складáйец':a ў_голóўку* (128, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 168, 170, 171, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 181, 183), *заўйáзуйец':a голóўка* (130, 134, 138, 139, 140, 176, 182, 184), *вйáжец':a качáн* (128, 129, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 169, 172, 175, 180, 185), *згортáйец':a ў_качáн* [капу́ста пророста́йе / зйаўл'áйец':a рос:áда / по́т'ім вона́ п'ік'іруйец':a / виса́жуйец':a ў_зёмл_у / зйаўл'áйец':a ліс'т'a / по́т'ім капу́ста згортáйец':a ў_качáн / да́л'і йде зб'і́л'шэ́н':a і досп'іва́н':a кача́на //] (141).

На позначення сьомого етапу «качан росте» використовують такі назви: *форму́йец':a голóўка* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 168, 179, 182) // [капу́ста пророста́йе / зйаўл'áйец':a рос:áда / п'ік'іруйец':a / по́т'ім рос:áда виса́жуйец':a ў_грунт / розвивáйуц':a ніжні́ листкі́ / по́т'ім заўйáзуйец':a і_форму́йец':a голóўка / óс'ін':у йде поўне́ формувáн':a голóўки //] (130); *ростé* (128, 129, 133, 140, 141, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 184, 185), *зб'і́л'шуйец':a качáн* (141).

Восьмий період росту репрезентований такими елементами: *поўне́ формувáн':a голóўки* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 168, 169, 179, 182), *сп'і́йе* (140, 169, 170, 173), *досп'іва́/досп'іва́йе* (141).

Капу́ста може вирощуватися і без розсади. Уцьому разі наступним етапом після посіву і сходів є проривання: [капу́сту проривáйут' //] (у всіх обстежених пунктах).

Різні періоди росту, досягання і вирощування помідорів. Перший етап «з'являються сходи» репрезентований такими лексемами: *пророста́йе* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *схо́де* (131, 133, 140, 141, 170), *сходит'* (131, 133, 141).

На позначення другого періоду «сходи розвиваються» використовують назви *ростé* (в усіх обстежених пунктах) і *п'ідн'іма́йец':a* [пом'ідори́ схóд'ат' / п'ідн'іма́йуц':a / розвивáйуц':a листкі́ та сте́бла / цв'іту́т' / зйаўл'áйец':a заўйáз' / по́т'ім плоді́ росту́т' / спочáтку зелéні́ / по́т'ім красн'і́йут' //] (169).

Третій етап «з'являються листя і стебла» репрезентований такими елементами: *йде ў_кушч* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 141, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 180, 181, 182, 183, 185) // [баклажа́ни схóд'ат' / росту́т' / йду́т' у_кушч / цв'іту́т' / заўйáзуйуц':a / зйаўл'áйуц':a зелéні́ баклажа́ни / по́т'ім почина́йут' червон'і́ти і сп'і́йут' //] (133);

розвива́йуц':а листкі та сте́бла (130, 132, 134, 135, 139, 169, 176, 179, 184), *йде ў сте́бло* (178, 182, 184), *зйаўл'а́йуц':а ліс'т'а і сте́бла* (135, 139).

На позначення четвертого періоду росту «цвітіння» використовують назву *цв'іте́* (в усіх обстежених пунктах).

П'ятий етап «поява зав'язі» репрезентований такими лексемами: *зай́а́зуйец':а* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *вйа́жец':а* (140, 174, 176) // [помидо́ри схо́д'ат' / зйаўл'а́йец':а рос:а́да / по́т'ім вона́ розса́жуйец':а / да́л'і виса́жуйец':а ў зе́млю / йакшо́ ўсе ўпор'а́дку / ка́жут' / прийн'ала́с'а / по́т'ім йде ў кушч / помидо́ри цв'іту́т' / вйа́жуц':а / налива́йуц':а / сп'і́ют' //] (140).

На позначення шостого періоду «з'являються зелені помідори» використовують такі найменування: *зйаўл'а́йуц':а зе́ле́ні пом'ідо́ри* (в усіх обстежених пунктах), *пойаўл'а́йуц':а зе́ле́ні пом'ідо́ри* (128, 129, 139, 170, 172, 177, 181, 183), *зйаўл'а́йуц':а зе́ле́ні баклажа́ни* (128, 129, 133, 136, 137, 138, 170, 184), *поаўл'а́йуц':а зе́ле́ні баклажа́ни* (128, 129, 170), *зйаўл'а́йуц':а зе́ле́ні помидо́ри* (174), *зйаўл'а́йуц':а зе́ле́ні томáти* (128, 129, 131, 180), *поаўл'а́йуц':а зе́ле́ні томáти* (128, 129).

Сьомий етап «помідори червоніють» репрезентований такими лексемами: *красн'і́ют'* (128, 129, 130, 131, 133, 136, 137, 138, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 180, 181, 183, 184, 185), *червон'і́ют'* (128, 129, 130, 134, 135, 139, 141, 168, 171, 176, 178, 179, 182), *бур'і́ют'* (128, 129, 131, 136, 137), *налива́йуц':а* (140).

На позначення восьмого періоду «достигання» використовують такі найменування: *сп'і́е* (128, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 169, 170, 173, 174, 176, 177, 181, 183), *посп'і́ва́/посп'і́ва́е* (128, 129, 131, 136, 137), *досп'і́ва́/досп'і́ва́е* (141).

Помідори вирощують і з використанням розсади. У такому разі наступним етапом після посіву і сходів є «поява розсади»: *зйаўл'а́йец':а рос:а́да* (майже в усіх обстежених пунктах), *пойаўл'а́йец':а рос:а́да* (128, 129, 133, 136, 137, 139, 170, 172), *вироста́/вироста́е* (170).

Третій період «розсада росте» репрезентований такими елементами: *прийн'ала́с'а* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *росте́* (139, 140, 171, 175, 178).

На позначення четвертого етапу «розсаджується розсада» використовують такі назви: *н'ік'і́руйец':а* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *розса́жуйец':а рос:а́да* (140, 170, 175, 176, 179).

П'ятий період «висаджування розсади в ґрунт» репрезентований такими формами: *виса́жуйеџ':а ѱ́зе́мл'у* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *виса́жуйеџ':а ѱ́ґрунт* (128, 129, 130, 135, 139), *са́диц':а ѱ́зе́мл'у* (170, 178, 182). Далі йдуть стадії, спільні з безрозсадним способом, з етапами росту і досягання, на вивчення яких, переважно, і спрямована наша робота (див. 3-й етап «з'являються листя і стебла» — 8-й «досягання»).

Номінація етапів росту й досягання сільськогосподарських рослин засвідчує наявність різної кількості елементів і характеризується неоднаковою деталізацією спільного для ряду денотатів семантичного простору. Так, наприклад, жито, пшениця, ячмінь, просо, овес, гречка мають 7 основних стадій росту і відповідно 7 мовленевих елементів (семем) на їх позначення, кукурудза, картопля і помідори в своєму розвитку проходять 8 етапів, а отже й номінація їх періодів росту і досягання об'єднує в собі 8 значень, льон і буряк — 6.

Навіть сегментація зовсім вузького фрагмента цього семантичного простору має відмінності відповідно до різних рослин, пор. етап «з'являється плід» для жита, пшениці, ячменю — *йде ѱ́ко́лос, викида́йе ко́лос, колосі́ц':а*; для кукурудзи — *віа́жуц':а кача́ні, вибра́сује поча́тки*; для соняшника — *ко́шик викида́йе, викида́йе гр'а́нку, завйа́зуйеџ':а гр'і́нка, гр'а́нка завйа́зуйеџ':а, зйау́л'а́йеџ':а голо́ўка, завйа́зуйеџ':а корзинка, зйау́л'а́йеџ':а ша́пка, викида́йе шл'а́нку, викида́йе со́н'ашник*; для льону — *зйау́л'а́йуц':а/по́йау́л'а́йуц':а с'іме́на, зйау́л'а́йеџ':а/по́йау́л'а́йеџ':а нас'і́н':а*; для огірків — *зйау́л'а́йеџ':а ну́пйанок, розвива́йеџ':а ну́пйанок*; для помідорів — *зйау́л'а́йуц':а/по́йау́л'а́йуц':а зе́ле́н'і пом'ідо́ри/помидо́ри, зйау́л'а́йуц':а/по́йау́л'а́йуц':а зе́ле́н'і баклажа́ни, зйау́л'а́йуц':а/по́йау́л'а́йуц':а зе́ле́н'і тома́ти*; для капусти — *склада́йеџ':а ѱ́голо́ўку, завйа́зуйеџ':а голо́ўка, віа́жеџ':а кача́н, згорта́йеџ':а ѱ́кача́н*. Однак, слід відзначити, що найменування на позначення певного періоду чи досягання можуть містити загальну назву, яка є спільною для багатьох рослин і виступає своєрідним об'єднавчим чинником у тій або іншій мікрогрупі назв. Наприклад, таким універсальним елементом у наведеному вище сегменті є словосполучення *зйау́л'а́йеџ':а пл'і́д*.

Слід звернути увагу й на першу стадію росту картоплі. Вона представлена у центральнослобожанських говірках лексемами *схо́де/схо́дит'* і *пророста́/пророста́йе*, проте у деяких говірках спостерігається розрізнення цих назв: *схо́де/схо́дит*) — перший етап росту

картоплі, *проростá/проростáйе* — поява на картоплі, яка зберігається в погребі чи деінде, паростків.

Узагалі ж найменування основних етапів росту і дозрівання сільськогосподарських культур не виявляють тенденції до зникання, хоч і дуже давні. Проте останнього часу спостерігаємо певну уніфікацію назв у складі цієї ЛСГ, що пов'язано з проникненням до говіркового мовлення ряду термінованих слів і словосполучень або ж терміно-подібних утворень: *формúйец':а пл'ід, йде ў_рост стеблó, формúйец':а кушч, ростé корневіщиче, ростé корнеплóд* й ін. Такі найменування є універсальними, оскільки використовуються для називання стадій росту різних сільськогосподарських рослин. Так, наприклад, утворення *формúйец':а пл'ід* може означати період розвитку плодів пшениці, проса, вівса, картоплі, буряків, огірків і гарбузів. Ці форми свідчать і про те, що зазначена лексико-семантична група, внаслідок впливу літературної мови, зазнає певної уніфікації. Однак, поряд зі згадуваними вище найменуваннями, функціонують і спеціальні утворення, які називають стадію росту тільки однієї конкретної сільськогосподарської культури або ж період, спільний для рослин лише однієї ботанічної групи. Наприклад, етап формування плодів злакових рослин передається такими спеціальними назвами — *набирáйе зерно́, полов'áйе*; капусти — *зб'á'шуйец':а качáн*; картоплі — *вилéжуйец':а*. Зрозуміло, що специфічність таких найменувань залежить від особливостей розвитку тих або інших культур.

Терміноподібні елементи не слід плутати із загальноживаними словами, як, наприклад, *цв'íte, достигáйе* й іншими, які також є до певної міри універсальними, оскільки є спільними для всіх аналізованих у розділі лексико-семантичних мікрогруп. Хоча знову ж таки поряд із цими назвами у говірковому мовленні можуть функціонувати «локальніші» найменування, зокрема, стадія цвітіння зернових культур має у центральнослобожанських говірках разом із *цв'íte* і вужчу назву (специфічнішу) — *красúйец':а*.

Отже, терміновані утворення, як і загальноживані номени, відзначаються універсальністю, проте вони відомі не всім носіям тієї або іншої говірки.

ЛСГ «найменування етапів росту і досягання сільськогосподарських рослин» загалом має такі елементи: 1) загальноживані слова й словосполучення — *схóде, проростá (йе), дозр'івá (йе), достигá (йе), колосúц':а, йде ў_стеблó, сн'áйе* та ін.; 2) прототерміни або ж терміновані чи терміноподібні елементи: *молóчна, молóчно-вóскова/восковá зр'á'іс'т', молóчна* і *пóўна сн'á'іс'т'/сн'éлос'т', пóўне формувáн':а*

голю́ки, йде́ у́ рост стебл́о, формúйец':а корневі́шче, формúйец':а пл'ід, росте́ корнепл́од; молочкó, молóчний воск, затверд'ін':а (кінцеві стадії досягання огірків); 3) говірко́ві утворення — кабачкí посп'івáйт' (насіння соняшника), росте́ гич, падсо́нух досп'івá (йе), викида́ (йе) гр'áнку, заўйáзуйец':а гр'ínка/гр'áнка, зйáўл'áйец':а сон, росте́ свекла́/свёкла (листя буряків), вибрáсу́е м'ітлі́чку, вибрáсу́е почáтки.

Збираючи матеріал, ми опитували інформаторів різних вікових груп, оскільки, на нашу думку, дослідження говорів із урахуванням різноманітної здиференційованості діалектоносіїв (залежно від віку, освіченості, професії, соціальної і мовленнєвої активності тощо) об'єктивне і перспективне, бо дає можливість простежити динаміку змін лексико-семантичних систем на сучасному етапі розвитку говорів. Отже, зауважимо, що мовляни до 25 років частіше використовують для називання основних етапів росту й дозрівання культивованих рослин загальноновживані номени, рідше — «термінізовані слова і словосполучення» і майже зовсім не користуються діалектизмами. Сільчани середнього віку вживають значну кількість терміноподібних форм і частіше, ніж молоді, використовують у мовленні говіркові утворення. Звичайно, уживають вони й загальновідому лексику на позначення різних періодів росту й досягання сільськогосподарських культур. Мовці старші за 60 років значною мірою послуговуються загальновідомими і говірковими назвами і дуже рідко використовують терміноподібні слова і словосполучення. Найбільшу кількість прототермінів спостерігаємо, природно, у мовленні сільських фахівців — агрономів, механізаторів й ін.

2.5. Найменування сільськогосподарських робіт

Лексика на позначення дій, пов'язаних з обробітком землі, вирощуванням сільськогосподарських культур, збиранням і збереженням урожаю, має досить складну структуру й об'єднує декілька лексико-семантичних мікрогруп із різнорідною структурною організацією. Дослідження цих мовленнєвих елементів може мати не тільки лінгвістичний характер, воно відповідає також на питання про наявність тих чи інших реалій у житті й побуті слобожан.

На позначення сільськогосподарських робіт можуть використовуватися як іменники, так і дієслова. Їх семантика, як правило, має прямий стосунок до хліборобства і процесів, що його супроводжують.

У досить значній кількості випадків процес позначається у говірковому мовленні одним дієсловом. Назви таких дій усталені й загальнозрозумілі. На їх позначення в мовленні опитаних носіїв діалекту

функціонують такі слова, як *орáти* (-*m'*), *с'ійáт'*, *поливáт'*, *копáти*, *жáти*, *косíт'*, *вйáзáт'*, *гребті́*, *в'ійáт'*, *молотíт'*, *возíт'* й ін.

У говірках Харківщини спостерігаємо і явище варіативності, коли для називання однієї дії в індивідуальному мовленні вживаються різні дієслова. Інколи таке розрізнення відзначається лише в межах категорії аспективності, наприклад, у значенні «висаджувати картоплю в ґрунт» уживаються лексеми *садíти* і *сажáти*, причому перша з них зустрічається в мовленні значно частіше. Так само і сема «уживляти пагін однієї рослини в тканину другої» поряд із частіше вживаною *приш':éп'увати* (-*m'*) має й форму *приш':ínати*. Часом варіації спостерігаємо на морфемному рівні: крім двох вищенаведених, у тому ж значенні виступає і дієслово *ш':éпíти*.

Та чи інша семема може бути репрезентована лексемами (дієсловами) різного походження. Наприклад, значення «обробляти просапні культури вперше і підпушувати під ними ґрунт сапою» представлене такими словами: *полóт'*, *пропóл'уват'*, *п'ідпúшувати*, *шарувáти*, *сапáт'*, хоча похідні іменники творяться не від усіх дієслів симетрично: *пóлка*, *пропóлка*, *пол'íл'ник*, *сапáл'ник*.

У значенні «обробляти ріллю бороною перед сівбою» в говірках Харківщини вживають лексеми *боронувáти* і дуже рідко *боронíт'* (-*ти*). Отже, як бачимо, дієслова з тотожним значенням можуть утворюватися за допомогою різних суфіксів. Проте, зауважимо, і префіксів також. Наприклад, на позначення такої дії, як «обробляти просапні культури сапою вдруге, обгортаючи коріння землею» лексема *обгортáт'* (вживається переважно більшістю мовців), *п'ідгортáт'* (менш поширена форма) і зрідка — *нагортáти*.

У значенні «обробляти землю плугом» на території Центральної Слобожанщини вживається дієслово *орáти* (-*m'*). Воно зафіксовано в мовленні абсолютної більшості респондентів, хоча в поодиноких випадках мовці вживали слово *пахáт'* (-*ти*) з такою самою семантикою. Ці ж лексеми використовують і на позначення такої дії, як «обробляти землю сохою, ралом», проте для називання процесу, пов'язаного з обробітком землі ралом» діалектоносії уживають дієслово *рíхлити*.

Узагалі ж репрезентанти семеми «орати» об'єднують кілька диференційних ознак: зняряддя оранки, глибина захвату, метод і рівень обробітку землі. Регулярно репрезентованими є значення «орати плугом і культиватором»; відповідно *орáти* (-*m'*) (у всіх обстежених пунктах) і *пахáти* (-*m'*) (128, 129, 135, 138) і «обробляти землю культиватором» — *кул'т'ів'іруват'* (у значній більшості обстежених

пунктів), *кул'тивувати* (139, 172, 182), *боронувати* (128, 129, 133, 135, 138, 141, 170), *бороніт' (-ти)* (180), *скородіти (-т')* (128, 129), *проор'уват'* (179), *плужкуват'* (184). Репрезентанти семем, об'єднані диференційною ознакою глибина оранки, мають особливість — лексично виражені лише марковані елементи опозиції «орати глибоко і мілко»: відповідно *робіт' перевál* (майже в усіх обстежених пунктах), *орáти на перевál* (174, 175, 179) і другий опозит — *шкр'áбат'* (у переважній більшості досліджених пунктів), *продерáт'* (180); семи «орати на звичайну глибину» і «орати, загальна назва» репрезентовані ідентично; перше значення актуалізується лише в опозиції з маркованими членами — «орати глибоко» й «орати мілко».

Семи «орати від країв поля до середини і від середини» диференціюються лише кваліфікаторами; означуване як нерелевантний елемент часто опускається, а типи опозицій утворюють лише кваліфікатори; «орати до середини» і «орати від середини»: відповідно *у розг'ін (у розгón) / у склáд* (майже в усіх обстежених пунктах) // [у склáд / це поч'інайт' орáт' з середіни пól'a / а у розг'ін з крайіу пól'á //] (170); *у розвál / усвál* (185), *у розг'ін / усвál* (141).

Значення «орати землю на зиму» представлене такими формами: *орáти на з́иму/з'́иму, нá зиму/нá з'́иму* (майже в усіх досліджених пунктах), *орáти на з'́аб* (128, 129, 130, 131, 132, 141, 170, 171, 172, 174, 176), 136, 137, 138, 169, 179), *орáти на нár* (128, 129, 131, 132, 136, 137, 138, 169, 179), *паренувáти* (132), *пареніти* (132). Порівняймо з правобережнополіським ареалом: *орáти (-т', -т) на нár, орáти на з'́аб* (найпоширеніші форми), *паринувáти, парнувáт', з'́аблити* (уживаються рідше), словосполучення ж *орáти на з́иму* й подібні зустрічаються у правобережнополіських говорах дуже рідко, а в центральнотрипільському ареалі воно має значне поширення.

Розгляньмо семему «виконувати весняні сільськогосподарські роботи», репрезентантами якої є лексеми *боронувáти* (майже в усіх досліджених пунктах), *веснуват' (-ти)* (175, 179, 180), *готувáтис'а до пос'іву* (133), *готóвит' пóле до с'́йан':а* [пóле трéба готóвит' до с'́йан':а / заборонувáти / а тоді ўже с'́йат' //] (170), *готувáти пóле* (171). У правобережнополіських же говорах це значення представлено, переважно, іншими назвами: *йарувáти (-т')*, *йаровáт'*, *йаринувáти (йаринувáт')*, *с'́йат' йаринú/с'́йат' йар'інú, веснуваті (-т')*, *провóдити (т') пос'івнú/пос'еўнú*.

Репрезентанти семем «обробляти землю після оранки перед сівбою» і «обробляти після сівби» утворюють такі лексичні опозиції: *боронувáти / коткуваті* (майже в усіх обстежених пунктах),

кул'т'ів'іруват' (*кул'тивувати*) / *коткувати* (136, 137, 139, 140, 168, 169), *боронувати/скородіти (-т')* / *закатуват'* (138), *боронувати/кул'т'ів'іруват'* / *закачуват'* (-ти), *кул'т'ів'іруват'* / *прикатуват'* (131), *бороніт'* (-ти) / *коткувати* (180).

Структурну організацію репрезентантів семема «сіяти» визначає реалізація кількох диференційних ознак: час в обробці поля — «сіяти перед оранкою»: «сіяти по ораному»; метод сіяння — «сіяти, роблячи помах руки під кожен крок або через крок»; порядок сіяння — «сіяти вперше» і «сіяти повторно, пересівати (за поганих сходів)». Опозиція сем «сіяти перед оранкою» і «сіяти по ораному» реалізується на рівні кваліфікаторів при сталому означуваному *с'їяти (-т')*; відповідно *с'їят'* (-ти) *п'ід плуг / п'ід борону* (майже в усіх обстежених пунктах), *с'їят'* (-ти) *п'ід плуг / по скібі* (141). Аналогічний тип реалізації опозитів спостерігається серед репрезентантів сем «сіяти вузько» і «сіяти широко», де кваліфікатори виконують основну диференційну роль при сталому означуваному *с'їяти (-т')*, відповідно *с'їят'* *у одну руку / у дві руки* (в усіх досліджених пунктах); значення «сіяти повторно» (представлене кількома лексемами: *пересіват'* (майже в усіх досліджених пунктах), *п'ідсіват'* (128, 129, 130, 131, 135, 139, 181, 183), *досіват'* (128, 129, 134, 141, 180, 182) також ситуативно актуалізує диференційну ознаку порядок сіяння у лексемі *с'їяти (-т')*.

Семема ж «сіяти, загальна назва» репрезентована такими найменуваннями: *с'їяти (-т')* (в усіх обстежених пунктах), *висівати* (128, 129, 139, 168). Зауважимо, що на семантичну структуру репрезентантів семи «сіяти» накладають відбиток також диференційні ознаки знаряддя сіяння та культура, яку висівають. Наприклад, *с'їяти сонашник уручну* і *с'їяти сонашник сівалкою* (179).

Слід відзначити, що семантична структура лексеми «сіяти» тісно переплітається із значенням «садити», і в деяких випадках лексема «сіяти» замінюється словом «садити». Щоб переконатися в цьому, розгляньмо репрезентанти сем «сіяти моркву» і «сіяти буряки»: перше значення майже в усіх обстежених пунктах репрезентоване лексемою *с'їяти (-т')*, проте у деяких із них використовують дієслово *садити (-т')* (134, 169, 171), друге, в основному, також представлене на Харківщині назвою *с'їяти (-т')*, однак використовують у центральнослобожанських говірках і словосполучення *садити (-т')* *бур'акі* (131, 140, 141, 171, 185). Проте, зауважимо, що в певних говірках Харківщини ці найменування можуть диференціюватися таким чином: *с'їяти (-т')* *бур'акі* і *моркву* (для отримання

урожаю) та *садіти бур'яки, моркву на висадок* (для отримання насіння) (171, 185).

Структурну організацію репрезентантів семема «молотити» визначає реалізація такої диференційної ознаки, як «молотити вручну» і «молотити молотаркою». Значення «молотити вручну» репрезентоване словами *молотіт' (-ти)* (майже в усіх обстежених пунктах), *око́ло́чувати* (130, 134, 140, 141, 171), *вибива́т'* (128, 129, 131, 138), *розбива́т'* (169), *обмо́ло́чуват'*. Для називання останньої дії «молотити молотаркою» використовують лексему *молотіт'* (в усіх обстежених пунктах).

Сема «знімати зерно з качанів кукурудзи» репрезентована такими формами: *лу́щит'* (майже в усіх досліджених пунктах), *облу́щуват'* (134, 169, 184), *чи́стит'* (132, 139), *дра́ти* (135, 141), *де́рти* (168), *обдира́т'* (135), *мн'а́ти* (140), *лу́згат'* (170), *шолуши́т'* (174).

Значення «обробляти город після скопування» представлене словом *скородіт' (-ти)* (в усіх обстежених пунктах). Однією лексемою репрезентована і семема «поливати городину» — *полива́т'* (у всіх досліджених пунктах). Значення «розпушувати ґрунт і обгортати землею стебла рослин» об'єднує кілька підсем: «обробляти просапні культури вперше» — *полот'* (майже в усіх обстежених пунктах), *пропóлу́ват'* (128, 129, 130, 131, 134, 136, 137, 138, 141, 169, 170, 185), *сапа́т'* (128, 129, 131, 136, 137), *шарува́ти* (135, 171, 185), *розпу́шуват'* (130), *п'ідпу́шуват'* (172) і «обробляти просапні культури вдруге, обгортаючи коріння землею» — *обгорта́т'* (майже в усіх досліджених пунктах), *оку́чуват'* (128, 129, 132, 134, 135, 139, 169, 171, 172), *п'ідгорта́т'* (130, 131, 133, 136, 137, 140, 141, 170), *нагорта́ти* (128, 129), *обго́ртуват'* (169).

Значення «улаштовувати рядки, для того, щоб посіяти насіння» представлене такими найменуваннями: *прово́дити р'адкі* (майже в усіх обстежених пунктах), *писа́ти р'адкі* (130, 133, 168, 185) // [по_карто́плі ми пи́шемо р'адкі п'ід_бур'ак //] (130); *пропи́суват' р'адкі* (135), *марк'ірува́т'/марк'ірова́т'* (131, 136, 137), *робі́т' (-ти) р'адкі* (138, 140), *продира́т' р'адкі* [дл'а пос'іву р'адкі продира́йут' //] (141); *весті́ р'адкі* (169), *бит' р'адкі* (171), *прогорта́т' р'і́чкакі* (170). Репрезентантами ж семи «загрібати рядки після посіву насіння» є такі назви: *загорта́т'* (у більшості обстежених пунктів), *загр'іба́т'* (131, 132, 139), *засипа́т'* (131), *закида́т'* (140), *волочи́т'* (169).

Репрезентанти семема «проривати загушені городні рослини» і «підсаджувати городні рослини, що рідко ростуть» утворюють такі лексичні опозиції: *прорива́т' (-ти) / п'ідса́жуват' (-ти)* (майже в усіх

обстежених пунктах), *проривáт'* / *насáжуват'* (130, 133, 134, 135, 141, 170, 171), *проривáт'/прор'іжуват'* / *п'ідсáжуват'* (128, 129, 131).

Значення «поведінка рослини після її пересадки» представлено лексемами *прийн'áтис'/прійн'атис'* і *прин'áтис'/прін'атис'* (за швидкого темпу мовлення) (майже в усіх обстежених пунктах), *приж́итис'* [пересаділа капу́сту / должна́ прижі́тис' // бо до́щчик п'ішо́ў //] (139).

Семема «обробляти лопатою город перед саджанням» репрезентована такими назвами: *копа́т'* (майже в усіх досліджених пунктах), *перекóпуват'* (131, 134, 136, 137, 185) // [спочáтку зéмл'у перекóпуйут' / а по́т'ім са́д'ат' //] (185); *у́ско́пувати* (130, 169), *ско́пуват'* (171).

Значення «вибирати картоплю під час копання» представлено такими найменуваннями: *вибирáт'* (у більшості обстежених пунктів), *збирáт'* (131, 136, 137), *убирáт'* (140).

Семема «згрібати сіно» репрезентована такими лексемами: *згр'і-ба́т'* (майже в усіх досліджених пунктах), *ізгр'іба́т'* (170), *гребті́* (134, 135, 139, 141). Значення ж «перевертати вилами покіс на другий бік, щоб повністю просушити його» представлено такими назвами: *переверта́т'* (майже в усіх обстежених пунктах), *ворóчат'* (132, 139, 169), *валкува́т'* (136, 137), *воруши́т'* (131, 134), *перекі́дат'* (133), *розтру́шуват'* (141).

Значний інтерес для розгляду у сфері найменувань сільськогосподарських робіт становлять також іменники, що творяться від дієслів. У народному мовленні існує цілий ряд абстрактних іменників віддієслівного походження, які опредмечено називають дію, трудовий процес. Так, наприклад, семема «обробляння землі плугом, сохою» представлена лексемами *бра́нка* (у більшості досліджених пунктів), *ора́н':а* (133, 134, 139, 169), *па́хота* (135, 183), *у́спáхуван':а* (169). Стосовно цієї групи іменників слід зауважити, що деякі з них, зокрема *бра́нка* і *па́хота*, крім опредмеченої дії, можуть означати водночас оброблену плугом землю.

Відзначимо, що певні найменування можуть використовуватися і на позначення трудового процесу, і часу дії: «час і процес висівання зернових культур» — *с'і́убá* (в усіх обстежених пунктах), *пос'і́унá* (135, 140, 168, 171, 172, 178, 181, 183), *с'і́ян':а* (141, 170), *пос'і́у* (169); «час і процес збирання врожаю зернових культур» — *жнивá* (в усіх обстежених пунктах), *жа́тва* (128, 129, 135), *убóрочна* (172, 175), проте в деяких населених пунктах назви часу і процесу диференціюються: *жнивá* (час збирання) і *жнивувáн':а* (140), *убóрка* (133, 141) — процес; «час і процес обмолоту зернових культур» —

молод'ба (майже в усіх обстежених пунктах), *молот'ін':а* (131, 132, 141); *обмолот* (130, 185); «час і процес, коли найінтенсивніше сапають» — *прополка* (майже в усіх досліджених пунктах), *полка* (134, 135, 139, 140, 180, 184), *пол'ін':а* (132, 169), *пропол'уван':а* (130); «час і процес перевезення снопів, сіна з поля додому, на тік» — *перевозка* (у більшості обстежених пунктів), *перевезен':а* (128, 129, 132, 135, 139, 179, 184), *звезен':а* (130), *возови́ця'а* (110, 126, 180, 182); «час і процес косіння зернових культур» — *жнивá* (майже в усіх обстежених пунктах) // [с'енокос / це йак траву́ кос'ат' / а жнивá / коли зерно убира́ют' / отó жнивá //] (170); *кос'ін':а* (130, 134, 139, 141, 168, 169) // [коли́ траву́ кос'ат / це покос / с'інокос / зернов'і / кос'ін':а //] (169); *коз'ба́* (128, 129, 185), *косови́ця'а* (172); «час і процес косіння трави» — *с'інокос* (майже в усіх досліджених пунктах), *кос'ін':а* (130, 134, 139, 168) // [час кос'ін':а трави́ залéжит' од'того / чи рáн':а весна́ / чи тéпла / а заўс'ігда́ кос'ат' у'чэрвн'і //] (130); *косови́ця'а* (131, 133, 136, 137, 138, 172) // [жнивá / кос'ін':а зернових / косови́ця'а / трави́ //] (137); *коз'ба́* (128, 129, 185), *покос* (169); «процес і час збирання сіна» — *с'інокос/с'інок'іс/с'енокос* (майже в усіх обстежених пунктах) // [с'інокос ўже п'ідхóде до конц'á //] (185); *уборка* (131, 136, 137), *збирán':а с'іна* (130, 138) // [збирán':а с'іна почина́ют' п'ісл'á пóўно́й п'ідсу́шки //] (130); *скла́дка с'іна* (138), *скірдуван':а* (169).

Порівняймо наведені вище назви з тими, що функціонують у східнослов'янських говірках: «час і процес висівання зернових культур» — *пос'і́уна́* (СДЛЛ), *пос'е́уна́* (ССГ); «час і процес збирання урожаю, косіння злакових рослин» — *уборка/ўборка, жáтва, к'іс'ба́* (ССГ); *покос* — процес косіння трави (ССГ); «час і процес обмолоту зернових культур» — *жáтва, молот'ін':а/молот'ін':а, обмолот* (ССГ).

Розгляньмо і найменування деяких трудових процесів, зокрема таких: «копання городу» — *кóпка* (майже в усіх досліджених пунктах), *копán':а* (130, 131, 132, 134, 135, 139, 141, 169, 170, 172, 185) // [на_копán':а горóду ухóдит' багáто чáсу //] (130); *ўско́пуван':а* (168, 185), *перекóпка* (131), *ско́пуван':а* (168), *посáдка* [весно́йу копán':а / посáдка / восені́ / кóпка / перекóпка //] (131); *з'áблева кóпка* [з'áблева кóпка гр'áдок п'ід часні́к прохóдит' дес' у_жóўтн'і //] (141). Зауважимо, що ці назви можуть диференціюватися відповідно до часу (копати навесні, на зиму) і утворювати такі лексичні опозиції: *кóпка / копán':а (навесн'і́, на_весну) / на_з'і́му (на_зиму)* (в усіх обстежених пунктах), *ўско́пуван':а / копán':а* (169, 185), *копán':а/*

посáдка / кóпка/перекóпка (131), *кóпка / з'áблева кóпка* (141). Семема «процес обробляння городу після скопування» представлена такими лексемами: *скород'ín':a* (в усіх обстежених пунктах), *скорóджен':a* (141), *скородуván':a* [п'íсл'а кóпки займáйуц':a скородуván':ам //] (133); *боронуván':a* (185). Значення «процес поливу городини» репрезентоване такими назвами: *полиván':a* (майже в усіх досліджених пунктах) // [полиván':a нúжно / шоб усé прин'алóс'а //] (185); [у_посúшливе л'íто вес' час ухóдит' на_полиván':a горóдини //] (130); *полиў* (128, 129, 131, 132, 134, 135, 138, 141, 170, 172) // [полиў рослiн рóбл'ат' / коли сúхо і доўго нимá дощú //] (141); *полиўка* (128, 129), *зрóшуван':a* (168). Семема «процес спущування землі і обгортання нею стебел рослин» об'єднує кілька підсем: «дія, пов'язана зі спущуванням землі» — *пропóлка* (у переважній кількості обстежених пунктів) // [при_пропóлц'і зéмл'у спúшуйут' і обгортáйут' нéйу óвоч'і //] (141); *пóлка* (133, 173, 185), *пол'ín':a* (185), *розпúшуван':a* (130) і «процес обгортання землею рослин» — *обгортán':a* (майже в усіх обстежених пунктах) // [обгортán':a / це йак картóшку обгортáйут' / та і кукурúзу обгортáйут' //] (170); *окúчуван':a* (132, 135, 139, 169, 171, 172), *п'íдгортán':a* (130). Значення «процес загібання лунок, рядків після посіву» репрезентоване такими лексемами: *загортán':a* (майже в усіх досліджених пунктах), *загóрнен':a* (138), *загр'ібán':a* (131, 132, 139), *засипán':a* (131), *закидán':a* (140), *волоч'ín':a* (169).

Досить помітну групу у складі лексики традиційного господарювання становлять назви трудових процесів і дій, пов'язаних із вирощуванням сільськогосподарських культур. Щодо кількості та різноманітності репрезентантів, то це лексичне об'єднання, без сумніву, не може конкурувати з колом найменувань попередніх, аналізованих у роботі, ЛСГ. Однак зібраний у досліджуваних говірках матеріал дає підстави твердити, що навіть ця одна, на перший погляд, однорідна група лексем може свідчити про багатство говірної лексики, про наявність у її системі самотутніх структур, як, наприклад, *писáти/прописувати р'адкі* («улаштовувати рядки, для того, щоб посіяти насіння») й ін.

Лексика на позначення дій, пов'язаних з обробітком землі, вирощуванням сільськогосподарських культур, збиранням і збереженням урожаю, має досить складну структуру й об'єднує декілька лексико-семантичних мікрогруп із різномірною структурною організацією — «оранка», «посівні роботи», «жнива», «заготівля сіна», «перевезення снопів, сіна з поля», «молотіння», «городництво».

Найменування сільськогосподарських робіт передаються, як правило, дієсловами або ж іменниками віддієслівного походження, семантика яких має переважно безпосередній зв'язок із рільництвом і процесами, що його супроводжують.

Наш матеріал дає можливість стверджувати, що в центральноробожанських говірках домінує інфінітив із суфіксом -т' (звичайно, мова не йде про дієслова, основа яких закінчується на приголосний чи з наголошеним суфіксом): *гребті́, везті́, пр'áсти* й ін. Дієслова з тотожним значенням можуть утворюватися за допомогою різних суфіксів: *боронува́ти — борони́т'*, проте й префіксів також (останні щодо цього активніші): *п'ідса́жуват' — насáжуват'*; *вибира́т' — збира́т' — убира́т'*; *ско́пуват' — ўско́пувати*; *п'ідпу́шуват' — розпу́шуват'*, *перес'іва́т' — п'ідс'іва́т' — дос'іва́т'*, *прика́туват' — зака́туват'*.

Значний інтерес для розгляду у сфері найменувань сільськогосподарських робіт становлять також іменники, що творяться від дієслів за допомогою різних словотвірних засобів (суфіксів — *поли́ўка, полива́н':а; по́лка, пол'і́н':а, ко́пка, копа́н':а*; нульового афікса — *обмоло́т, поли́ў*, основоскладання — *с'інокос*). Як бачимо, назви аграрних трудових процесів і дій, пов'язаних із ними утворюються переважно за допомогою суфіксального і безафіксного способів словотвору. Найпродуктивнішим для цих найменувань і взагалі є суфіксальний спосіб. Зауважимо, що ця група лексем — назви сільськогосподарських робіт — має у складі багато похідних слів, до складу яких входять суфікси і префікси: *ско́пуван':а, ўско́пуван':а, обгорта́н':а, п'ідгорта́н':а, засипа́н':а* й ін., проте ці найменування не є утвореннями суфіксально-префіксального способу.

2.6. ЛСГ «агентивів»

Із назвами сільськогосподарських робіт, тісно пов'язані назви їх виконавців, так звана ЛСГ «агентивів». Назви виконавців сільськогосподарських робіт мають міцну традицію вживання, й більшість із них функціонує й тепер. Зрушення у системі найменувань сільськогосподарських професій зумовлені зміною самої системи професій у зв'язку з механізацією аграрного виробництва й «літературизацією» агентивних назв.

У досліджуваних говірках широко репрезентованими є, звичайно, семема «людина, яка оре землю» — *ора́ч* (в усіх обстежених пунктах) // [пруг т'áne в'іл / а за_нім іде ора́ч / йакій регул'уйе роботу плу́га //] (130); *па́хар'* (128, 129, 135, 138, 185) // [плу́гом упраўл'áйе па́хар' //] (135); *пруга́тар'* [одін за_плу́гом хóде / зве́ц':а

плугатáр' / а д́ругий ко́ней поган'áйе / погóнич //] (170); *плугáч* [идé з_плу́гом плугáч / а рíхлит' рáлом ора́ч //] (140); «чоловік, який сіє» — *с'івáч* (майже в усіх досліджених пунктах) // [навес'н'í с'івáч зас'івáйе обрóблену нíву //] (130); *с'ійáл'ш:ик/с'ійáл'ш':ик* (131, 134, 136, 137, 175, 179, 184), *с'ійáч* (141, 174, 180, 182) // [с'ійáч'í с'ійут' у_зéмл'у зерно́ й íнше нас'ín':а //] (141); *с'івáл'ш:ик/с'івáл'ш':ик* (133, 135, 185), *хл'іборóб/хл'еборóб* [на_чолов'íка / шо с'і́йе зерно́ / ў_нас кáжут' хл'іборóб / а хто кáже і хл'еборóб / йакшó íнше нас'ín':а / с'івáч //] (172). Для жінок ці заняття (орання, сіяння) не характерні. Традиційно це суто чоловічий вид роботи, тому, звичайно, цілком зрозумілою є відсутність фемінінативних назв-відповідників. Такі ж дії, як «жати серпом» і «в'язати снопи» рідко виконуються на території Центральної Слобожанщини чоловіками, проте семи «чоловік, що жне серпом» і «чоловік, що в'яже снопи» у говірках Харківщини є репрезентованими: *жнец'* (в усіх досліджених пунктах) // [молод'í жен'ц'í швídко прац'ўйут' / шо в'азáл'ники не_ўстига́йут' за_німи //] (130); *жнивáр'* (131, 168) і *в'язáл'ник* (майже в усіх обстежених пунктах), *в'азáл'ник* (130, 185).

Значення «чоловік, який молотить» представлене лексемами *молóтник* (у більшості досліджених пунктів), *молотні́к* (135, 179), *молотáр'* (128, 129, 132, 136, 137, 169) // [молотáр' ц'і́пами молóте сноп'í //] (130); *молот'іл'ник/молот'іл'ник* (140, 141, 176). Щодо останнього найменування, то воно у центральнослобожанських говірках здебільшого використовується на позначення особи, яка працювала на молотарці.

Семема «людина, що займається городництвом» репрезентована у центральнослобожанському ареалі» назвами *горóдник* (майже в усіх обстежених пунктах) // [горóдник'і́у у_на́шому сел'í багáто //] (141); *огорóдник* (134, 136, 137, 139, 141, 168, 170, 185).

Полінням сільськогосподарських культур на території Харківщини частіше займаються жінки, проте назви чоловічого роду також представлені: *пол'іл'ник* (130, 132, 134, 135, 139, 140, 141, 168, 170, 171, 172, 185) // [сапáти бур'áк у_колбóсп'і найма́йут' пол'іл'ник'і́ў //] (130); *сапáл'ник* (128, 129, 169), *сапáл'шчик* (131, 179). Значення «чоловік, який обробляє просапні культури сапою» репрезентується у центральнослобожанських говірках і загальнішими найменуваннями: *огорóдник* (136, 137), *роб'ітні́к* (138), *трўженік* (138).

Семема «чоловік, який копає» представлене лексемами: *копáч* (майже в усіх досліджених пунктах) // [горóд копáйе копáч //] (130); [чолов'ік'і́ў / йак'í шос' копáйут' / називáйут' у_нас копáч'і́ //]

(141); *копáл'ник* (133, 171, 180). Значення «чоловік, який вибирає картоплю за копальником» репрезентоване такими найменуваннями: *вибирáл'ник* (майже в усіх обстежених пунктах) // [вибирáл'ник вибирá картóшку за_копачém і скида́йе на_кúпи //] (141); *збирáл'ник* (131, 185), *п'ідбирáч* [за_копачóm картóплі збира́йе п'ідбирáч //] (130); *збирáч* (168), *збóричник* (172).

У складі ЛСГ «агентивів» поряд з утвореннями чоловічого роду функціонують паралельно і фемінінати: «жінка, що жне серпом» — *жні́ця'a* (в усіх обстежених) // [жні́ці серпа́ми ра́н'ше коси́ли ўс'ї зла́ки //] (141); *жа́чка* (134), *живва́рка* (168), *жа́тн'ица* [жа́тн'и́ца ўже п'ішла́ на_поле //] (185); «жінка, яка в'яже снопи» — *в'язáл'ниця'a* (майже в усіх досліджених пунктах), *в'азáл'ниця'a* (130, 140, 185) // [у_в'азáл'ниці́ беру́т' молоді́х д'іу́чат //] (130); дуже рідко *в'яз'і́л'ниця'a* (182).

Молотінням на Харківщині, як правило, займалися чоловіки: [ж'інкі не_молоті́ли // молоті́ли б'і́л'ше чолов'я́кі //] (131). Поширена й така позиція: [ўручну́ ўже ніхто не_молоті́т' / колі́с' каза́ли молотáр' / за́раз це машин'і́ст / йакшо́ ж'інка / то машин'і́стка //] (136). Поодинокі семема «жінка, що молотить» репрезентується такими лексемами: *молотáрка* (139, 140, 168, 169, 170, 171, 172), *молоті́л'ниця'a* (140, 141), *молотáрниця'a* (132), *молотниця'a* (135).

Значення «жінка, що обробляє просапні культури сапою» представлено назвами *пол'і́л'ниця'a* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ж'інка / шо по́ле горóд / зве́ц':а пол'і́л'ниця'a //] (141); [ко́жну господа́рку мо́жна назва́ти пол'і́л'ниц'о́йу / бо ўсе л'і́то на_горóд'ї сапа́йеш //] (130); *сапа́л'ниця'a* (169, 171, 172, 179).

Семема «жінка, яка копає» репрезентована у центрально-східно-жужанських говірках лексемами *копáл'ниця'a* (131, 133, 136, 137, 170, 171, 172, 185), *копа́чка* (128, 129, 134, 135, 138, 141) // [ж'інку / йакá копа́йе лопáто́й / звуг' копа́чко́йу //], *копачі́ха* (140). Значення «жінка, яка вибирає картоплю за копальником» представлено такими найменуваннями: *вибирáл'ниця'a* (128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 140, 141, 170, 171) // [вибирáл'ниці́ збира́йут' картóшку / збивáйут' з_не́йі зéмл'у і скида́йут' на_кúпи //] (141); *збирáл'ниця'a* (131, 185); *збóричи́ця'a* (172).

У складі ЛСГ «агентивів» функціонують як традиційні елементи (*ора́ч, с'і́йáч, молотáр'*), так і новіші назви (*тракторі́ст, машин'і́ст, комбайне́р*), поява яких зумовлена змінами, що відбулися у системі сільського господарства у зв'язку з його механізацією. У роботі ми звертаємо увагу переважно на ті, явища, які еволюціонували протягом

тривалого часу. У сучасному українському мовознавстві найменування виконавців дії характеризуються в першу чергу з огляду на словотвірний формант. Ми, йдучи за цією лінгвістичною традицією, також розглядаємо назви агентивів у словотвірному ракурсі (див. с. 177–179).

2.7. Назви сільськогосподарських знарядь

У сільському господарстві, зокрема в знаряддях аграрного виробництва, є численні реалії, які не еволюціювали протягом тривалого часу. Але в певний період розвитку цієї галузі вони замінені новими реаліями, технічно досконалішими, перекоструйованими. Так сталося і на території Харківщини запровадженням — внаслідок докорінного перевороту в сільськогосподарському виробництві нових форм господарювання, механізацією, появою нової техніки. Через те й численні найменування сільськогосподарського реманенту не набули паралелей, а відпали. Замість них увійшли в ужиток нові, не пов'язані з попередньою традицією називання, а такі, що виникли як предмети нової техніки. Має велике значення й те, що більшість старих назв були також стійкими протягом тривалого попереднього розвитку. Усе це створило своєрідний стан лексики в цій галузі. Традиційна система найменувань сільськогосподарського реманенту ще існує у вигляді живих фактів сучасного мовлення, проте її зрушення виразно усвідомлюється мовцями, бо поряд з нею існує також нова, інша система.

Основні традиційні найменування знарядь сільськогосподарського виробництва й досі активно функціонують на всій території Харківщини. Вони залишаються загальновідомими і загальноживаними, наприклад, *плуг*, *лопáта*, *косá*, *віла*, *серп*.

Плуг і його частини. Деякі з цих реалій мають досить складну побудову і, відповідно, ряд найменувань на позначення їх складових частин. Так, зокрема, при загальній назві *плуг* у всіх обстежених пунктах, ця реалія має такі найменування частин: «частина плуга, що відвертає відрізану скибу землі» — *лем'іш* (128, 129, 169, 171, 172), *отвáл* (133, 135, 141, 185), *поліц'а* (130, 131, 138, 140, 170) // [поліц'а плу́га н'іби розгортáйє зéмл'у / розд'іл'áйє йі́йі наўп'іл //] (130); [лем'іш п'ідр'іза́йє зéмл'у / а поліц'а перевертáйє //] (170); *лém'еш* (72, 75, 94, 128, 129), *отвáл'ник* (132, 139), *кóрпус* (168); «частина плуга, що підрізає шар землі знизу» — *лем'іш* (128, 129, 130, 133, 135, 140, 141, 170, 171, 172) // [лем'іш п'ідр'іза́йє пласт земл'і знізу / а поліц'а його перегортáйє //] (141); *лим'іш* (131, 136, 137), *л'ém'ех*

(134, 135, 138, 168), *л'ем'іх* (58, 106, 132, 139, 185), *л'ем'ех* (138), *отва́л* (60, 138, 169), *н'іж* (11, 71, 73, 86), *р'іза́к* (58, 138); «одна з двох похилих частин плуга, які тримає орач при оранні» — *чеп'іа* (майже в усіх обстежених пунктах) // [чеп'іги робили не_тоу́с'т'і / шоб зру́чно було трима́ти //] (130); [ру́чки плу́га / йак'і трима́у у_рука́х ора́ч / назива́лис' чеп'іа́ми //] (141); *ру́чка* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 169); «передня колісна частина плуга» — *кол'ішн'а́* (майже в усіх обстежених пунктах) // [кол'ішн'а́ окре́мо прикр'іпл'у́йец':а до_робочо́ї часті́ни плу́га //] (130); *передо́к* [кол'існ́у часті́ну назива́ли передко́м //] (140); «менше колесо плуга» — *пол'ове́* (у більшості обстежених пунктів); «більше колесо плуга» — *борозе́н:е* (в усіх обстежених плугах) // [борозе́н:е ко́лесо по_борозн'і́ йде / по_р'і́у́чаку //] (170); *борозне́* (141); «деталь, що з'єднує колішню з робочою частиною плуга» — *гр'ад'і́л'* (жіночий рід) (майже в усіх обстежених пунктах) // [гр'ад'і́л' зйе́дну́є кол'ішн́у з_робочо́ю часті́ною плу́га //] (130); [гр'ад'і́л' по́йе́дну́вала передо́к з_плу́гом //] (141); *гр'ад'і́л'* (чоловічий рід) [до_гр'ад'і́л'а кр'і́пילו́с'а чере́сло //] (170); *цепкі́* (131, 185); *в'іс'* (132, 134), *ра́ма* (140), *кронште́йн* (168); «частина плуга, що сполучає гряділь з полицею та чепігами» — *сто́уба* (майже в усіх обстежених пунктах), *сто́йба* (61, 64, 73, 79), *ра́ма* (130, 131, 136, 137, 168, 171, 185) // [ра́ма зйе́дну́є гр'ад'і́л' з_полице́ю та чеп'і́а́ми //] (130); *цепкі́* (133, 138, 140, 169, 172), *попере́чка* (128, 129), *ко́рпус* [гр'ад'і́л' полице́ю і чеп'і́а́ми зйе́днува́у ко́рпус //] (140); «частина плуга, що сполучає між собою чепіги» — *попере́чка* (майже в усіх обстежених пунктах) [попере́чка зйе́дну́є чеп'і́ги //] (130); *перепо́нка* (66, 68, 170); *ба́нтина* (73, 94), *п'ідпо́рка* (15, 69), *розн'о́рка* (72, 185) // [чеп'і́ги не бу́дут' держа́ц':а без_розн'о́рки //] (185); *перемі́чка* (71), *зві́аска* (79), *зв'а́ска* (86); «частина плуга, якою він пересувається по дну борозни» — *пйа́тка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [по_дну́ борозн'і́ плуг пересува́йец':а пйа́ткою //] (128); *пйа́та́* (134, 141, 169), *п'ата́* [п'ато́йу плуг пересува́йец':а по_дну́ борозн'і́ //] (130); *п'ідбо́шва* (170), *лем'і́ш* (132, 135), *л'ем'ех* (139, 168), *пол'ова́ до́шка* (136, 137), *пол'ова́ доска́* (185), *до́ска* (138).

З ЛСГ «плуг і його частини» пов'язані й семи «лопатка на довгому держаку для очищення землі на полиці та леміші плуга» — *істик* (майже в усіх обстежених пунктах) // [істик / така лопато́чка на_держаку́ / ч'іс'т'ат' плуг / йак забива́йец':а //] (170); *істик* (135, 138, 139, 169, 175, 180); *чісти́лка* (130, 138, 179) // [чісти́лку вико́ристо́вуйут' дл'а очі́шчен'':а землі́ на_полиц'і́ та лем'і́ш'і́ плу́га //] (141); *чістик* (141, 168) // [чісти́ком згр'і́бали зе́млу́ з_полиц'і́ та лем'і́ша́ //] (141);

ч'їстик (185), *лопáта* (138) і «підкладка зі збитих грубих жердин для перевезення плуга» — *волок* (у більшості обстежених пунктів), *воло́ка* [дл'а перевéзен':а плуг клáли на_воло́ку з_жердін //] (141); *поўзун* (140), *п'ідклáдка* [на_п'ідклáдц'і перевóз'ат' плуг на_пóле //] (130). Поширені у центральнослобожанських говірках і такі позиції: [плуг перевóзили бестáркою //] (138); [плуг прич'іпл'áйец':а до_тра́ктора і ў_прип'ідн'áтому полóжен':і перевóзиц':а //] (168); [н'і́йáких п'ідклáдок не_було́ / нá_б'ік плуг поклад'ут' та й вез'ут' //] (170); [плуг перевóзили гарбóйу //] (185).

Знаряддя для розпушування землі та їх частини. На Харківщині для розпушування землі колись використовували рало, смик (примітивна борона), застосовують і сьогодні борону, культиватор. Семема «борона» репрезентована лексемами *боронá* (в усіх обстежених пунктах) // [п'ісл'а бранки зéмл'у розп'ушуйут' боронóйу //] (130) і спорадично *смик* [р'іл':у розп'ушуваў смик //] (141). Значення ж «культиватор» представлене назвою *кул'т'івáтор* (у всіх обстежених пунктах) // [дл'а_розп'ушувán':а р'іл':і іспóл'з'уйут' кул'т'івáтор //] (137). Семема «рало» репрезентована лексемою *рáло* (140, 185) // [коліс' зéмл'у розп'ушували рáлом //] (185).

Розгляньмо й найменування частин борони: «поздовжній брусок дерев'яної борони, в якому укріплені зуби» — *валóк* (майже в усіх обстежених пунктах), *біл'це* (138, 137), *ра́ма* (140, 141) // [зубкі бороні кр'іпл'áц':а до_ра́ми //] (141); *брусóк* (140), *боронá* (133), *райбор'інка* [ў_дерев'я́ному бруску́ зуби позаб'іван'і / оцé райбор'інка //] (170); «один з двох поперечних брусків у бороні, що сполучають поздовжні бруски з зубами» — *брусóк* (у всіх обстежених пунктах), *поперéчний брусóк* (136, 137, 140); *гр'ад'іл'* (128, 129, 138), *поперéчина* (130, 179) // [поперéчина скр'іпл'уйе стел'ва́г'і //] (130); *поперéч'іна* [у_нас поперéчний брусóк називáють поперéч'іною //] (185); *поперéчка* (140), *стел'ва́га* (133), *штíл'ва́га* [ч'іпл'áйуц':а на_штíл'ва́гу бор'інки //] (74); *боронá* (168);

Соха і рало. Розгляньмо й назви давніших, і, відповідно, примітивніших, ніж плуг, знаряддя для оранки, зокрема рала і сохи: «соха» — *сохá* (архаїчне) (майже в усіх обстежених пунктах) // [це сло́во іспóл'з'уйут' р'ідко // коліс' даўно́ бу́ла // сохá зні́кла шче на_почáтку два́дц'áтого стол'т'а //] (141); [сохá бу́ла ў_старин'у //] (138); [коліс' ора́ли сохóйу //] (128); «рало» — *рáло* (архаїчне) (майже в усіх обстежених пунктах) // [ра́ло коліс' бу́ло / скла́далос' з'і_сто́йки і ра́ми // до_ра́ми кр'іпі́лас' ла́па //] (138); [ра́ло / знар'áд':а дл'а_о́ранки / даўн'е //] (136); [ра́ло коліс' бу́ло / шчас плугі //] (169); «дерев'яне

рало» — *дерев'яне рало* (128, 129, 140, 174, 175, 179, 180, 184), *дерев'яне рало* (134, 182, 185) [колис' зéмл'у обробр'яли дерев'яним рало́м //] (185); *соха́* (132, 133, 135, 139, 177), *борона́* (128, 129, 138), *рало́* (141); «рало з залізним наральником» — *зал'ізне рало́* (128, 129, 140) // [зал'ізне рало́ складало́с' з'і́сто́йки і зал'ізної ла́пи //] (140); *ра́ло* (131, 179), *чересло́* (133), *плуг* [ра́ло / на́рал'ник у́йяко́го за́л'іза / назива́ли у́нас плуг //] (141); *п'ідплу́жник* [зéмл'у п'ідплу́жником о́рали //] (185); «однозубе безполозове рало» — *чересло́* (133), *с'іпа́тра* [безполо́зове ра́ло з о́дним зу́бом зва́ли с'іпа́тра //] (141); «однозубе рало з полозом» — *плуг* (133, 135); «багатозубе рало» — *ра́ло* (128, 129, 138, 140), *ра́ло з трику́тно́ю ра́мою* (131, 136, 137, 185), *ра́ло з ра́мою* [використо́вували у́нас / ка́зала ма́ма / ра́ло з ра́мою і багат'ма́ зу́бами //] (141); *багатозу́бе ра́ло* [багатозу́бе ра́ло було́ з трику́тно́ю ра́мою //] (131); *тр'охуго́льне ра́ло* (138), *чоти́р'охуго́льне ра́ло* [ра́ло було́ чоти́р'охуго́льне або́ тр'охуго́льне //] (138); *боронопо́д'і́бне ра́ло* (134), *борона́* (135), *граблепо́д'і́бне ра́ло* (185); «рало, яке тягнув один кінь чи віл» — *одноко́рпусне ра́ло* (128, 129, 131, 138) // [в одноко́рпусне ра́ло за́пр'ага́ли одно́го кон'а́ чи вола́ // ў двоко́рпусне / два //] (131); *одноко́н:е ра́ло* (136, 137); «рало, яке тягнуло кілька волів чи коней» — *двоко́рпусне ра́ло* (128, 129, 138), *двоко́рпусне ра́ло* (131), *пароко́н:е ра́ло* (136, 137).

Значну групу становлять і **назви ручних знарядь для обробітку ґрунту**: «знаряддя для обробляння просапних культур» — *са́пка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [овочéв'і гр'ядки пропóл'у́йт' са́пкою //] (141); *сапáчка* (у більшості обстежених пунктів) // [сапáчко́ю карто́шку обгорта́йт' //] (185); [у́нас ус'і сапáчки трапе́ційе́ю //] (172); *сапа́* (140, 168, 169) // [сапа́ ма́йе фо́рму трапе́ці́ї //] (140), *та́пка* (134, 135), *копа́ниц'а* (138), *болга́рка* [йе обична са́пка // вона́ у́фо́рм'і трапе́ці́ї // йе болга́рка / полу́кру́гла // болга́рко́ю куку́ргу́зу са́да'т' // йакшо земл'а́ тверда́ / то болга́рко́ю лу́ч:е поло́т' / круго́м де́рева випóл'ува́т' не́йу хорошо́ //] (170); «трубка, якою сапа кріпиться до держака» — *петл'а́* (майже в усіх обстежених пунктах), *ру́лка* (130, 136, 137, 140) // [ру́лко́ю са́пка кр'і́пиц':а до держака́ //] (130); *ву́хо* (169, 171, 172); *обу́шок* (132, 135, 139) // [обу́шок кр'і́пит' т'а́пку до держака́ //] (135); *ру́нка* (170, 185) // [шоб прич'і́пит' держа́к до сапáчки / треба́ ру́нку //] (185); «держак сапи» — *держáк* (у всіх обстежених пунктах) // [держáк са́пки дерев'я́ний / в'ін не́пові́нен бу́ти ду́же до́гим //] (130); [держáк треба́ обструга́ти / шоб ру́ки не́тер //] (185); [держáк са́пки ро́бл'а'т' з лехкі́х дере́ў / шоб вона́ була́ лехка́ і удо́бна //] (141);

черенок (136, 137); «маленька сапка для обробляння грядок цибулі, моркви» — *сапка* (майже в усіх обстежених пунктах); *малén'ка сапка* [малén'койу сапкойу пól'ат' цибу́л'у / часнік / мо́ркву / петру́шку //] (130); *сапа́чка* (140, 141, 168, 169) // [дл'а_обро́бки цибу́л'і / мо́рки беру́т' сапа́чку / малéнуку //] (141); *та́пка* (134, 185) // [т'а́пкойу цибу́л'у пól'ат' //] (185); *копани́чка* (138); «знаряддя, яким перекопують землю» — *лопа́та* (в усіх обстежених пунктах) // [дл'а_копа́н'а землі́ беру́т' лопа́ту //] (141); [карто́пл'у копа́ють лопа́тою //] (130); [шоб ўскопа́т' зéмл'у трéба лопа́ту / мо́жна віла //] (185); *віла* (майже в усіх обстежених пунктах); «держак лопати» — *держак* (у всіх обстежених пунктах) // [держак у_лопа́ти повинен бу́ти тоўший / н'іж у_са́пки / шоб не_зламаўс'а //] (141); *черенок* (132, 134, 135, 136, 137, 139, 171); «трубка лопати, в яку забивається держак» — *ру́нка* (майже в усіх обстежених пунктах) [держак забива́ец'а ў_ру́нку //] (141); *вўхо* (у більшості обстежених пунктів); *ру́лка* (136, 137), *рула́* (131), *д'ірка* (138); «совкова залізна лопата» — *соўкова́ лопа́та* (в усіх досліджених пунктах) // [соўково́ю лопа́тою удо́бн'іше викида́ти наво́з з_л'і́ва //] (168); *соўкова лопа́та* (128, 129, 130) // [соўко́вою лопа́тою ўзі́мку доводи́ц'а в'ідгріба́ти //] (130); *граба́рка* (136, 137, 140, 169, 170, 180, 182, 184) // [граба́ркою ў_корóви вич'еш'а́йут' і сипу́ч'і матер'і́али набира́ють //] (170); *шахте́рка* (132, 135, 139), *шахт'о́рка* (136, 137, 179), *совок* [совко́м викида́ють наво́з або мусо́р //] (141); *карицо́ўка* [карицо́ўкою ў_коро́ў ч'іс'та́т' //] (185); «граблі» — *грабл'і* (майже в усіх обстежених пунктах) // [грабл'і́ дуже потр'і́бн'і ў_хаз'а́йств'і // ні́ми скоро́д'ат' горо́д згріба́ють с'і́но і траву́ //] (141); *гра́бл'і* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 172, 174, 176, 177, 178, 180, 181, 183) // [уз'ала́ грабл'і́ і п'ішла́ згріба́ти с'і́но //] (185); *зал'і́зн'і грабл'і́* (128, 129, 130) // [зал'і́зн'іми грабл'а́ми розбива́ють грудкі́ / а дере́в'а́ними грабл'а́ми згріба́ють с'і́но //] (130); *дере́в'я́н'і грабл'і́* (128, 129) // [дере́в'я́н'і грабл'і́ дл'а́ с'і́на / зал'і́зн'і́ / скоро́ди́ти зéмл'у //] (128); *дере́в'я́ні грабл'і́* (130); «держак грабель» — *держак* (у всіх обстежених пунктах) // [держак гра́бел' доўгий і тонкий́ / шоб далéко достава́ў //] (141); [на_грабл'а́х полама́ўс'а держак //] (185); *грабл'і́шче* (131, 132, 133, 135, 139, 140, 170, 171), *рога́ч* (136, 137); «частина граблів, на якій кріпляться зуби» — *вало́к* (майже в усіх обстежених пунктах), *грабл'і́шче* (128, 129, 134, 138), *гра́блишче* (128, 129, 130) // [на_гра́блишч'і́ гра́бел' розм'і́шчуйу́ц'а зубкі́ / дере́в'я́н'і́ або зал'і́зн'і́ //] (130); *пла́нка* (133, 141) // [зубці́ прикр'і́плен'і́ на_поперéчну́ пла́нку //] (141); *по́ле* (168); «один із зубів на валку граблів» — *зубо́к* (у переважній кількос-

ті обстежених пунктів) // [ў_по́ле ў́же трéба ўста́вити два зубкі //] (168); *зуб* (128, 129, 133, 135, 169, 170, 174, 176, 179, 180, 182); *зубéц'* (141, 171, 184) // [зубці́ грабел' знаход'ац':а на_пéўн'ий в'ідстан'і друг от_дру́га // вона́ мо́же бу́ти р'ізна // це залéжит' в'ід признáчен':а грабел' //] (141); *зубчик* (134, 173), *к'і́лок* (138); «вила, якими копають землю» — *ві́ла* (в усіх обстежених пунктах) // [іногда́ зéмл'у копа́йут' ві́лами / а не_лопа́тойу // ці́ ві́ла зал'ізн'і / з'агну́тими к'інц'а́ми //] (140); [ві́ла / йакі́ми копа́йут' / йак пра́вило / тр'ох / чотир'охшті́р'ов'і / бува́йут' шестишті́р'ов'і //] (169); *садо́в'і ві́ла* (136, 137, 140); *бармакі́* (132, 135, 139) // [бармакі́ / ві́ла / йакі́ми копа́йут' зéмл'у //] (135); *туп'і́ ві́ла* [у_туп'і́х вил зубкі́ ші́рш'і́ і туп'і́ / ні́ми копа́йут' зéмл'у //] (130); *копач'і́* [копач'і́ / ві́ла / йакі́ми переко́пуйут' горо́д //] (185).

ЛСГ «знаряддя для збирання врожаю». До складу цієї групи віднесімо такі найменування: «залізнi ви́ла» — *ві́ла* (в усіх обстежених пунктах) // [ві́ла / це звича́йн'і / зал'ізн'і / з_чотирма́ зуба́ми // / набира́йут' карто́пл'у / бур'акі́ // бармакі́ дерев'я́н'і / п'яті́ і шести́зуб'і́ / дл'а_поло́ви //] (137); [найчаст'і́ше ві́ла беру́т' дл'а_нос'і́н':а с'і́на //] (140); [ві́ла кі́дають' солóму на_скирдú //] (185); [ві́ла йе двухзубков'і́ / це дл'а_сноп'і́ў / чотир'і́зубков'і́ / це звича́йн'і //] (133); [ві́лами збира́йут' с'і́но / солóму / наштрі́куйут' і несу́т' / куді́ трéба //] (130); [зал'ізн'і́ ві́ла так і назива́йут' зал'ізн'і́ або́ ка́жут' прóсто ві́ла //] (140); «залізнi ви́ла з двома рі́жками» — *дво́йча́та* (у більшо́сті обстежених пунктів), *ві́ла* (168, 169, 170, 172) // [крі́ли хаті́ і подава́ли ві́лами солóму // два зубка́ / шоб лу́ч':е було́ зн'іма́т' солóму //] (170); *дв'і́йча́та* (131, 132), *двор'і́жков'і́ ві́ла* (130, 141) // [двор'і́жковими́ ві́лами кладу́т' очерéт на_покр'і́ўл'у //] (130); [булі́ ран'і́ше ві́ла двор'і́жков'і́ //] (141); *двохрoжков'і́ ві́ла* (133), *дв'і́йча́к* (134), *дво́йча́к* [дво́йча́к / ві́ла / ў_йакі́х два зу́би //] (135); *дво́йча́тка* [дво́йча́тка / ві́ла з_двома́ зуба́ми //] (185); «залізнi ви́ла з трьома рі́жками» — *тро́йча́та* (майже в усіх обстежених пунктах); *тро́йча́тка* (128, 129, 175, 179, 185); *тр'і́йча́та* (131, 132, 184), *три́р'і́жков'і́ ві́ла* (130, 141) // [три́р'і́жков'і́ ві́ла використóвуйут' у_господáрств'і́ дл'а_перенéсен':а с'і́на //] (130); [ві́ла / шо ма́йут' три ро́ги / звáли три́р'і́жковими́ //] (141); *тр'охрoжков'і́* (133, 174, 177, 179); *тро́йча́к* [тро́йча́к / ві́ла / йак'і́ ма́йут' три зу́би //] (135); *тр'і́йча́кі́* (168); *тр'і́йча́к* (134); *ві́ла з_тр'о́ма шти́р'а́ми* [дл'а_с'і́на беру́т' з_тр'о́ма шти́р'а́ми / чотир'ма́ // дл'а_ско́пуван':а горо́да //] (169); *тро́йн'акі́* (170); «залізнi ви́ла з чотирма рі́жками» — *ві́ла* (в усіх обстежених пунктах), *чотир'охр'і́жков'і́*

віла [у_{чотир'охр'іжк'ових} вил чотіри зубкі //] (130); *чотир'ір'іжк'ов'і віла* [с'огодн'і ўсел'і збереглис' лишє чотир'ір'іжк'ов'і віла //] (141); *чотир'охрожк'ов'і віла* (133), *четверн'і віла* (134), *звичайн'і віла* (140), *бармакі* (168), *четвераки* (132), *четвертаки* (139), *чотирчак* [чотирчак / віла з чотир'ма зубами //] (135); *віла з чотир'ма штир'ами* (169); «із природної розсохи дерев'яні віла з двома ріжками» — *р'іжкі* (майже в усіх обстежених пунктах) // [р'іжкі т'іл'ки дл'а перенесен':а с'іна //] (130); *рожєн* (133, 180, 182), *р'іжєн* [р'іжєн / дерев'ян'і віла з двомá зубами //] (135); *рогáчки* (138), *рогáч* (169), *рогáтина* (168), *двойчáта* (140), *дворóзи* [дл'а с'іна ран'іше брали дерев'ян'і віла з двомá р'іжкáми / дворóги //] (141); «дерев'яні віла з трьома ріжками» — *тройчáта* (у більшості обстежених пунктів), *тр'ійчáтка* (168), *трир'іжк'ов'і віла* (130, 141) // [дерев'яними трир'іжк'овими вілами ўже не користуйуц':а / їх зам'ініли зал'ізні //] (130); [дерев'ян'і віла з тр'омá рогáми називáлис' / йак зал'ізні / трир'іжк'овими //] (141); *рожєн* (133), *бармакі* (185), *віла* (170); «залізні віла з густими і тупими на кінцях ріжками для набирання картоплі, буряків та ін.» — *бармакі* (в усіх обстежених пунктах) // [бармакáми набирайт' / бур'ак / р'іпу //] (130); [бармакі / віла / йакіми набирайт' óвоч'і / бур'ак / картопл'у //] (135); [віла з густими рогáми дл'а набиран':а картошки називáлис' бармакі //] (141); [тр'ійчакáми складаймо с'іно / а бармакáми гич' //] (168); [бармакі / віла так'і / ўйіх дєс'ат' / дванáц'ат' зубк'іў //] (170); *грабáрки* (138); «дерев'яні віла з п'ятьма ріжками» — *віла* (у більшості досліджених пунктів) // [так'і віла / з п'ят'ма зубами / іспóл'зуйут' дл'а набиран':а полóви //] (136); *п'ят'ірчáтка* (140), *п'ятир'іжк'ов'і віла* (141), *тирполóги* [тирполóги / вони так'і плóскєн'к'і / нїми одгортáли полóву //] (170); *бармакі* (130); «зуб вил» — *зуб* (майже в усіх обстежених пунктах) // [у вілах ч'єтверо зуб'іў //] (185); *зубók* (130, 133, 140, 170) // [зубкі вил нагадуйт' зубкі граб'іў / алє вони дóўш'і і гостр'іш'і //] (130); *р'іжók* [за к'іл'к'іс'т'у р'іжк'іў називáйуц':а віла //] (130); *р'іє* [віла мали в'ід двох до п'яті рог'іў //] (141); *штир'* (169); «держак вил» — *держáк* (у всіх обстежених пунктах) // [держáк вил рóбл'ат' дóвшим / н'іж улопáти //] (130); *черенók* (136, 137); «знаряддя у вигляді довгого зігнутого ножа, яким жнуть» — *серп* (у всіх обстежених пунктах) // [хл'іб жнут' серпóm //] (130); [ран'іше серпóm жáли / а шч'ас т'єхн'іка //] (185); [ран'іше зернó жáли серпáми / а пот'ім складáли ўсноп'і //] (141); «ручка серпа» — *рúчка* (в усіх обстежених пунктах) // [рúчку серпá рóбл'ат' з дєрева / обтєсуйут' / шоб булá

гладен'ка //] (130); [серп маў дерев'яну рúчку і зал'їзне лéзо //] (141); «різальна частина серпа» — лéзо (майже в усіх обстежених пунктах) // [лéзо серпа майє зазúблен'а //] (130); [лéзо / то гóстра частина серпа //] (141); *серп* (128, 129, 131, 135, 169, 170, 171, 179), *полотно́* (140, 185) // [у серпа гóстре полотно́ //] (185); *р'їзак* (138); *н'їж* (169), *л'éзв'їя* (170); «коса» — *косá* (в усіх обстежених пунктах) // [кóсоїу скóшуйут' траву́ і зернов'ї //] (130); [зáраз кóсоїу кóс'ат' т'їл'ки траву́ / а ран'їше нéїу косїли хл'їб //] (141); [косá висїт' б'їл'а хл'їва //] (168); [кóсу клепа́т' ча́сто на́да //] (185); *ск'їсок* [ск'їсок / косá / мéн'ша за рóзм'їром і з кóрóткóїу рúчкоїу //] (140); «держак коси» — *к'їс'á* (майже в усіх обстежених пунктах) // [до самóїї косї кр'їпиц'а к'їс'á //] (130); *к'їсцé* (128, 129, 136, 137, 139, 185), *кос'їо* [кóсу трима́йут' за кос'їо́ //] (132); «ручка на кіссі» — *рúчка* (в усіх обстежених пунктах) // [на к'їс'ї йе рúчка / зрóблена з дéрева //] (130); *габéлок* (141); *к'їс'ц'á* [на кос'ї йе малéнке к'їс'ц'á //] (185); «металевий обручик, за допомогою якого коса скріплюється з кіссям» — *напéрстóк* (132, 134, 136, 137, 139, 140, 170, 171) // [наперсткóм косá кр'їпиц'а з к'їс'áм //] (140); *кол'цó* (128, 129, 133, 138, 141, 169, 172) // [з к'їс'áм косá скр'їплена кол'цóм //] (141); [кол'цó набивáйец'а / ст'áгуйец'а капрóнової нїткóї держáк / шоб нé гул'áло л'éзв'їе //] (169); *к'їл'цé* [к'їл'цé скр'їпл'уйе кóсу з к'їс'áм //] (130); *пéрстен'* (135); *обру́чик* (131), *обру́ч* (168), *ру́нка* [ру́нкóїу скр'їпл'уйец'а к'їс'ц'á і металéвий обру́ч'їк //] (185); «клинок, за допомогою якого кріпиться коса на кіссі» — *клинóк* (у більшості обстежених пунктів) // [клинóк ўбивáйут' у к'їл'цé / колї кр'їпл'ат' кóсу на к'їс'ї //] (130); *клинéц'* (134, 138, 139, 140, 168, 170), *клин* (141, 169, 170, 171), *клинчик* (131, 136, 137, 138), *пáсклин* [на ц'у́ кóсу нўжен пáсклин //] (180); *пáклин* (176), *ўвїаз'* (79); «середня частина коси» — *полотно́* (майже в усіх обстежених пунктах) // [середїна косї звéц'а полотно́м //] (141); *ведúшча частїна* [ведúшча частїна зр'їзує основну́ масу травї //] (130); *косá* (168, 172); *р'їжуча частїна* [р'їжуча частїна косї дўже гóстра //] (185); «передня звужена частина коси» — *носóк* (в усіх обстежених пунктах) // [носóк / найгостр'їша частїна косї //] (130); [пéред косї звéц'а носкóм //] (141); [по кáмн'у ўдáриў і носóк з'їгнуў'са //] (185), *нос* (171), *звўжене полотнїшче* (168), «задня потовщена частина коси» — *пйáтка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [пйáтка / задн'а частїна косї //] (141); *п'áтка* (130, 185) // [косá на п'áтк'ї тр'їснула //] (185); *пйатá* (168, 169), *п'атá* (169); «гострий край полотна» — лéзо (у більшості обстежених пунктів) //

[лэзо косі гостр'ят' мантáчкoйу //] (130); *жáло* (128, 129, 131, 136, 137, 141, 170) // [гóстрий край полотнá косі називáють' жáло //] (141); *косá* (168), *лэзв'йáа* (133); «верхній потовщений край полотна коси» — *прут* (майже в усіх обстежених пунктах) // [вéрхн'ий край полотнá звéц'а прут //] (141); *спінка* (132, 135, 139, 185), *загін* [загін / це вéрхн'ий потoўщений край косі / йакій притримує скóшену траву при_кос'ін':i //] (130); *зáчин* (134), *косá* (168), *ребрó* (170); «брусok для гостріння коси» — *мантáчка* (у більшості обстежених пунктів) // [кóси гостр'ят' мантáчкoйу //] (141); [мантáчка лежít' б'іл'а л'ітн'óйi кúхн'i //] (168); [ýс'егдá кóсу клепа́ють' / а потóm мантáчкoй тóчат' //] (185); *брусóк* (133, 140, 169, 172, 176, 180, 182, 184), *брус* (170), *галайдá* (134); «спеціальне пристосування для носіння бруска, яким косарі гострять косу» — *чохóл* (130, 134) // [мантáчку косар'і тримáють' у_чохл'і //] (130); *ч'ехóл* (168), *кобура́* (136, 137); *брусни́ц'а* [брусóк хова́ймо ў_брусни́ц'у //] (141); *сúмка* [брусóк нóс'ат' у_сúмц'і] (133). Слід відзначити, що в більшості обстежених пунктів немає такого пристосування, а відповідно й назв на його позначення: [мантáчку за_пóйас кáли / ў_чóб'іт лóжат' //] (138); [ми мантáчку на_в'ір'óўку прив'я́зували / до_пóйаса //] (170).

Семема «вузька дощечка для гостріння коси, покрита смолою з піском або цементною масою» репрезентована лексемою *мантáчка* (в усіх обстежених пунктах) // [рáн'ше мантáчкoйу називáли не_брусóк / а дошчечку з'і_смолóйу і п'іскóм //] (141). Значення «пристрій над косою (у вигляді невеликих граблів із довгими зубцями), що кладе в рядок скошені стебла» представлено такими лексемами: *грабкí* (майже в усіх обстежених пунктах) // [отáк косíли / грабкí на_кос'і звéрху стoйáт' / р'іўн'áють' колоскí // пóт'ім / колí вйáжут' снопí / то ни_одíн колосóк дóл'і не_лежít' //] (170); *гра́бки* (131, 141) // [колíс' над_косóйу булí малéн'к'і гра́бл'і / шо кáли ў_р'адóк скóшений хл'іб / йíх називáли гра́бки //] (141); *граблíшче* (132, 139), *гра́блишче* [гра́блишче складáйе ў_валкí с'íно //] (185); *грабóк* [збóўн'і нага́дує невеличк'і гра́бл'і з_дóўгими зубц'áми //] (130); *грабл'і* (168), *цапóк* (140), *жáло* (134). Семема «коваделко, на якому клепають косу» репрезентована такими назвами: *бáбка* (у більшості обстежених пунктів) // [кóсу клепа́ють' на_бáбц'i //] (141); *ковáдло* (128, 129, 130) // [на_ковáдл'і молоткóм клепа́ють' кóсу //] (130); *ковáделко* (132, 177, 180), *ковалéн'ка* [кóсу клепа́ють' на_ковалéн'к'i //] (185); *наковáл'н'а* (169), *п'ін'óк* (169), *клепáчка* (171). Значення «нерівність, горбик на полотні коси від невмілого

клепання» представлене такими лексемами: *гóрбик* (майже в усіх обстежених пунктах) // [при_неу́далому клепа́н'і на_лэзов'і косі́ можна наро́бити го́рбик'і́у //] (130); *бугоро́к* (128, 129), *лопа́йка* (133, 136, 137, 184), *лапу́шка* (135, 141) // [йакшо́ неўм'іло клепа́ти косу́ / на_н'ій утво́р'ац':а лапу́шки //] (141); *хлопа́йка* (140), *хлопу́шка* (170), *лопоту́шка* (138), *брак* (138), *бриж* [наро́бит' бриж'і́у на_кос'і //] (170).

ЛСГ «знаряддя обмолоту». До цієї лексичної групи віднесімо такі найменування: «просте знаряддя з двох різних довжиною скріплених палиць для обмолочування снопів» — *ц'іп* (у всіх обстежених пунктах) // [обмоло́чуйут' сно́пі ц'і́пами //] (130); [ра́н'ше ми ўсе мо́лотіли ц'і́пами //] (140); [зерно́ ра́н'ше обмоло́чували ц'і́пами //] (141); *ц'іпо́к* (169); «держак ціпа» — *ц'іп'ілно* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ц'і́п кр'і́пиц':а до_дереви́аного ц'і́п'ілна //] (130); *цип'ілно* (135, 139), *держа́к* (128, 129, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 168, 169, 179, 182, 185); «одна з двох шкіряних петель на верхніх кінцях держака і бияка ціпа» — *капи́ц'а* (у більшості обстежених пунктів), *капи́ц'а* (130, 132, 139, 141) // [капи́ц'і ч'іпл'а́йут до_ве́рхн'ого к'і́н'ц'а ц'і́п'іл'на //] (130); [шк'і́р'ан'і পে́тл'і на_к'і́н'ц'а́х ц'і́п'іл'на і бийа́ка зва́ли капи́ц'і //] (141); *ремн'і* (133, 134); «шкіряний шнурок, що ним з'єднані капиці держака і бича» — *ушива́лок* (майже в усіх обстежених пунктах), *ушива́л'ник* (140, 170), *ушива́л'ник* [ушива́л'ником зйе́дну́ють капи́ц'і ц'і́п'іл'на та бича́ ц'і́па //] (130); *вишива́л'ник* (131), *шнуро́к* (130), *у́вйаз* [у́вйаз зйе́днува́ў капи́ц'і держака́ і бича́ ц'і́па //] (141); «частина ціпа, якою молотять» — *бич* (у більшості обстежених пунктів), *бийа́к* (141, 169, 172, 184); «лопата-совок, що нею віють вимолочене зерно» — *лопа́та* (майже в усіх досліджених пунктах) // [дереви́анойу лопа́тойу в'і́йали зерно́ //] (185); *сово́к* (128, 129, 134, 135, 138, 180, 182, 184), *коу́ш* (133).

ЛСГ «засоби транспортування». До цієї лексичної групи віднесімо такі найменування: «віз, загальна назва» — *в'із* (у всіх обстежених пунктах) // [за́лэжно в'і́д_констру́кц'і́й / при́значен':а / в'і́з назива́ють по́р'ізному //] (130); [в'і́з ма́йе ос' / за́дн'у і пере́дн'у / ко́ле́са / за́дн'і і пере́дн'і / за́дн'і б'і́л'ш'і / пере́дн'і / ме́н'ш'і / поду́шку / на_поду́шка́х кр'і́піўс'а коро́бо́к // це дл'а_зерна́ / беста́рка // гарба́ та́кож ма́ла квадра́тне зйе́днан':а // але́ ву́гли б'і́л'ш ші́рш'і / це зве́рху / тобто вона́ не_ма́ла тако́го р'і́ўного йа́шчика / йа́к у_беста́рц'і // до_гарб'і / шоб б'і́л'ше ў́лі́зло с'і́на чи со́ломи / кр'і́пи́лис'а сто́рчаки́ / йак'і на́т'агува́лис' зве́рху брезе́нтом або́ чим і́ншим / переви́азували в'і́р'оу́ка́ми / шоб ме́н'ше трус'і́лос' //]

возі́ були́ однокон:ими і парокон:ими / до_доднокон:их кр'іпілис'а голоблі́ / до_дпарокон:их / дішло //] (131); [воз'і́ у_ссел'і́ ран'ше було багáто // зáраз наўр'áд чи знайдеш й одного́ // машини даўно йіх ужé зам'ініли //] (141); *воз* (128, 129, 131, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 177, 178, 181, 183, 184, 185), *повозка* (128, 129, 131, 174, 176, 179, 180, 182); «повозка для перевезення снопів» — *гарбá* (майже в усіх обстежених пунктах) // [гарбá мáла чотіри кóлеса / дв'і óс'і / на_ййáшчик стáвили сторчакі́ // шоб б'іл'ше ўл'ізло сноп'і́ чи с'іна //] (128); [дл'а_дсолóми / с'іна / сноп'і́ використóували гарбú / мажáру // зерно́ перевóзили ў_ббестáрці́ //] (131); [гарбá з_ддраб'інами по_ббокáх / йіх п'ідн'імáйт' / коли́ перевóз'ат' с'іно́ / солóму / сноп'і́ //] (170); *в'із* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 169) // [сноп'і́ перевóзили возáми //] (140); *воз* (128, 129, 131, 169, 170), *мажáра* (133); «повозка для перевезення сiна» — *гарбá* (у більшості обстежених пунктів) // [с'іно́ перевóзили гарбáми абó мажáрою //] (140); *в'із* (128, 129, 131, 138, 168, 169), *воз* (128, 129, 131, 169, 170), *мажáра* (133, 140, 185); «повозка для перевезення соломи» — *воз* (майже в усіх обстежених пунктах), *в'із* (131, 138, 168), *мажáра* (133, 140, 185), *воз* (128, 129, 131), *полугáрбок* [полугáрбокóм вóз'ат' солóму //] (130); «повозка для перевезення зерна» — *бестáрка* (у більшості обстежених пунктів) // [зерно́ перевóз'ат' на_дбестáрках //] (130); [бестáрка / такá соб'і бр'ічка / йáш':ік на_дн'ій / ў_ййáш':ік насипáли зерно́ / п'ісóк / гліну //] (170); *б'істáрка* [б'істáркою возіли продóкти без_дтáри //] (140); *ходóк* (132, 135, 139), *в'із* (138, 168), *бр'ічка* (134), *фáйатóн* (135); «повозка для перевезення дров» — *в'із* (майже в усіх обстежених пунктах) // [дл'а_ддрóў брáли в'із абó бр'ічку //] (141); *воз* (128, 129, 131, 132, 134, 138, 140, 185), *гарбá* (136, 137, 171, 172), *ходóк* (133), *фáйатóн* [дрóва вóз'ат' на_дфáйатóн'і //] (135); *пáлуба* [дрóва грúз'ат' у_дпáлубу і зв'áзуйут' йіх //] (130); *бр'ічка* (141), *дрóги* [дрóгами бóч'ки вóз'ат' / дéрево / л'іс / дóски / ус'áк'і дóўг'і матер'áли //] (170); «віз, пристосований для перевезення сільськогосподарських продуктів без тари» — *бестáрка* (у більшості обстежених пунктів) // [продóкти возіли на_дбестáрках //] (141); *бестáрка* (132, 168, 172), *б'істáрка* (140), *бр'ічка* (130, 134) // [у_дбр'іц':і вóз'ат' продóкти р'ізн'і / немолóчений хл'іб //] (130); «довгий віз із високими щаблювати-

ми бортами для перевезення немолоченого хліба» — *гарба́* (майже в усіх обстежених пунктах) // [немолочений хлі́б вози́ли гарба́ми //] (141); *мажа́ра* (131, 133, 140), *бри́чка* (130, 134), *пово́зка* (135), *в'із* (168); «приспособлення для притиснення снопів чи сіна на возі» — *рубел' (у більшості обстежених пунктів) // [с'іно прити́скуйут' рубел'ем до_гарби́ //] (130); [йак накладу́т' с'іно / солóму / тоді прити́скуйут' рубл'ом / переві́зуют' в'ір'о́чками //] (170); рубел' (134, 141, 168) // [снопи́ і с'іно прижимáли при_перевéзен':і рубелем //] (141); бреу́но (132, 139), в'ір'о́чка [с'іно вози́ли на_мажа́р'і / щоб не_падало / пере́візуювали в'ір'о́чкою //] (185); «залізни стрижні, прикріплені до ременів вуздечки, якими гнздають коня» — *вуді́ла* (майже в усіх обстежених пунктах) // [до_ре́мен'і́у вуздéчки ч'іпл'áют' вуді́ла / йакі́ми гнзда́ють кон'а́ //] (130); *вуздéчка* (134, 168); «збруя, загальна назва — *збру́йа* (в усіх обстежених пунктах) // [щоб с'істи на_кон'а́ трéба над'іти на_н'о́го ус'у збру́йу //] (130); *збро́йа* (134), *гу́жевий реманéнт* (140), *зап'ра́жка* (169); «частина збруї — ремені з вудилами та поводями, які надівають на голову коневі, щоб правити ним» — *вуздéчка* (майже в усіх обстежених пунктах), *уздéчка* (131, 170), *вузда́* (128, 129, 136, 137), *узда́* (141), *во́ж':і* (132, 134, 135, 139) // [конéм пра́ўл'ат' за_допомóгою во́ж':і́у //] (139); «вуздечка без вудил для прив'язування коня» — *вуздéчка* (у більшості обстежених пунктів), *вузда́* (128, 129, 136, 137), *поводо́к* (130); *пóв'ід* [кон'а́ приві́зуювали на_пóвод'і́ //] (141); *пу́та* (132, 139) // [конéй приві́зуют' пу́тами //] (139); *обро́тка* (170, 185), *недо́уздок* (135); «прикріплений з обох боків до вуздечки довгий ремінь, мотузок, яким правлять кіньми» — *в'і́жки* (майже в усіх обстежених пунктах), *во́ж':і* (128, 129, 132, 139), *уді́ла* [рém'ін' / йакі́м прáвили к'ін'ми називáли уді́лами //] (141).*

Назви деяких сільськогосподарських машин, механізмів і пристроїв. Семема «лобогрійка, жниварка з ручним скиданням зжатої стебла» у центрально-слобожанських говірках репрезентована такими лексемами: *лобогр'і́йка* (в усіх обстежених пунктах) // [лобогр'і́йка жне хлі́бні́ росли́ни //] (130); *лобогр'е́йка* (128, 129, 133, 136, 137, 138), *снопові́зка* (138), *коса́рка* (170). Значення «жниварка, машина, яка жне хлібні рослини» представлено такими назвами: *жнивáрка* (в усіх обстежених пунктах) // [хлі́б жну́т' жнивáрко́ю //] (133); *жа́тка* [хлі́б у_пóл'і́ жне жа́тка //] (141); *коса́рка* (128, 129, 131, 138, 170).

Семема «машина для віяння вимолоченого зерна» репрезентована лексемами *в'і́ялка* (в усіх обстежених пунктах) // [обмолóчене зерно́

пропуск'айут' че́рез в'їялку //] (130). Значення «машина для обмолочування зернових сільськогосподарських культур» представлена такими найменуваннями: *молота́рка* (в усіх обстежених пунктах) // [молота́ркою мо́ло́т'ат' зерно́в'ї //] (130); *молот'їлка* (128, 129), *маши́на* (175). Семема «ручна машинка для розмелювання зерна» репрезентована найменуваннями *жо́рна* (у більшості обстежених пунктів), *жерно́ўка* (138), *жерно́ва* [ўручну́ зерно́ розме́л'ували на_жерно́вах //] (141); *ме́л'ниця'а* (138, 170), *ме́л'ничка* (138), *те́рт'ушка* (136, 137), *зернокрúпка* (128, 129), *крупо́рушка* (139), *крупо́те́рка* (168); *млино́к* (171), *ручний млин* [ра́н'ше зерно́ мо́ло́ли ручни́м млино́м //] (185).

Значення «пристрій, механізм, призначений для одержання січки» представлено такими лексемами: *с'їчка́рн'а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [с'їчку́ отримуйут' при_по́моч'ї с'їчка́рн'ї //] (141); *р'їзка* [р'їзкою́ пере́ме́л'уйут' зерно́ / шо́б отримати́ с'їчку́ //] (130); *р'їза́к* (136, 137), *кормор'їзка* (170), *крупо́рушка* (139), *крупо́те́рка* (168), *зернодробі́лка* (140).

Семема «сівалка» у говірках Харківщини представлена такими формами: *с'їялка* (майже в усіх обстежених пунктах), *с'їва́лка* (133, 134, 138, 139, 140, 141) // [с'їят' зерно́ с'їва́лками //] (141). Значення «знаряддя для ущільнення ґрунту або руйнування ґрунтової кірки» репрезентоване на досліджуваній території лексемами *като́к* (майже в усіх обстежених пунктах) // [прити́скували зе́мл'у катка́ми //] (141); [катка́ми уто́пчуйут' ґрунт / а бо́ронами та ку́л'т'їва́тором руйну́ють ґрунто́ву к'їрку //] (168), *кото́к* (131, 136, 137, 138, 170, 171, 185), *боро́на* (168), *кул'т'їва́тор* (168).

Цей матеріал переконує в тому, що структуру ЛСГ «назви сільськогосподарських знарядь» складає набір багатьох лексико-семантичних мікрогруп (примітивні землеробські знаряддя для оранки, плуг та його частини, ручні знаряддя обробітку ґрунту, знаряддя для збирання врожаю, засоби транспортування, знаряддя обмолоту, сільськогосподарські машини, пристрої і механізми), для яких спільною є єдність ідеографічної сфери. Відзначимо, що кількість найменувань знарядь праці у досліджуваних говірках більша від кількості самих реалій. Така невідповідність породжена тривалим збереженням у мовленнєвій практиці номенів зниклих реалій, які належали цьому ж колу речей. Тому до опозиції лексем на позначення синхронно співвідносних реалій додається опозиція часово маркованих елементів. Так, наприклад, плуг, який є невід'ємним складником господарського реманенту хлібороба, починаючи з примітивних його аналогів (сохи, рала) до сучасних форм, зазнав

протягом життя кількох поколінь значних змін, що відбулося у наборі диференційних ознак для називання цієї реалії і спричинило появу різних способів номінації. Справедливість цього твердження можна продемонструвати на прикладі найменувань рала — дерев'яного рала, рала з залізним наральником, однозубого з полозом, однозубового безполозового рала, багатозубого рала та його різновидів (рала з трикутною рамою, бороноподібного, граблеподібного та інших) (див. вище).

У говірках Харківщини лексично виражена детальна сегментація переважної більшості знарядь праці, зокрема частин плуга, коси; на семантичній структурі багатьох назв деталей сільськогосподарських знарядь відбулися динаміка реалій, зміна зв'язків між ними.

Розгалуженою семантичною структурою відзначаються лексеми «ручка» і «держак», яким не властива однозначна закріпленість номена за денотатом. Реалізація цієї моделі у центральнослобожанських говірках дає підстави вбачати причину відмінного розподілу між різними лексемами у дії двох конкурентних тенденцій: генералізації і диференціації, кожна з яких має свої межі прояву. Якщо при диференціації виявляється однозначна закріпленість лексеми за реалією (причому мотивуючою основою є назва самого знаряддя — *ц'інїлно*, *ципїлно*; *к'іс':á*, *к'ісцé*, *кос'йб*), то при генералізації відзначається конкуренція опорних лексем. Генералізація може стримуватися наявністю опорної конкурентної лексеми як репрезентанта іншого складника цієї ж реалії. Наприклад, серед назв деталей коси відзначено лексему «ручка», що виключає можливість використання цього слова при номінації держака коси.

Відомий діалектолог П. Ю. Гриценко до слів, для яких характерна однозначна закріпленість за реалією зараховує й лексему «граблище» (держак граблів) [Гриценко 1984, с. 50]. Зауважимо, що в центральнослобожанських говірках вона використовується й на позначення частини граблів, на якій кріпляться зуби.

Виразно представлені й активно функціонують на всій обстеженій території Харківщини традиційні найменування сільськогосподарських знарядь: *плуг*, *борона́*, *коса́*, *серп*, *ві́ла*, *лопа́та*, *ц'ін*, *грабл'і/гра́бл'і* та ін. Вони залишаються загальновідомими, хоч сфера їх ужитку і дещо звужена, оскільки частина цієї лексики широко репрезентована переважно в мовленні тих людей, які мають безпосередній стосунок до сільськогосподарських трудових процесів і пов'язаних із ними дій, відповідно, й до знарядь праці, якими вони виконуються.

Поряд із традиційними назвами сільськогосподарського реманенту функціонують і сучасні найменування, які увійшли в побут мовців відносно недавно, у зв'язку з розвитком аграрного виробництва й появою нової, досконалішої техніки: *тра́ктор, комба́йн, кул'тивáтор, кул'т'івáтор, молотáрка, в'їялка, жнивáрка, жáтка, косáрка, лобогр'ї́йка, лобогр'е́йка, сноповіáзка, с'їялка, с'івáлка, с'івáлка* й ін. Більша частина цих назв збігається з літературно-нормативною системою, проте є й певні відмінності, в основному на фонетичному рівні, що, нашу думку, значною мірою зумовлені впливом на центральнослобожанський діалект сусідніх російських говорів: *кул'т'івáтор, лобогр'е́йка*. Однак слід зауважити, що поряд із російськомовними варіантами слів функціонують й українські лексеми, які, як правило, представлені ширше, ніж аналогічні російськомовні утворення.

Деякі з реалій, зокрема вила, віз, рало, мають значну кількість різновидів, а відповідно й назв на їх позначення. Відзначимо, що номени «вила», «віз» (воз) глибоко ввійшли в живе мовлення як загальноприйняті, загальноживані, проте слово «рало», як, до речі, й «соха», сприймається як архаїзм і вживається дуже рідко поодинокими мовцями з характерною примовкою *коліс' бу́ло* чи *бу́ла* (про соху). Це пояснюється тим, що згадані реалії давно вийшли з активного господарського ужитку і вже не застосовуються селянами через появу досконалішого знаряддя, зокрема плуга тощо. Що ж до воза, то його фактично також замінили сучасніші засоби транспортування, проте ця назва активно функціонує в мовленні мешканців села, оскільки реалія не зникла, як рало і соха, а й досі використовується в господарстві. Мабуть, через це й збереглися найменування його численних різновидів.

Серед різновидів воза виділяється група легких двоколісних та чотириколісних транспортних засобів, що служать для перевезення людей і неважкого, не громіздкого вантажу, або конструкції комбінованого типу. Вони мають такі назви: *повóзка, бри́чка, ресóрка, дрóги, дрóжки, б'їгу́нка, б'їгу́нок, фáйетóн, фáйатóн, ходбк* й ін. Проте ці найменування не є предметом нашого дослідження. Нас більше цікавить друга група назв, до якої належать важчі варіанти воза, що служать для перевезення зерна, сіна, соломи, снопів, дров й інших сипких, дрібних предметів та речовин. Ці номени неоднорідні активністю, локальною приналежністю, призначенням тощо.

Безта́рка/бестáрка/б'їста́рка — відносно новий тип воза, пристосований не тільки для перевезення зерна, а й інших дрібних

матеріалів, зокрема піску, глини, і взагалі для продуктів, які можна перевозити без тари (звідси й назва з доволі прозорою мотивацією). Ця реалія досить поширена в селах Харківської області, а відповідно і її назва, яка є загальноновживаною і зустрічається майже в усіх обстежених пунктах.

Гарба́ — це давній тип воза, але такий, що зберігся й досі, який ще використовується в традиційному господарстві, в основному для перевезення немолоченого хліба, соломи, сіна. Ця назва активна в живому мовленні, загальноновживана і зафіксована майже в усіх досліджених пунктах.

Мажара́ — це, фактично, друге найменування гарби й назви великого воза взагалі. Отже, її місце в системі сучасних найменувань стало досить своєрідним і не зовсім визначеним. Через те й стійкість її похитнулася, ця назва виявляє тенденцію до зникання.

Полуга́рбок — реалія, подібна до гарби, але значно менша. Вона обмежена у функціях, через те й найменування її зафіксовано лише в одному пункті — Сосонівці Нововодолазького району.

Палу́ба — друга назва гарби чи навіть мажари як великого воза взагалі. Активність номена незначна. Очевидно, первиною була форма *пáлуб* чоловічого роду, а жіноча *пáлуба* виникла внаслідок аналогії до слова «палу́ба» (частина корабля). Ця форма могла закріпитись і завдяки подібності реалій, які порівнювалися і зіставлялися мовцями, внаслідок метафоризації. Тим більше, що етнографічна література фіксує саме лексему «палу́б». Щоправда зовсім з іншим значенням: «З XVXVII ст. серед заможної частини українського суспільства набув поширення виїзний транспорт різних моделей: «коляса», «колебка», «карета», «ридван», «палу́б» тощо» [Етнографія 2004, с. 129].

Для господарських цілей, звичайно, можуть використовуватися і конструкції легшого типу, зокрема зерно перевозять бричкою, ходком, фаетоном (фаятоном), дрова — бричкою, дрогами, ходком, фаетоном (фаятоном).

Отже, зауважимо, що більшість традиційних найменувань сільськогосподарських знарядь збереглися до нашого часу й активно функціонують у живому мовленні.

2.8. Назви господарських приміщень

Складну структурну організацію на території центральнослобожанських говірок має ЛСГ «найменування будівель різного господарського призначення».

У складі цієї лексичної групи можна виділити такі утворення: 1) назви місця, де є хата з господарськими будівлями; 2) найменування приміщень для худоби і птиці; 3) назви будівель для зберігання зерна, снопів, полови, соломи; 4) найменування приміщень для сіна; 5) назви приміщень для зберігання їстівних припасів і різних речей; 6) найменування приміщень для дров; 7) назви будівель для зберігання сільськогосподарського реманенту й різних матеріалів; 8) найменування загорожі для свійських тварин; 9) назви будівель для оброблення врожаю; 10) найменування інших господарських приміщень (куреня для сторожа на баштані чи пасіці; літньої кухні чи печі на дворі; теплиці тощо). Узагалі, зауважимо, що різні дослідники виділяють неоднакову кількість основних лексичних підгруп. За В. І. Пілецьким, дослідником наддніпрянських говірок, такими є: 1) назви будівель для худоби і птиці; 2) найменування приміщень для сільськогосподарського інвентаря; 3) назви будівель для зберігання продуктів землеробства; 4) найменування інших приміщень [Пілецький 1982, с. 103]. Дослідниця східнослобожанських говірок К. Д. Глуховцева в дисертації розглядає такі ЛСГ: 1) назви місця, де є хата з господарськими приміщеннями; 2) найменування будівель для утримання худоби; 3) назви приміщень для зерна, снопів, соломи, полови; 4) найменування погребів; 5) назви приміщень для дров; 6) найменування колодязів та їх частин; 7) назви загорожі [Глуховцева 1992, с. 9].

В. С. Ващенко у роботі «Лінгвістична географія Наддніпрянщини» пропонує три типи поділу цих найменувань: 1) за призначенням реалій; 2) за стійкістю назв й особливостями слів у діяхронному плані; 3) за обсягом ареалу, яким окреслюється поширеність назви [36, с. 37]. У нашій роботі ми, відштовхуючись від наявних реалій, виділяємо десять мікрогруп цих найменувань (див. вище), проте у назви рубрик винесемо такі групи лексики: 1) назви будівель для зберігання й оброблення врожаю; 2) найменування приміщень для худоби; 3) назви інших господарських будівель.

Найменування місць і приміщень для зберігання й оброблення врожаю. До цієї ЛСГ належать такі номени: «місце, на якому є хата з господарськими будівлями» — *подв'і́р'я* (майже в усіх обстежених пунктах) // [подв'і́р'я / це м'і́сце / де розташо́ван'і х́ата / прим'і́щен'а дл'а худóби / сара́й //] (135); *дв'і́р* (128, 129, 135, 140, 172) // [на двор'і́ розм'і́ш'у́йуц'а госпóдарс'к'і́ буд'і́л'і́ і х́ата //] (130); [х́ата з буд'і́л'ами знаході́ц'а удвор'і́ / йакій о́горо́жений забóром //] (141); *хаз'а́йство* (140, 171), *усáд'ба* (140, 185); «будівля для снопів, полови, соломи» — *клún'а* (у більшості обстежених пунктів) //

[у_цко́жному господа́рств'і бу́ла клу́н'а / куди́ звоз'а́т' солóму //] (130); [сно́пі збер'іга́йуц':а у_цклу́н'і //] (139); [стро́йлиси'а вели́к'і сара́йі дл'а сно́п'іу́ / поло́ви і солóми з_цвисо́ким да́хом / а назива́ли йіх клу́н'ами //] (141); [клу́н'і без_цпото́лка / ото́ ту́ди звозіли од_цдош':іу́ сно́пі //] (170); *с'ін:ік* (135, 168, 169) // [у_цс'ін:іку́ збер'іга́йут' с'іно́ / сно́пі //] (135); [поло́ва с:ипа́йец':а у_цніз с'ін:іка́ //] (168); *о́в'ін* (134), *гу́мно* [у_цгу́мно скла́дали сно́пі //] (185); «приміщення для зерна» — *комóра* (майже в усіх обстежених пунктах) // [зерно́ збер'іга́йут' у_цкомóрах //] (130); [зерно́ хрон'а́т' у_ц комóр'і //] (135); *амба́р* (132, 134, 136, 137, 139, 141, 168, 169, 181, 183) // [сара́й дл'а зерна́ назива́йут' амба́р //] (141); *стодо́ла* (130), *ток* (172); [спеціа́л'ного прим'іщен'а не бу́ло / зерно́ с:ипа́ли на_цгори́шче //] (131); «невелика спеціалізована споруда, у якій розмелюють зерно» — *млин* (у більшості обстежених пунктів) // [зерно́ на_цму́ку розме́л'уйут' у_цмли́н'і //] (130); *ме́л'ниц'а* (128, 129, 138, 139, 169, 170, 172, 173, 177, 181, 183); *парова́* (133), *крупору́шка* (171); [зерно́ ми розме́л'уйемо на_цгори́шч'і / ку́хн'і //] (168); «місце, де молотять» — *т'ік* (у всіх обстежених пунктах) // [сно́пі молóт'ат' на_цтоку́ / на_цдвор'і //] (131); [молóт'ат' на_цтоку́ / на_цв'улиц'і //] (138); [т'ік буу́ у_цприм'іщен':і //] (139); [т'ік знахо́диц':а на_цв'улиц'і //] (140); [молоті́ли зерно́ на_цтоку́ п'ід в'ідкритим не́бом //] (141); [з_цпóл'а возі́ли зерно́ на_цт'ік //] (185); *ток* (131, 172, 181, 183); [молóтимо на_цпóл'і //] (168); «спеціально обладнане приміщення або яма для зберігання продуктів» — *пóгр'іб* (у всіх обстежених пунктах) // [пóгр'іб ста́ул'ат' окре́мо в'ід_цха́ти / збер'іга́йут' у_цно́му карто́пл'у / мо́ркву / консерва́ц'ію //] (130); [пóгр'іб ўже́ п'ідготували дл'а но́вого ўрожа́йу //] (168); *пóгреб* (132, 174, 179), *йа́ма* (170); *п'ідва́л* [пóгр'іб знахо́диц':а за_цха́тойу́ / а п'ідва́л п'ід_цха́тойу́ //] (135, 139); *комóра* (133); «льо́х, сховище для городини і різних харчів з похилим критим спуском і сходами» — *пóгр'іб* (131, 133, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 168, 170, 171, 185) // [у_цпóгр'іб'і збер'іга́йут' городи́ну / консервува́н':а / бо́чку з_цог'ірка́ми //] (139); [пóгр'іб ма́йе кри́тий ші́ффером верх і сходи до_ця́ми / де хран'ат' карто́шку / бур'акі́ / мо́ркву і консерва́ц'ію //] (141); [ўс'і о́воч'і де́ржим у_цпóгр'іб'і //] (185); *пóгреб* (132), *ло́х* (130, 134) // [у_цл'óс'і збер'іга́йут' бур'ак / поса́дкову карто́пл'у / мйа́со //] (130); «похилий, із сходами, спуск до льоху, передня частина, вхід до льоху, передня частина, вхід до льоху» — *пригре́биц'а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [у_цпригре́биц'і сто́йіт' моло́ко //] (168); *погр'ібнік* (128, 129, 169, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 181, 183), *погребні́а* [спуск у_цпóгр'іб

назива́ють погребне́йу // (141); *л'áда* (135, 139) // [л'áда / ўх'ід до л'óху //] (135); *схóди* [спуск до л'óху звéц':а схóдами //] (130); *сх'ідц'і* (171), *ступéн'ки* (134), *в'íход* (170); «невеликий отвір у стелі погребя, льоху для виходу пари і поганого повітря» — *душнік* (у більшості обстежених пунктів) // [пар з по́гребя вихóдит' чéрез душнік //] (135); [чéрез душнік по́гр'іб пров'ітр'уеиц':а //] (140); [у стéл'і по́гр'іба йе невелика д'ірочка дл'а в'íходу пар'іу та зátхлого вóздуху // йийі назива́ють у нас душніком //] (141); *в'ід:у́шина* (131, 136, 137), *отду́шина* (172), *возду́шник* (133), *в'ít'ажка* (139), *л'áда* (128, 129), *венти́л'ац'ійний óтв'ір* [у ка́ждому по́гр'іб'і до́лжен бут' венти́л'ац'ійний óтв'ір //] (185); «приміщення для зберігання сіна» — *с'ін:ік* (майже в усіх обстежених пунктах) // [с'іно склада́ють ў с'ін:ік / йакій об:ива́ють дéревом / шоб дошч не забива́у //] (130); [с'іно збер'іга́ють у с'ін:іку //] (135); [у с'ін:іку с'іно сохрaн'а́еиц':а //] (140); [с'іно ми збер'іга́ємо у с'ін:іка́х / йак'і сто́я́т' або на левáд'і / або б'і́л'а до́му //] (141); [у с'ін:іков'і ш'е солóма і с'іно //] (168); *нав'іс* (128, 129, 173, 174, 175, 176, 178, 181), *нав'ес* (128, 129, 136, 137), *стодóла* (132, 139), *с'іновáл* (138, 169), *с'еновáл* (172), *клún'а* (133), *сарáй* (131), *гор'ішче* [с'іно на гор'ішч'і збер'іга́ли //] (131); *халабóда* (170); «окрема неопалювана кімната в хаті для зберігання їстівних припасів і різних речей» — *кладóўка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ў́ймку харч'і збер'іга́ють у кладóўц'і //] (130); [йі́жу шче збер'іга́ють у кладóўках //] (141); [у кладóўц'і сто́я́т' смáлец' / принеси́ йогó //] (168); [в'інеси томáт у кладóўку / а то од жарі запл'існ'і́е //] (185); *кладовá* (169), *комóра* (132, 135, 179, 182) // [у ме́не ў комóр'і сто́я́т' консерва́ц'ія //] (132); [у комóр'і заўжди́ прохоло́дно //] (135); *с'іни* (139), *чула́н* (171), *клún'а* (134); «приміщення, куди засипають полу, засік для половини» — *кл'ún'а* (у більшості обстежених пунктів) // кл'ún'а / це було́ такé прим'іщен':а / і сно́п'і туді́ кла́ли / і солóму / і полóву // вонó робі́лос' такé висóке // нимá йогó тепéр / та ран'іш бу́ли так'і кл'ún'і //] (141); [полóву ми висипáли ў кл'ún'у //] (185); *зас'ік/зас'ік* (майже в усіх обстежених пуктах), *отс'ек* (172), *полоўн'ак* (136, 137, 138), (170), *пов'ітка* (130, 134) // [полóву с:ипа́ють до пов'ітки //] (130); *сарáй* (131), *гор'ішче* [у сарáй с:ипáли / на гор'ішч'і храни́ли //] (131); *закром* (169); *с'ін:ік* (168); «відгороджене місце в коморі, зерносховищі і т. ін.» — *закрам* (майже в усіх обстежених пунктах) // [закрам / це в'ідгоро́жен':а ў по́греб'і дл'а карто́шок //] (168); [закрам / в'ідгоро́жене м'ісце ў комóр'і / йе дл'а му́к'і / йе дл'а зерна́ //] (170); [пшени́ц'у ми засипáли у л'евий за́крам //] (185); *закром* (135, 139, 141, 171) [у за́кром'і збер'іга́ють'

зерно //] (135); [одгорóжене м'ісце ўкомóр'і називáли зáкром //] (141); *зác'ік* (130, 131, 134, 136, 137, 138) // [мукú збер'ігáйут' у зác'іку //] (130); *зáкром* (128, 129, 138, 169); «ворота стодоли» — *ворóта* (130, 133, 134, 135) // [стодóлу прикривáйут' вор'іт'мі / зрóбленими з дубу //] (130); *двéр'і* (135); «відгороджене місце в стодолі» — *зác'ік* (130, 134), *зác'іка* [в'ідгорóжене м'ісце ўстодóл'і звéц':а зác'ікойу] (135); *в'ідс'ік* (185); *тин* (136, 137), *ворóта* (133), *л'áда* (172); «надбудова над погребом у вигляді куреня» — *погр'ібнік* (майже в усіх обстежених пунктах) // [погр'ібнік стаўл'ат' на погрéб'і у вігл'ад'і кúрен'а //] (130); *погр'ібн'ак* (128, 129, 136, 137, 171), *пригрéбиц'а* (131, 172), *кúр'ін'* (135, 139) // [над погрéбом йе кúр'ін' / шоб не промерзáло //] (135); *кур'ін'* (131), *накрит':а* (138), *шалáш* [надбудова над погр'ібом називáйец':а шалáш] (141); «закривка отвору погребя» — *л'áда* (в усіх обстежених пунктах) // [л'áда / це закріўка такá //] (130); [закривáйец':а погр'іб л'áдою //] (141); *кріўшка* (134); «простір між стелею і покрівлею» — *горішче* (майже в усіх обстежених пунктах) // [горішче ў хáт'і / чердáк у сарáйі //] (129); [кóжна хáта мáйе горішче / у гóсподáрс'ких буд'іўл'ах вони тáкож бувáйут' //] (130); [на горішч'і збер'ігáймо с'іно / сúшку з йáблук та груш / а тáкож бáнки / одéжу / в'ідра / тазі //] (139); *горішче* (131, 133, 140, 168) // [ў хáт'і / у с'інах / горішче / ў сарáйі / ч'ердáк //] (136); *гор'ішча* (131), *ч'ердáк* (у більшості обстежених пунктів) // [гор'ішче ў хáт'і / там хрaн'ат' р'ізні рéч'і / ч'ердáк ў сарáйі / с'іно туді складáймо //] (133); *чердáк* [м'іж стéлейу і кришейу знáходиц':а чердáк // у нáшому сел'і на чердакáх складáйут' пшениц'у / кукур'гузу / падсóнух і стар'і рéч'і //] (141); *ч'ірдáк* [пол'із' на ч'ірдáк достáн' цибул'і //] (185).

Назви приміщень для худоби. До цих найменувань належать такі: «окрема будівля для худоби, загальна назва» — *сарáй* (в усіх обстежених пунктах) // [б'іл'á хáти буд'уйут' сарáйі дл'а худóби //] (130); [скотіну ми дéржимо ў сарáйах //] (141); *хл'іў* [128, 129, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184]; «хлів для коней» — *кон'ушн'а* (майже в усіх обстежених пунктах) [кóней стаўл'ат' у кон'ушн'і //] (130); [сарáй дл'а кóней називáйут' кон'ушн'а // алé ў нáшому сел'і кóней тримáйут' мáло і кон'ушен' мáйже нимá //] (141); *сарáй* (169, 170), *стáйн'а* (134); «хлів для свиней» — *свинáрник* (у більшості обстежених пунктів) // [свинéй тримáйут' в окрéмих буд'іўл'ах / свинáрниках //] (130); [свинáрник стрóйат' дл'а вел'ікойі к'іл'кост'і свинéй / а саж дл'а одної чи двох //] (140); *саж* (140, 168, 170, 171) // [свинáрник / це

йєсл'і у_сарайі ти одгородіў / а йєсл'і дерев'аним до́миком од'єл'но / то саж //] (170); *сарай* (131), *хл'іў* (179), *свинáрн'а* (133), *свинофєрма* [у_колгбсп'і свиней розвóд'ат' на_свинофєрм'і / а ўдомáшн'ому хаз'айств'і їх тримáют' у_свинáрн'ах //] (133); *свинúшник* (134); «хлів для корів» — *корóўник* (майже в усіх обстежених пунктах) // [дл'а кор'іў будúют' корóўник //] (130); [кор'іў у_сел'і багáто / томú корóўник'іў теж // їх будúют' не дúже ширóкими / алє дóўгими / з_великими йáслами //] (141); *кор'іўник* (134, 169, 179), *сарай* [131, 170]; *хл'іў* (140, 168), *корóўн'а* (133); «приміщення для овець» — *кошáра* (у більшості обстежених пунктів), *в'іўчáрник* (134, 135, 141, 170, 171), *оўчáрник* (130, 172) // [овец' вирóшчуйут' в_оўчáрнику //] (130); *овечн'а* (136, 137) *в'іўчáрн'а* (172), *оўчáрн'а* (185); «приміщення для кіз» — *сарай* (майже в усіх обстежених пунктах), *хл'іў* (128, 129, 138, 140, 168, 169), *коз'áтник* (130, 141, 172), *коз'áтник* (134), *кошáра* (135); «приміщення для курей» — *кур'áтник* (у більшості пунктів) // [дл'а курей будúют' кур'áтник //] (130); *кúр'áтник* (131, 133, 136, 137, 170, 171), *кúрник* (132, 138, 139, 140, 141, 169) // [кúри ц'ілий ден' хóд'ат' у двору́ / а на_н'іч с'ідáют' у_кúрник на_с'ідала //] (141); «с'ідала для курей» — *с'ідала* (в усіх обстежених пунктах) // [на_с'ідалах кúри спл'ат' //] (130); [с'ідала / це плáночки/ приб'іт'і у_кúрнику / шоб на_ніх с'ідáли кúри //] (141); «спеціальна назва на позначення приміщення для свійської птиці» — *кúр'áтник* (131, 133, 170) // [спец'іáлно́й нáзви нема́є / х'ібá шчó дл'а курей кúр'áтник / алє мóжут' бúти ў_нóмому і уткі //] (131); *кур'áтник* (128, 129), *сарай* (130, 138) // [у_сарайі дєржат' св'ійс'ких птиц' //] (130); *птичник* (185), *птахофєрма* (169); «приміщення для качок» — *ут'áтник* (майже в усіх обстежених пунктах), *вут'áтник* (141, 168, 174, 179, 180, 182, 184) // [вутóк тримáют' у_невеличких вут'áтниках / де дл'а_ніх заўжди йє багáто воді //] (141); *качáтник* (128, 129, 140, 170), *сарай* (130, 139, 169), *хл'іў* (133), *кошáра* (133), *загорóдка* (134), «приміщення для гусей» — *гус'áтник* (майже в усіх обстежених пунктах) // [гусей тримáют' у_сгус'áтнику //] (141); *сарай* (130, 131, 132, 139, 169) // [гусей дєржут' у_сарайі / вони мóжут' бúти з_кур'мі //] (131); *хл'іў* (133), *кошáра* (133), *загорóдка* (134); «спеціальне прилаштування в хліві для годівлі худоби» — *йáсла* (в усіх обстежених пунктах) // [йáсла дл'á_корóў / кóней / кор'іто дл'а_свиней / а дл'а_кóз рóбл'ат' спец'іáл'ні дереўйáн'і лежакі / дошчáне п'ідн'áт'а / на_нйáкому вони спл'ат' // на_пр'истосуван'а дл'а кóней шче кáжут' стóйло //] (129); [йáсла стáўл'ат' у_куткú / рóбл'ат' їх з_дєрева //] (130); [йáсла дл'а_корóў / кор'іто дл'а_свиней //] (131); [дл'а_кор'іў / кóней/

йáсла / дл'а_свинéй / корíто //] (133); [дл'а_корóви / козй́ / йáсла / свíн'ам стаўл'ат' корíто //] (138); [накладй́ корóв'і у_йáсла травй́ //] (185); *корíто* (в усіх обстежених пунктах), *сто́йло* (128, 129); «загорода для коней» — *заг'ін* (майже в усіх обстежених пунктах) // [коліс' дл'а_ конéй робíли ў_пóл'і загóни / кудй́ ййх переган'али на_пасовй́ско //] (141); *загóн* (133, 139, 170, 185) // [кóн'і сто́йат' у_загóн'і //] (185); *загоро́да* (128, 129, 131), *сто́йло* (128, 129, 172) // [на_загоро́ду дл'а конéй так і ка́жут' загоро́да // шче ка́жут' загоро́жа / сто́йло // сто́йлом назива́ют' і деревй́ан'і лежа́кй́ дл'а_к'і́з //] (128); *загоро́жа* (128, 129), *ст'й́ло* (171), *коша́ра* (130), *л'і́тн'й́ та́бор* (140); «загорода для свиней» — *загоро́да/загоро́да* (майже в усіх обстежених пунктах), *загоро́дка/загоро́дка* (138, 140, 168, 172), *заг'ін* (136, 137, 170), *коша́ра* (130, 133), *барл'і́г* (135, 139), *загоро́жа* (128, 129), *загóн* (170), *ст'й́ло* (170), *о́бра* (134), *перегоро́дка* (138), *стано́к* [за́городу дл'а свинéй назива́ют' станко́м //] (141); *огоро́жа* (169), *сажо́к* (185); «загорода для свійської птиці» — *загоро́да/загоро́да* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ўл'і́тку птй́ц'у виган'а́ют' у_загоро́ду //] (130); [загоро́ди дл'а птй́ц'і рóбл'ат' р'і́зн'і / це вели́к'і сара́йй́ з_с'і́тки / прóсто с'і́тчан'й́ огоро́ж'і або й деревй́ан'і спорóди з_с'і́тчано́й крй́шейу //] (141); *загоро́жа* (128, 129), *коша́ра* (133), *загород'* (140), *вігу́л'ник* (139), *с'ётка* (169), *вол'й́ёр* (172); «клітка для кролів» — *кл'і́тка* (в усіх обстежених пунктах) // [о́дй́н кро́лик ви́б'і́г з_кл'і́тки / лéдвe ў_лови́ли //] (135); *кл'ётка* (170); *крол'а́тник* (128, 129, 172, 185) // [крол'й́ сид'а́т' у_крол'а́тнику //] (185); *крол'ча́тник* [крол'й́ трима́ют' у_спе́ціал'них кл'і́тках / крол'ча́тниках / йак'й́ рóбл'ат' з_де́рева і зал'і́за //] (141); «спеціальна яма, у якій держать кролів» — *йа́ма* (в усіх обстежених пунктах), *крол'а́тник* (128, 129, 130, 134), *по́гр'і́б* (135, 172) // [крол'й́ ў_по́гр'і́б'і де́ржyт' //] (135); *земл'а́нка* [земл'а́нки дл'а крол'й́ робíли так / вико́пували йа́му і робíли шче зvéрху нав'ес // крол'й́ йак понаробл'а́ют' нор / і ў_но́рах вивóд'а́т' крол'ча́т //] (141); «приміщення для зимівлі бджіл» — *в'й́уша́ник* (132, 134, 135, 139) // [бжóли зимóют' у_в'й́уша́нику //] (132); [в'й́уша́ник укóпаний ў_зёмл'у / йак по́гр'і́б //] (135); *омша́н'і́к* (131, 136, 137), *оу́ша́н'і́к* (168, 171), *омша́н'і́к* (170, 185), *сара́й* (128, 129) *омша́н'і́к* (172), *ол'ша́н'і́к* (138), *в'іл'ша́ник* [бж'іл на_зиму сад'а́т' у_в'іл'ша́ник / шоб не_загй́нули //] (141); *зим'й́у́ник* [ўзй́мку бж'іл закрива́ют' у_зим'й́у́ник //] (130); *полу́п'і́двaл* (133).

Назви інших господарських приміщень. До цієї групи найменувань належать такі номени: «приміщення для сільськогосподарського реманенту» — *сара́й* (майже в усіх обстежених пунктах), *хл'й́* (132,

180), *пов'ітка* (140, 141) // [p'íz'n'í znar'ád':a práц'í / йак то лопáти / сáпки / грáбл'і / складáйут' у_пов'ітку //] (141); *кладбóука* (130) [реманéнт збер'ігáйут' у_кладбóуц'і //] (130); *кладбóва* [положі ўсі лопáти у_кладбóву //] (185); *мас'т'ерс'кá* (138), *гарáж* (133), *сарáйчик* (172), *прихалáбок* (170), *дроўйáнік* (168); «літня піч на дворі» — *л'іт'н'а кúхн'а* (в усіх обстежених пунктах), *п'іч* (майже в усіх обстежених пунктах) // [кúхн'а / це буд'іўл'а дес' на_двор'і / а п'іч самá по_соб'і / йак правіло / з_накрит':ám і óтвором дл'а_димар'á //] (129); [на_двор'і стаўл'ат' п'іч / вона мóже бóти у_вігл'ад'і прим'ішчен':а / це ўже л'іт'н'а кúхн'а //] (131); *п'éчка* (172, 185), *кúхн'а* (128, 128, 173, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184), *кабiц'а* (132, 139, 141) // [л'іт'н'а п'ічка у_двор'і називáйец':а кабiц'а // на_н'ій л'ітом вáр'ат' йісти / а тáкож пóйло скотiн'і //] (141); *плитá* (130, 133) // [л'ітом йіжу вáр'ат' на_плит'і //] (130); *плiтка* (170), *грóба* (140, 168), *горнúшка* (134); «приміщення для утримання свійських тварин або для зберігання сільськогосподарського реманенту та різного майна» — *сарáй* (майже в усіх обстежених пунктах) // [у_сарáйі пом'іш'áйец':а і худóба / і реманéнт у_р'ізних перегорóдках //] (130); *хл'іў* (132, 133, 140); «курiнь для сторожа на баштані» — *кúр'ін'* (у більшості обстежених пунктів) // [на_баштáн'і ран'іше стáвили кúрен'і дл'а стóрожа //] (130); *кур'ін'* (128, 129, 140, 168, 179, 185), *кúрен'* (172), *бóдка* [сторож'і на_бахч'і сид'áт' у_бóдках //] (141); «приміщення для дров» — *сарáй* (майже в усіх обстежених пунктах) // [дрóвá збер'ігáйуц':а ў_сарáйі //] (141); *дроўнік* (131, 169, 172, 185) // [поскладáй дрóва у_дроўнік / шоб сух'і булі //] (185); *дроўйáнік* (136, 137, 168) // [у_дроўйáнікú / кр'ім дроў / збер'ігáйец':а шче і реманéнт //] (168); *дрóв'áнік* [дл'а_дроў стаўл'ат' / йак правіло / б'іл'а дóму //] (130); *дрóв'ітн'а* (134, 135), *пов'ітка* (140), *хл'іў* (133); «теплиця» — *теплiц'а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [рос:áду вирóшчуйут' у_теплiц'ах / вони буд'іуц':а з'і_склá або з_целóфану //] (130); [у_теплiц'ах п'ід_пл'іўкóйу вирóшчуйут' рán':і ог'ірки та пом'ідóри //] (141); [парнік на_земл'і / теплiц'у напинайут' //] (138); *парнік* (133).

Назви господарських приміщень у центральнослобожанських говірках є досить стійкими. Вони численні й різноманітні, відзначаються незначною варіантністю. Більшість із цих найменувань є загальноновживаними. Зміни в складі назв господарських приміщень тісно пов'язані зі зміною самих реалій — появою побудов нового типу і зникненням старих.

За призначенням реалій ці номенони можна поділити на дві групи назв — універсальні і спеціалізовані. Універсальні найменування

вживаються для називання таких споруд, які можуть задовольняти різні господарські потреби і використовуються як для утримування худоби, так і для зберігання знарядь, різноманітних матеріалів, палива тощо. Такими у центральнослобожанських говірках є, наприклад, *сарай*, *хліў*.

Спеціалізовані ж назви вживаються для номінування таких реалій, які мають конкретне призначення, пристосовані для вузких потреб. Такими, зокрема, у досліджуваному ареалі є *свинярник* тільки — для утримування свиней, *кон'ушн'а* — для коней та ін.

За стійкістю найменувань, за особливостями цих слів у діахронічному плані їх можна поділити на дві групи — стійкі і змінні назви. До стійких належать загальновідомі в широкому мовленні номени, які мають високу активність уживання і навіть, незважаючи на деякі видозміни самих реалій, позначуваних ними, не змінюють назв. Такими, наприклад, є *клун'а*, *погр'ібнік*.

Змінні найменування — це номени з послабленою активністю, що, як правило, мають рівноправні й нерівноправні паралелі. Такі, наприклад, *свинярник* — *саж*, *п'іч* — *кабиц'а*.

За поширеністю того або іншого номена у досліджуваних говірках найменування сільськогосподарських приміщень можна поділити на загальновідомі і маловживані. Загальновідомі назви поширені на всій території ареалу або у значній його частині. Серед них, зокрема, *тепліц'а*, *сарай*, *пóгр'іб*, *кúр'ін'*, *кур'ін'*, *клун'а*, *комбра*, *с'ін:лік*, *свинярник* й ін.

Малопоширені номени функціонують лише в окремих говірках: *вігул'ник* (139), *корбун'а* (133), *погребн'а* (141), *ов'ін* (134) тощо.

Зауважимо, що як і в інших говірках української мови, так і в центральнослобожанських, лексико-семантична система найменувань сільськогосподарських споруд зазнала протягом існування (у зв'язку з соціально-економічними явищами, розвитком техніки, лінгвоетнічними контактами) певних змін. Є тут і давні найменування спільнослов'янського походження, як *оббра*, *ов'ін*, які виходять з активного ужитку, так і відносно нові для села номени — *гараж*, *п'ідвал*. У говірці села Олександрівка, наприклад, збереглася давня назва клуні — *гумно*. У більшій частині центральнослобожанських говірок спостерігається чітка семантична диференціація номенів *чердак* і *горішче*. Чердак — це простір між стелею і покрівлею в сараї, а горішче — те ж, але у хаті.

Цікавим з погляду семантики є слово «кошара», яке, очевидно має спільнослов'янське походження (російське — *кошара* (обл.), білоруське — *кашара*, болгарське — *кошара*, македонське — *котар*,

сербо-хорватське — *кошара*, польське — *koszara* (*казарма*) [Пілецький 1982, с. 104]. У сучасній українській літературній мові воно вживається у значенні «хлів для овець». Проте у кінці XIX ст. у східнослобожанських говірках ця лексема (кошáря) разом із словами «хлів» і «сарай» була репрезентантом семи «хлів, окрема будівля для худоби (загальна назва)» [Глуховцева 1997, с. 178–179]. У сучасних же східнослобожанських і центральнослобожанських говірках ця лексема втрачає значення «хлів, загальне найменування». На Харківщині переважна кількість діалектоносіїв уживає слово «кошара» на позначення сараю для овець. Проте у центральнослобожанських говірках ця лексема якоюсь мірою зберігає ознаки колишнього загального значення, оскільки може використовуватися для називання будівель, призначених для утримання різних домашніх тварин — овець, кіз, качок, гусей, загород — для коней, свиней, свійської птиці.

Досить продуктивним для творення найменувань господарських приміщень і деяких їх частин, є суфікс **-ник**: *парнік*, *свинáрник*, *свинúшник*, *дроўнік*, *с'ін (н)ік*, *птичник*, *вігул'ник*, *курнік/кúрник*, *оўчáрник*, *в'іўчáрник*, *корбóуник*, *погр'ібнік*, *полбóуник* й ін. Проте на Харківщині наявні утворення і з іншими суфіксальними морфемами. Загальнопоширеним є дериват *кон'ушн'а*. Зрідка зустрічаються й інші утворення з суфіксом **-н'**: *погребн'á*, *свинáрн'а*, *стáйн'а*, *корбóун'а*, *овéчн'а*, *в'іўчáрн'а*.

Зіставлення репертуару аналізованих сем виявило лексеми, що виступають у центральнослобожанських говірках репрезентантами кількох семем.

Таблиця 2.1. Назви приміщень для худоби

Семеми Лексеми	Будівля						
	для худоби	для свійських тварин, реманенту, різного майна	для коней	для свиней	для кіз	для корів	для качок і гусей
сарáй	+	+	+	+	+	+	+
хл'іў	+	+	–	+	+	+	+
кошáра	–	–	–	–	+	–	+

Таблиця 2.2. Найменування приміщень для зберігання врожаю, продуктів, реманенту, палива й інших речей

Семеми Лексеми	Будівля					
	для снопів, полови, соломи	для зерна	для сіна	для дров	для ре- маненту	для зберігання їстівних припасів та різних речей
сарáй	+	–	–	+	+	–
хл'іў	–	–	–	+	+	–
клун'а	+	–	+	–	–	+
комóра	–	+	–	–	–	+
кладóўка	–	–	–	–	+	+
с'ін:ійк	+	–	+	–	–	–
пов'ітка	–	–	–	+	+	–

Таблиця 2.3. Назви загород для худоби

Семеми Лексеми	Загорода		
	для коней	для свиней	для свійської птиці
загорóда (загорода)	+	+	+
заг'ін (загón)	+	+	–
загорóжа	+	+	+
кошáра	+	+	+
стóйло (ст'ійло)	+	+	–

Отже, як бачимо, найширшу семантичну структуру має лексема *сарáй*, яка у говірках Харківщини має значну кількість значень (див. таблиці 1.1. і 1.2.). Дещо меншу розгалуженість структури має слово «хлів». Лексема *кошáра* охоплює кілька лексико-семантичних груп — назви приміщень і загород для худоби, проте її активність у централь-нослобожанському ареалі значно послаблена. Слово «клуня» поширене в трьох значеннях (див. таблицю 1.2.). Найчастіше на Харківщині воно вживається на позначення будівлі для зберігання полови, снопів,

соломи, зрідка ця лексема виступає репрезентантом семи «приміщення для їстівних припасів та різних речей». Слова «сінник», «кладовка», «комора», «повітка» мають у говірках Центральної Слобожанщини кілька значень, проте вони, як правило, активно функціонують в одному з них. Так, наприклад, лексема *с'ін:ік* майже в усіх обстежених пунктах є репрезентантом семи «приміщення для сіна», але в деяких говірках це слово може використовуватися на позначення будівлі для зберігання снопів, полови, соломи. Винятком є лексема *пов'ітка*, яка не має значного поширення на території Харківщини, і тому жодне з її значень («приміщення для дров», «будівля для реманенту») не є панівним.

Репрезентанти *загорода*, *загорода*, *загорожа* семантично пов'язані в обстежуваних говорах з ЛСГ «назви огорож». Ці лексеми маніфестують на досліджуваній території, крім зазначених, такі семи: «паркан з дощок» та «огорожа з вертикальних дощечок, розріджено прибитих до двох-трьох паралельних горизонтальних рейок». Репрезентант *стбіло/ст'їло*, крім загород для коней і свиней, використовується у центральнослобожанських говірках і на позначення спеціального пристосування, зі щільно збитих дощок, у хліві для кіз, на якому вони сплять. Розгалужену семантичну структуру має і слово «загін» (фонетичний варіант — *загін*) (див. таблицю 1.3.). Поза ЛСГ «найменування огорож для худоби» воно має значення «військове об'єднання», наприклад, *партизанський загін*, або ж «чітко організована група людей»: [заг'ін школ'ар'їу вийшоу на прополку бур'ак'їу //].

Отже, наявність розгалуженої мережі дублетних назв, неоднорідність складників денотативного плану, дериваційні зв'язки суміжних, а іноді й несуміжних, мікрогруп лексики, наявність семантичного синкретизму є основними рисами сільськогосподарської лексики центральнослобожанських говірок.

Загалом лексика традиційного господарювання Центральної Слобожанщини становить багату і складну систему. До її складу входить значна кількість лексико-семантичних груп — найменування сільськогосподарських рослин (зернових, технічних і городніх) і їх частин, назви хвороб і шкідників сільськогосподарських культур, назви сортів городніх рослин, найменування сільськогосподарських робіт і процесів, пов'язаних з обробкою землі, доглядом, збиранням і збереженням урожаю, назви виконавців аграрних робіт, найменування етапів росту, досягання і вирощування культивованих рослин, назви знарядь для обробки землі, збирання урожаю, найменування засобів для його перевезення, назви сільськогосподарських машин, механізмів і пристроїв і їх частин, найменування господарських приміщень й ін.

Назви основних сільськогосподарських рослин є, переважно, загальновідомими і загальнозживаними. Ці найменування, як правило, мають незначну кількість варіантів, проте деякі з них характеризуються великою різноманітністю форм: *ог'ірок, огурец', огерок, огирок, гирок, г'ірок, огурок, гурок, уг'ірок; сѡйашник, сѡн'ашник, подсѡлнух, сон, сѡн'ачник, подсѡнух, сѡн'ах, подсѡл'ечник, падсѡнух, п'ітсѡнух, пац'ѡнух; синѣн'кий, баклажан, сін'ій пом'ідор, сін'ій баклажан, с'ін'ін'кий, с'інѣн'кий, сін'ій, с'ін'ѣн'кий, сенѣн'кий, сінен'кий, сін'ін'кий*. Більшою, порівняно з назвами самих рослин, варіантністю відзначаються найменування їх частин і видів: «вічко картоплі, невеличке заглиблення з брунькою на картоплині» — *в'ічко, глазок, ѡчко, очко, паросток, наг'інец', гн'іздекко, гн'ѡздишко, кл'учка*; «стовбур редьки» — *стѡбур, стѡбуріна, стѡбурін':а, стебло, ц'іўка, стр'ілка, стѡбѡр, стѡб'ір, стѡбор, бадиліна, бѡтѡвѡ, ред'ка*; «одне стебло гарбуза з листям» — *гарбузін':а, огудина, гудина, баділ':а, наг'ін, стебліна, нагон, бат'іг, бѡтѡг, бадиліна, пл'іт', огуд*; «цибуля-сіянка (зживані як насіння невеличкі цибулинки, що виростили з висіяних зерен цибулі)» — *с'іўанка, цибул'а-с'іўанка, сѡжанка, тїканка, чорнїшка, с'іѡк, віс'іўка, сѡд'інка, сѡд'анка, тїкаўка*; «цибуля-сіянка (зживані як насіння невеличкі цибулинки, що виростили з висіяних зерен цибулі)» — *с'іўанка, цибул'а-с'іўанка, сѡжанка, тїканка, чорнїшка, с'іѡк, віс'іўка, сѡд'інка, сѡд'анка, тїкаўка*; «квасоля з витким стеблом (тичкова)» — *вїтїха, квасѡл'а, вїїшча, плїтїча, тичкѡвѡ, плїтїха, плїтїшча, квасѡл'а / шо плїтїц':а, повїтїха, вїїшка, вїїш':а, вїїча, вїїнкѡ, вїткѡвѡ, крїчѣна, тїчна квасѡл'а, тїчна фѡсѡл'а, тїчїна, фѡсѡл'а*; «квасоля з невитким стеблом» — *п'іша квасѡл'а, кушчѡвѡ квасѡл'а, неплїтїча квасѡл'а, седїха, кїшчик, кушчѡвѡка, неїїшча, сѡхарна, квасѡл'а, кушчѡвѡка, лежїха, неїїшка, невіткѡ, куш':ѡвѡ, квасѡл'а без нагон'її, лежїн, нїзѣн'ка квасѡл'а, сїдїшка, нїзѣн'ка квасѡл'а*. Ядро цієї лексико-семантичної групи становлять назви успадковані з праслов'янської мови: *ръзъ* «жито», *ръшенїса* «пшениця», *естьу* «ячмінь», *овьсъ* «овес», *proso* «просо», *крѡрь* «крїп», *лїкъ* «цибуля», *лїнь* «льон», *горьсїса* «гїрчиця», *хрѣпъ* «хрїн» й ін., проте є й запозичення, зокрема, з тюркських мов: *кавун, гарбуз, баклажан*, із латинської — *мелїса, цибуля*, з німецької — *картопля*.

Значну фонетичну і морфемну варіантність демонструють найменування сортів городніх рослин. Ці назви становлять великий інтерес для з'ясування мотивів номінації. Їх називання реалізується за різними ознаками, проте найпродуктивнішими є мотиви кольору і географічної території.

Найменування хвороб і шкідників сільськогосподарських рослин відомі не всім діалектоносіям. Окремі назви знають лише фахівці, зокрема агрономи. Наприклад, *переспоронбз*, *аскох'ітобз*, *антракнбз*, *сентар'іобз*, *бактер'іобз*. Однак такі найменування, як *ф'ітофторбз* (*хв'ітофторбз*), *ф'ітофтора* (*хв'ітофтора*) відомі не тільки спеціалістам, а й звичайним діалектоносіям, проте для рядових мовців, на відміну від фахівців, які схильні вимовляти *ф'ітофторбз*, *ф'ітофтора*, природнішими є форми *хв'ітофторбз*, *хв'ітофтора*. Своєрідна мовленнєва диференціація, залежно від професійної приналежності мовців, спостерігається і у використуванні ними таких назв *слизистий бактер'іобз* і *слиз*. Уживати першу з них властиво сільським спеціалістам, другу — усім іншим мовлянам. Зауважимо, що мовці не завжди чітко усвідомлюють різницю між шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур. Це нерозрізнення привело до виникнення метонімічних перенесень. Найменування хвороб сільськогосподарських рослин у говірках Харківщини представлені слабко, більш вираженими є назви шкідників, хоча знову ж таки вони відомі не всім носіям тієї або іншої центрально-слобожанської говірки.

Номінація етапів росту й досягання сільськогосподарських рослин засвідчує наявність різної кількості елементів і характеризується неоднаковою деталізацією спільного для ряду денотатів семантичного простору. Навіть сегментація зовсім вузького фрагмента цього семантичного простору має відмінності відповідно до різних рослин.

Узагалі ж найменування основних етапів росту і дозрівання сільськогосподарських культур не виявляють тенденції до зникання, хоч і дуже давні. Проте останнього часу спостерігаємо певну уніфікацію назв у складі цієї ЛСГ, що пов'язано з проникненням до говіркового мовлення ряду термінізованих слів і словосполучень або ж терміноподібних утворень: *форм'уїец':а пл'ід*, *їде ї́рост стеблб*, *форм'уїец':а кушч*, *росте́ корнев'їшче*, *росте́ корнеплбд* й ін. Такі найменування є універсальними, оскільки використовуються для називання стадій росту різних сільськогосподарських рослин. Так, наприклад, утворення *форм'уїец':а пл'ід* може означати період розвитку плодів пшениці, проса, вівса, картоплі, буряків, огірків і гарбузів. Ці форми свідчать і про те, що зазначена лексико-семантична група, внаслідок впливу літературної мови, зазнає певної уніфікації. Однак, поряд зі згадуваними вище найменуваннями, функціонують і спеціальні утворення, які називають стадію росту тільки однієї конкретної сільськогосподарської культури або ж період, спільний для рослин лише однієї

ботанічної групи. Наприклад, етап формування плодів злакових рослин передається такими спеціальними назвами — *набира́йє зерно́, полов'ї́є*; капусти — *зб'ї́л'шуйе́ц':а кача́н*; картоплі — *виле́жуйе́ц':а*. Зрозуміло, що специфічність таких найменувань залежить від особливостей розвитку тих або інших культур.

ЛСГ «найменування етапів росту і досягання сільськогосподарських рослин» загалом має такі елементи: 1) загальноновживані слова й словосполучення — *схо́де, проро́ста́ (їє), дозр'іва́ (їє), достига́ (їє), колосі́ц':а, їде ў стеблџ, сн'ї́є* та ін.; 2) прототерміни або ж термінізовані чи терміноподібні елементи: *молџчна, молџчно-во́скова/воско́ва зр'ї́л'їс'т', молџчна і поўна сн'ї́л'їс'т'/сн'є́лос'т', поўне формувáн':а голџўки, їде ў рост стеблџ, формуйе́ц':а корневі́шче, формуйе́ц':а пл'їд, росте́ корнеплџд; молџчџ, молџчний воск, затверд'ї́н':а* (кінцеві стадії досягання огірків); 3) говіркові утворення — *кабачкі́ посп'їва́йут'* (насіння соняшника), *росте́ гич, па́дсо́нух досп'їва́йє, викида́йє гр'áнку, заўї́зуйе́ц':а гр'ї́нка/гр'áнка, зїаў'áйе́ц':а сон, росте́ свекла́/свџ́кла* (листя буряків), *вїбра́суйе м'їтлі́чку, вїбра́суйе почáтки*.

Помітну групу у складі лексики традиційного господарювання становлять найменування трудових процесів і дій, пов'язаних із вирощуванням сільськогосподарських культур. Ці номени, порівняно з численними іменами, що належать до макрополя конкретності (назви істот, предметів) меншою мірою семантично диференційовані.

Лексика на позначення дій, пов'язаних з обробітком землі, вирощуванням сільськогосподарських культур, збиранням і збереженням урожаю, має досить складну структуру й об'єднує декілька лексико-семантичних мікрогруп із різнорідною структурною організацією — «оранка», «посівні роботи», «жнива», «заготівля сіна», «перевезення снопів, сіна з поля», «молотіння», «городництво».

Найменування сільськогосподарських робіт передаються, як правило, дієсловами або ж іменниками віддієслівного походження, семантика яких має переважно безпосередній зв'язок із рільництвом і супровідними процесами.

Великий інтерес для розгляду у сфері найменувань сільськогосподарських робіт становлять також іменники, що творяться від дієслів за допомогою різних словотвірних засобів (суфіксів — *полї́ўка, поливáн':а; полка, пол'ї́н':а, ко́пка, копáн':а*; нульового афікса — *обмолџт, полї́ў*, основоскладання — *с'їноко́с*). Як бачимо, назви аграрних трудових процесів і дій, пов'язаних із ними, утворюються переважно за допомогою суфіксального і безафіксного способів словотвору. Найпродуктивнішим для цих найменувань і взага-

лі є суфіксальний спосіб. Зауважимо, що ця група лексем — назви сільськогосподарських робіт — має у складі багато похідних слів, до складу яких уходять суфікси і префікси: *ско́пуван'а*, *ўско́пуван'а*, *обгортáн'а*, *п'ідгортáн'а*, *засипáн'а* й ін., проте ці найменування не є утвореннями суфіксально-префіксального способу.

У складі ЛСГ «агентивів» функціонують як традиційні елементи (*орáч*, *с'ійáч*, *молотáр'*), так і новіші назви (*тракторíст*, *машин'іст*, *комбайнér*), поява яких зумовлена змінами, що відбулися у системі сільського господарства у зв'язку з його механізацією. У роботі ми звертаємо увагу переважно на ті, явища, які еволюціонували протягом тривалого часу. У сучасному українському мовознавстві найменування виконавців дії характеризуються в першу чергу з огляду на словотвірний формант. Ми, йдучи за цією лінгвістичною традицією, також розглядаємо назви агентивів у словотвірному ракурсі.

Структуру ЛСГ «назви сільськогосподарських знарядь» складає набір багатьох лексико-семантичних мікрогруп (примітивні землеробські знаряддя для оранки, плуг та його частини, ручні знаряддя обробітку ґрунту, знаряддя для збирання врожаю, засоби транспортування, знаряддя обмолоту, сільськогосподарські машини, пристрої і механізми), для яких є спільною єдністю ідеографічної сфери. Відзначимо, що кількість найменувань знарядь праці у досліджуваних говорах більша від кількості самих реалій. Така невідповідність породжена тривалим збереженням у мовленнєвій практиці номенів зниклих реалій, які належали цьому ж колу речей. Тому до опозиції лексем на позначення синхронно співвідносних реалій додається опозиція часово маркованих елементів. У говірках Харківщини лексично виражена детальна сегментація переважної більшості знарядь праці, зокрема частин плуга, коси; на семантичній структурі багатьох назв деталей сільськогосподарських знарядь відбулися динаміка реалій, зміна зв'язків між ними.

Розгалуженою семантичною структурою відзначаються лексеми «ручка» і «держак», яким не властива однозначна закріпленість номена за денотатом. Реалізація цієї моделі у центральнослобожанських говірках дає підстави вбачати причину відмінного розподілу між різними лексемами у дії двох конкурентних тенденцій: генералізації і диференціації, кожна з яких має свої межі прояву. Якщо при диференціації виявляється однозначна закріпленість лексеми за реалією (причому мотивуючою основою є назва самого знаряддя — *ц'іпíлно*, *ципíлно*; *к'іс'а́*, *к'ісцé*, *кос'йó*), то за генералізації відзначається конкуренція опорних лексем. Генералізація може стримуватися наявністю

опорної конкурентної лексеми як репрезентанта іншого складника цієї ж реалії. Наприклад, серед назв деталей коси відзначено лексему «ручка», що виключає можливість використання цього слова у номінації держака коси.

Виразно представлені й активно функціонують на всій обстеженій території Харківщини традиційні найменування сільськогосподарських знарядь: *плуг, борона, коса, серп, віла, лопата, ц'ін, грабл'і/грабл'і* та ін. Вони залишаються загальновідомими, хоч сфера їх ужитку і дещо звужена, оскільки ця лексика широко репрезентована переважно в мовленні тих людей, які мають безпосередній стосунок до сільськогосподарських трудових процесів і пов'язаних із ними дій, відповідно, й до знарядь праці, якими вони виконуються.

Поряд із традиційними назвами сільськогосподарського реманенту функціонують і сучасні найменування, які увійшли в побут мовців відносно недавно, у зв'язку з розвитком аграрного виробництва й появою нової, досконалішої техніки: *трактор, комбайн, культиватор, культиватор, молотарка, в'їялка, жнив'ярка, ж'ятка, кос'ярка, лобогр'їйка, лобогр'єйка, снопов'язка, с'їялка, с'ївалка, с'ївалка* й ін. Більша частина цих назв збігається з літературно-нормативною системою, проте є й певні відмінності, в основному на фонетичному рівні, що, нашу думку, значною мірою зумовлені впливом на центрально-слобожанські говірки сусідніх російських говорів: *культиватор, лобогр'єйка*. Однак слід зауважити, що поряд із російськомовними варіантами слів функціонують й українські лексеми, які, як правило, представлені ширше, ніж аналогічні російськомовні утворення.

Деякі з реалій, зокрема вила, віз, рало, мають значну кількість різновидів, а відповідно й назв на їх позначення. Відзначимо, що номени «вила», «віз» (воз) глибоко ввійшли в живе мовлення як загальноприйняті, загальноживані, проте слово «рало», як, до речі, й «соха», сприймається як архаїзм і вживається дуже рідко поодинокими мовцями з характерною примовкою коліс' було чи була (про соху). Це пояснюється тим, що згадані реалії давно вийшли з активного господарського ужитку й уже не застосовуються селянами через появу досконалішого знаряддя, зокрема плуга тощо. Що ж до воза, то його фактично також замінили сучасніші засоби транспортування, проте ця назва активно функціонує в мовленні мешканців села, оскільки реалія не зникла, як рало і соха, а й досі використовується в господарстві. Мабуть, через це й збереглися найменування його численних різновидів.

Досить стійкими у центральнослобожанських говірках є назви господарських приміщень. Значна їх кількість є загальноновживаною. Ці найменування численні й різноманітні, відзначаються незначною варіантністю. Зміни в складі назв господарських приміщень тісно пов'язані зі зміною самих реалій — появою побудов нового типу і зникненням старих.

Зауважимо, що як і в інших говірках української мови, так і в центральнослобожанських, лексико-семантична система, найменувань сільськогосподарських споруд зазнала протягом існування (у зв'язку з соціально-економічними явищами, розвитком техніки, лінгвоетнічними контактами) певних змін. Є тут і давні найменування спільнослов'янського походження, як *обора*, *ов'ін*, які виходять з активного ужитку, так і відносно нові для села номени — *гараж*, *п'ідвал*.

Найпродуктивнішим для творення найменувань господарських приміщень і деяких їх частин, є суфікс **-(н)ик**: *парнік*, *свинярник*, *свинушник*, *дроўнік*, *с'ін (н)ік*, *птичник*, *вігул'ник*, *курнік/кўрник*, *оўчарник*, *в'ічарник*, *коробу́ник*, *погр'ібнік*, *полобу́ник*, *свинушник* й ін. Проте на Харківщині наявні утворення і з іншими суфіксальними морфемами. Загальнопоширеним є дериват *кон'ушн'а*. Зрідка зустрічаються й інші утворення з суфіксом **-н'**: *погребн'а*, *свинярн'а*, *стаїн'а*, *коробу́н'а*, *овечн'а*, *в'ічарн'а*.

Збираючи матеріал, ми опитували інформаторів різних вікових груп, оскільки, на нашу думку, дослідження говорів із урахуванням різноманітної здиференційованості діалектоносіїв (залежно від віку, освіченості, професії, соціальної і мовленнєвої активності тощо) об'єктивне і перспективне, бо дає можливість простежити динаміку змін лексико-семантичних систем на сучасному етапі розвитку говорів. Отже, зауважимо, що мовляни до 25 років частіше використовують для називання основних етапів росту й дозрівання культивованих рослин загальноновживані номени, рідше — «термінізовані слова і словосполучення» і майже зовсім не користуються діалектизмами. Сільчани середнього віку вживають значну кількість терміноподібних форм і частіше, ніж молоді, використовують у мовленні говіркові утворення. Звичайно, уживають вони й загальновідому лексику на позначення різних періодів росту й досягання сільськогосподарських культур. Мовці старші за 60 років значною мірою послуговуються загальновідомими і говірковими назвами і дуже рідко використовують терміноподібні слова і словосполучення. Найбільшу кількість прототермінів спостерігаємо, природно, у мовленні сільських фахівців — агрономів, механізаторів, будівельників й ін.